

Strossmayerova okružnica uoči vatikanskog sabora.

Dr. A. Spiletak.

U Cepelić-Pavićevoj knjizi J. J. Strossmayer spomenut je na str. 231 »znameniti pastoralni list uoči sabora vatikanskoga (29. lipnja 1869)« među okružnicama što ih je Strossmayer upravio svećenstvu i puku prije nego je počeo izlaziti Glasnik biskupija bosanske i srijemske (1873), »u kojem se godinu za godinom, jedna ljepša od druge, redaju glasovite okružnice biskupove«. Na str. 283 iste knjige donesen je ukratko sadržaj spomenute okružnice.

Koliko je meni poznato ta Strossmayerova okružnica u cijelosti nije dosad nigdje objavljena. Njezin autograf sačuvan je među spisima biskupijskog arhiva u Đakovu iz g. 1869. br. 817, pa mislim da će i širu našu i stranu javnost zanimati, ako izađe u »Bogoslovskoj Smotri« onako, kako ju je Strossmayer napisao. Promijenio sam samo pravopis.

Evo te okružnice:

Poljubljena u Isusu braćo!

Krepošću one svete punomoći, koja u crkvi božjoj vjekuje, da božanstvene blagodati krvi i smrti Gospodnje čovječanstvu nikad ne manjkaju; krepošću ključeva nebeskih u sv. Petru svijem njegovim nasljednicima danih, sazvao je sv. Otac papa Pijo IX. ove godine sabor općeniti u Rim na dan neoskvrnjenoga začeća blažene Djevice Marije, komu ću i ja po dužnosti svojoj, ako mi Bog život i zdravlje pokloni, prisustvovati.

Sabori su vazda bili najvažniji časovi u životu crkve i naroda kršćanskih, pak nije dvojbe, da će i sabor koji predstoji, prema težnji i namjeri crkve i prema nuždi i potreboći našega vremena, velike znamenitosti i upliva biti.

Ali baš upravo stoga raznovrsna su mnijenja u svijetu glede sabora crkvenoga. Jedni ga se boje i pred njim prêdaju veleći: dosta je i onako u svijetu sabora, dosta vijećanja bez znamenite koristi; dosta nesporazumljenja i razdora; što je nužno, da se još i crkveni poglavice sastaju i vijećaju, ter u uzrujanu i onako masu novi kvas nemira i raspra bacaju? S ove strane se sumnja baca i nepovjerenje bûdi obzirom na pitanja, koja bi predmetom saborskih

vijećanja biti mogla, ter bi se možebit i željelo, da se sabor nigda ni ne sastane. Drugi upravo stoga što su sva sredstva, koja mudrost i hitrina ljudska izumi, od male koristi za narode, žele, da se sabor crkveni čim prije sastane, nadajući se od Boga i Duha sv. onomu, čemu ljudska moć ne dospijeva nigda, niti onda kad ju najplemenitija namjera, najodlučnija volja i najprijaznije okolnosti prate.

U broj ovih posljednjih mi svi, poljubljena braćo u Isusu spadamo, jerbo nas sv. vjera uči: da Duh sv. u crkvi i po crkvi Isusovoj djeluje i upravo prilikom sabora crkvenih izobiljem darove svoje dijeli i sv. vjeri na spas čovječanstva nove i nove pobjede sprema i daje.

Da je pak bojazan prvih neosnovana, a ufanje naše temeljito, lako je uviditi i dokazati. Sabori crkveni dvije svrhe imaju. Jednu općenitu, koja se u svim saborima odziva; a drugu posebnu, koja svakomu saboru posebni svoj značaj daje i osobito mjesto u povijesti crkve i čovječanstva opredjeljuje. Ili jedno ili drugo smatrao, svakomu se dobru od sabora nadati imamo.

Što se prvoga tiče: općenita svrha sabora crkvenih drugo ne može biti, niti je igda bila, nego da se biskupi, Duhom sv. postavljeni da vladaju crkvom božjom, da se duhovni oci i pastiri svega svijeta sakupe oko glave svoje i temeljnoga kamena, na komu je Spas sazidao crkvu svoju, da se oko središta svoga u komu zalog jedinstva, života i istine leži, sastanu ter o tomu viječaju, kako bi sveto zvanje svoje izvrsnije i uspješnije obavljali, kako bi iz neizmjernoga izvora sv. vjere obilnije crpili blagodati i milosti krvi i smrti Gospodnje na spas narodima, kojima predstoje. To je bila svrha svih sabora crkvenih od prvoga do posljednjega.

Prvi sabor, kô što je poznato sazvan je samim sv. Petrom poglavicom apostolskim u Jeruzalem. Porodila se raspra među kršćanima župdijskim i poganskim. Žudije kršćani, čvrsti privrženici starih svojih običaja, zahtijevahu, da se i kršćani iz poganstva obrezuju i pod jaram Mojsijevih zakona stave. Tomu se otimahu kršćani nežudije. Raspra se porodi ljuta i pogibelj, da se među braćom jedne vjere i jednoga ufanja ne izgubi ljubav, bitni taj značaj kršćanskoga života, bez koga sv. vjera male je vrijednosti. Sv. Pavao i Barnaba ne mogavši svojim samim naporom požar ugasiti, podvrgoše stvar saboru i vijeću apostolskomu, i poslije dulje rasprava, uplivom i ugledom najviše sv. Petra i pod njegovom upravom, bje u Duhu sv. odlučeno: da se kršćani nežudije nemaju obrezovati, i osim malih iznimaka, koje su osobite okolnosti onoga vremena zahtijevale, da se nemaju pod jaram Mojsijevih propisa staviti. Uslijed toga se raspra sretno umirila i među braćom ljubav kršćanska sa božanstvenim svojim plodovima opet povratila. Apostoli pak novim kanoti duhom opojeni s još većim uspjehom nego dosle sv. vjeru propovijedahu.

Sabor posljednji, tridentski, prije 300 otprilike godina održan, boriti se imao proti oluji u crkvi božjoj dotad jedva

viđenoj. Ljudi oholi pod izlikom da crkvu božju tobož poprave i vjeru očiste, zamrziše na jaram božjega ugleda i božjih zakona, komu se duh i volja čovječanska bez ogromne svoje štete i bez cjelovitoga rasula svete vjere nigda oteti ne može. Zasegnuše ljudi ti drzovitom rukom na isti temelj crkve, da ga poruše i u laž nekim načinom utjeraju obećanje Gospodinovo, da proti njemu nitko, ni ista vrata paklena premoći ne mogu, da on sam do konca svijeta u crkvi svojoj ostaje, da je proti svakoj bludnji i navali štiti i brani. Sastadoše se dakle biskupi svega svijeta u Trientu i savladavši Duhom svetim hiljadu izvanrednih prepreka, crkvi božjoj, zaručnici Isusovoj stari svoj ugled povratiše; svetoj vjeri i istini vjekovitoj, proti kojoj bez proklestva niti isti anđeo Gospodnji podići se ne smije, staru čast i staro svoje znamenovanje sačuvaše; svetoj žrtvi, koja svuda po svijetu muku i smrt Gospodnju istinitim načinom ponavlja, vječitost svoju na neizrečenu sreću, utjehu i spas svijeta i naroda kršćanskih sahraniše, i životu čovječjem one neumrle izvore milosti i kreposti uzdržaše, bez kojih sav život čovječji slab, krhk, nestalan i vrhunaravne cijene lišen ostaje.

Evo tristo i više godina da sabora općenitoga bilo nije; pak tko bi tajiti smio, da tomu povoda nije? Ah ima ih ter premnogo, a ja ću samo jedan navesti, koji sve ostale nekim načinom u sebi sadržaje. Ohladila je žalibože posvuda vjera, zavladalo glede nje osobito neko nehajstvo i mrtvilo, otišle većom stranom u nemar svete one dužnosti, koje vjera u ime božje i napretka čovječanskoga nalaže. Tuži se svijet posvuda, da je iščeznula iz društva čovječanskoga stara vjernost i postojanost; da sve rjeđi i rjeđi bivaju čvrsti oni značaji, na koje si se vazda osloniti mogao kao na hrid i pećinu; koji bi stoput prije život svoj položili nego riječ svoju izdali, ili proti svojoj svijesti radili. Istina je to, koju iskustvo svagdanje dokazuje; ali je ujedno i to istina neoprovrziva, da je tomu jedini uzrok to: što su se ljudi većom stranom odučili Bogu davati što je božje i dužnosti sv. vjere ispunjavati onom točnošću, koju zaslužuje stvar koja se odnosi na neumrlost i vječitost. Bog i njegov sveti zakon temelj je jedini na kojemu se osniva ljudska krepost, vjernost i postojanost. Samo onaj koji točno i svjesno daje Bogu što je božje, dat će bez dvojbe isto tako točno i svjesno prijatelju i narodu svome što je njihovo. Gdje je pak Bog izgubio vjeru i štovanje, tu se ljudi već odavno bez traga i glasa izgubiše.

U staro doba ništa nije neobičnoga bilo vidjeti ljudi, koji dragovoljno nuždu i nevolju trpe i za svetu i pravednu stvar mirnom posve dušom progonstvo i muke podnašaju. Danas kakogod su ljudi u sreći i povoljnim okolnostima oholi i prokšeni, tako su obično u nepovoljnim okolnostima malodušni, nestrpljivi i kadšto do samog samoubojstva zdvojni, a to samo stoga, što im je vjera ohladnila, što se ne sjećaju, da je Sin božji krvlju svojom zemlju posvetio i svetom mukom i smrću svojom svijet otkupio i u svijesti i srcu čovječjem obitavalište sebi spremio. Ah, samo ondje gdje on u srcu

čovječjem živi osjeća se, da nema na svijetu ljepše i uzvišenije stvari, nego za pravdu trpjeti; da čovjek svetoj stvari nigda veću uslugu učiniti ne može nego kad dragovoljno za nju trpi i u nekoj barem mjeri u duši svojoj ponavlja onu svetu žrtvu, koja je cijenom postala svih dobara ovoga i onoga svijeta.

Ah! Nehajstvo u sv. vjeri osjeća se posvuda u zlim svojim i upravo razvratnim posljedicama; osjeća se u obitelji, u državnom i narodnom životu; osjeća se u svim odnošajima društvenoga života. Stara kršćanska obitelj bila je nekim načinom svetište, u kom je Gospod sam sa ljubavlju, milosti i blagoslovom svojim živio i sve odnošaje obiteljske posvetio. Otac i mati u tim okolnostima prvi bi svećenici domaći bili, kojima bi se sv. vjera i sve što je s njom spojeno, poslije crkve božje najviše na pobjedi svojoj zahvaliti imala. Djeca u tim okolnostima bila bi upravo sinovi i kćeri božje, svetom vjerom na to posvećeni i opredijeljeni, da ne samo ime nose svojih roditelja, nego i čast i poštenje njihovo i da u kršćanskim krepostima, koje se u kući vrše, najljepšu i najdragocjeniju baštinu smatraju, bez koje sva druga baština ništa drugo nije nego taština, i često puta povod sramoti i ukoru.

Danas je sve drukčije. Danas u mnogim obiteljima sa svetom vjerom iščeznula je stara ljubav, stara vjernost, stara radinost, stara sloga i blagoslov. Danas se djeca u krilu obitelji često puta ne uče ničemu dobru, nego u zlom primjeru svojih roditelja prije vremena nauče se i priviknu svakom zlu; gotova sramota i ukor roditelja. Danas često puta uistinu biva ono što sv. evanđelje priča: da djeci prije vremena otešča jaram roditeljskoga ugleda i zapta domaćega, ter da naprasitom silom svoj dio zahtijevaju, da po svijetu blude, da uživaju i svakoj se opačini u naručaj daju. Ponavlja se, velim, u tomu priča evandeoska, bez drugoga njezina dijela, u komu se veli, da je razbludni sin se pokajan i poboljšan vratio u krilo obitelji svoje, i da je na novo veselje staroga oca svoga i čast svoje domaće kuće postao. Ah! Kada će roditelji priznati, da su sami tomu krivi i pred Bogom i ljudima odgovorni, i da je samo jedan način tomu zlu i sramoti doskočiti, to jest opet se k vjeri povratiti i svete dužnosti njezine ispunjavati.

Kad čovjek pomisli od kolike je važnosti za crkvu i državu obitelj i koliko je u ime sretnije budućnosti svakomu narodu i svakoj državi do toga stalo, da se obitelji stari kršćanski značaj u potpunoj mjeri povrati, jedva je dokučiti da ima ljudi i to učenih i odličnih, koji bi dopustili, da se ili posve ili barem u nekim slučajevima ženidbenoj svezi oduzme onaj sveti biljeg, o komu sv. Pavao apostol govori, da je veliko otajstvo, komu nigdje drukčije nije slike i prilike naći, nego u onoj svetoj i neumrloj ljubavi, koja Isusa navijeke spaja sa crkvom, zaručnicom njegovom. Dočim je u tomu upravo jedini zalog bolje budućnosti za obitelj i jedini izvor onih milosti, bez kojih ista zadaći svojoj nikako zadovoljiti ne može.

Žalostan je i to znak mlakosti, koja je u vjeri zavladala, osobito ako se u obzir uzme, kako bi neki rad mladež s učiona čim više otcijepiti od crkve, to jest od bića i srca Isusova, koje je mladež tolikom nježnošću ljubilo i nju kano jedinu nadu bolje budućnosti tolikom skrbi utrobi majke crkve preporučilo.

Što se tiče državnoga i narodnoga života kô što čovjek ne živi o samomu kruhu i svagdanjem jelu nego o svakoj riječi, koja proizlazi iz ustiju božjih: isto tako država i narodi žive jedino istinom i pravdom. To im je kruh i hrana svagdanja, bez koje živjeti i uspijevati nipošto ne mogu.

Biće božje je istina neumrla, a zakon nebeski je pravda vječita. Bog po vječitom svom pravu koga na zemlju i na ljude ima, zahtijevati mora, da se sveto biće njegovo i zakon njegov, to jest istina i pravda u državi i među narodima odziva i vrši. Sve ostalo je isprazno, nestalno i za čovječanstvo posve bezuharno (= beskorisno). Sve što je na nenaravi i neistini osnovano, na propast i rasulo je od prvoga svoga početka odsuđeno, makar mu hitrina ljudska pobjedu priskrbila i silom ga u život privela.

Ova zadaća države i narodâ da istini i pravdi služe još je svetija i ozbiljnija postala, otkad je početnik sv. vjere naše zemlju krvlju svojom posvetio i žrtvom života svoga sav svijet i sve narode svojom i vječitoga Oca svoga svojinom učinio. On je ne samo svjetlo vječito svakom čovjeku koji dolazi na ovaj svijet, nego i jedini put, život i istina svakomu društvu, koje ima nada sve tražiti kraljevstvo nebesko i pravdu njegovu, ako misli da mu se sve ostalo nadoda. On je početnik novoga stvorenja i sredotočnik cijeloga svijeta, koji samo utoliko živi i napreduje ukoliko životnu svoju snagu iz bića i duha njegova crpi. Kad je on državnoj vlasti samoga sebe izvorom učinio i u svijesti joj, koja njemu jedinomu podleži mjesto spremio, onda ju je novim vezom sa neumrlosti, to jest sa pravdom i istinom vječitom spojio i nalog joj dao, da zadaći i životu svome zalog traži u biću božjem i u svijesti i u srcu ljudskom gdje on sam prebiva i za svete svoje namjere najbitnije sile crpi.

Gdje ova sveta načela ne vladaju, gdje odličnici s jedne strane misle, da um, mudrost, hitrina i moć njihova svemu dosiže bez pomoći odozgor i gdje s druge strane ljudi dužnosti svoje i svoga zvanja naprama državi i zakonima njezinim ne spajaju sa dužnosti prama Bogu i svijesti svojoj; gdje oholost i sebičnost u javnom životu zavladaju, tu dakako nema prave sreće, nema napretka ni zadovoljstva. Tu neprovidđeni slučaji vladaju ter čestoput stare i nove stečevine, vijekovima tobož namijenjene, plijenom jednoga nesretnoga dana i događaja čine.

Što se na Boga i svetu vjeru ne oslanja, na pijesku je sagrađeno i prvom plahom kišom i vjetrom ruši se, rastvara i propada.

Kada je tomu tako, kô što to narav stvari, povijest i svagdanje iskustvo uči, onda je lako pomisliti da narodi u državnim i međunarodnim svojim odnošajima bez ogromne štete i očite pogibelji na-

čela kršćanskih odreći se ne smiju. Jer gdje to biva, tu se jedan narod nad drugim oholo nadmiće, jedan drugoga prezire, jedan drugoga pod jaram svoj skučiti i svojim sebičnim svrhama podvrći želi. Da pak u tim slučajevima o slozi i ljubavi, o oduševljenju za više plemenite svrhe govora biti ne može, samo se po sebi kaže. Tu se najplemenitije sile u međusobnom trvenju i borbi zaman troše i najprostije strasti potpiruju, iz kojih se sto zala i nevolja u državi i društvu čovječjem rađaju kojima nema drugdje lijeka nego u vjeri koja nas uči da smo pred Bogom svi jednaki, svi na jednu višu svrhu opredijeljeni, svi jednom neprocijenjenom krvlju otkupljeni i na ovo sveto načelo u Isusu obvezani: Što nećeš da drugi tebi učini, ne čini ni ti drugome; a što želiš da drugi tebi učini, učini i ti drugomu. Ovo sveto načelo ima ravnati ne samo privatne nego i javne odnošaje naše: jer inače nepravdu tvoreći i oholasto se nad drugim uzdižući bič sami sebi spremamo ne samo u osveti božjoj, koja oholice vazda stigne, nego i u zavisti, u mržnji i gnjevu, koji tlačenoga vazda na otpor i silu nuka.

Nigdje se međutim više ne osjećaju otrovne posljedice nehajstva u vjeri koliko u društvenim odnošajima, koji su negdje te negdje toliko napeti, da samo povoda i prilike trebaju da se u grozovitu borbu pretvore. Radi se i teče današnjega vremena nečuvenom dosle pomnjom i hitrinom. Rad i tečenje vjera odobrava, jerbo je rad zakon naravi posvećen radom i primjerom Gospodnjim. Radom, kad ga plemenita namjera prati, Boga molimo i štujemo, da blagoslovom vremenitim milosti božje stičemo i za grijehe i nedostatke naše zadovoljavamo. Teći pak i namicati ne protivi se volji onoga, koji je narav izobiljem zato nadario, da se čovjek njim služi i na svoju i narodnu ga korist obraća. Ali je nehajstvo za Boga i vjeru neku osobitu vrst sebičnosti i nesitosti današnjega vremena porodilo, koja takim načinom i mjerom blago i bogatstvo stiče i gomila, da veći dio čovječanstva na nečuvenu nuždu i nevolju i na osobitu neku vrst ropstva odsuđeno, nema načina kako bi živjelo, kako bi sebe i obitelj svoju hranilo i mirnim okom u budućnost gledalo. Otale je, kako rekoh, da se razdor društveni u jaz sve to veći rastvara, koji u nesretnim okolnostima sve stečevine ljudske u tili čas progutati može.

Mnogo se misli, piše i o tomu radi da se tomu zlu doskoči, i svaki prijatelj ljudski iz svega srca želi da napori ti neplodni ne ostanu; ali je stanovito, da je sve što um čovječji u tomu obziru obreti može nedostatno, ako se ne spoji s vjerom, to jest s onim, koji je s jedne strane božanstvenim životom i smrću svojom ne samo svaki rad i posao, ne samo sirotinju i siromaštvo, nego i svaku nuždu, nevolju i patnju posvetio i neizmjernu joj cijenu, ako se njemu prilagodi, opredijelio, nego koji je s druge strane odrekao se samoga sebe i svega onoga što mu od vijeka pripada, krv svoju i život svoj nami poklonio ne samo zato da nas preporodi, sahrani i obogati, nego i zato da nas opomene, da i mi jedan drugomu istom

mjerom odmjeriti imamo, ako mislimo imena njegova, smrti njegove, milosti njegove i slave vrijedni i dostojni biti.

Ah, neizrečene ljubavi i dobrote! Koliko je za nas patio i pretrpio, pak što u ime zahvalnosti od nas zahtijeva? Zahtijeva za se skoro ništa, nego da se, ako nam je Bog blagoslovio, na bolesnike, nevoljnike, sužnike, sirotu gladnu i žednu obazremo, učeći nas da u njima on sam licem prebiva i darove naše prima; učeći nas da nema djela ljepšega, zaslužnijega i srcu njegovu ugodnijega, nego su djela milosrđa; da se vrijednost i izvrsnost kršćanska milostinjom i milosrđem mjeri; da je onaj najizvrsniji, koji se bratu nevoljniku za ljubav ne samo svega svoga nego i samoga sebe odriče.

Još jedamput: Samo ova svetanačela u stanju su jaz premostiti koji društvene razrede dijeli i ljubav među zavađenu braću povratiti.

Uopće skrajno je vrijeme da se najozbiljnije o tomu radi, da se svijet sav opet k živoj vjeri povrati, to jest k Bogu, koji je jedini kadar rane svijeta izvidati i željeni mir i napredak ljudima povratiti. Evo velike i uzvišene zadaće za novi općeniti sabor vatikanski!

Hvali svijet i hvale je doista vrijedno, da ljudi što većom pomnjom proučavaju prirodu (u tekstu: uče narav), da svakim danom što više prodiru u tajnu njezinu, da iz toga staroga božjeg izobilja nove sile crpe na korist ljudstvu a na slavu duhu čovječjem. Hvale je to vrijedno i crkva se tomu iz svega srca raduje, jerbo se u naravi vidivoj, kô što apostol uči, odziva nevidivo biće božje, njegova moć, mudrost, dobrota i ljubav, i jerbo ništa nije toliko kadro čuvstva čovječja oplemeniti i na zahvalnost i ljubav božju probuditi, koliko ozbiljno i pobožno promatranje naravi.

Ali ako je tomu tako, i ako se pohvalno prate sastanci ljudi koji o tomu rade, zar nije plemenito i pohvalno, da se ljudi sastanu i o tomu vijećaju, kako bi se iz izvora sv. vjere nove sile crpile, da se ljudstvo okrijepi, oplemeni i do izvrsnosti božjega bića nekim načinom uzvisi. Jest to tijem plemenitije i pohvalnije, čim je vjera viša i obilnija od naravi; jerbo ako se u ovoj odzivaju vlastitosti i kreposti bića božjega, u onoj upravo biće božje živi i srce njegovo, milost njegova i pravda njegova djeluje i u neposredno općenje tako reći sa bićem ljudskim i njegovim razvitkom dolazi; ter ako je narav zrcalo božje, biće božje koje se u njemu odziva, to jest vjera, naravno da je plemenitija, uzvišenija i obilnija. Jest vjera vječita i nepromjenljiva, kô što je biće božje vječito i nepromjenljivo; ali ima i u njoj, kô što uči Vincencio Lirinski, napretka, i to napretka neizmjerna i neiscrpiva, jerbo je Bog neizmjeran i neiscrpiv. Zato svako vrijeme, svako pokoljenje nove i potrebama svojim primjerene sile iz nje crpiti može i mora; jerbo je ona zato na ovaj svijet došla, da sve narode i sva vremena opsegne, da svim ranama ljudskim melem pruži, da sve težnje i namjere čovječanstva oplemeni i po-

sveti, da neizmjernim svojim izobiljem svim narodima izvor mudrosti i milosti bude.

Može li dakle išta plemenitijega i uzvišenijega biti, nego ako se ljudi na to pozvani sastanu i vijećaju o tomu, kako bi sv. vjera novom silom procvala i budući da dobri i milostivi Bog sebe, srce i mudrost svoju ljudstvu nikad ne uskraćuje, ako se ono samo od njega putem nehajstva u vjeri ne otuđi; može li biti išto korisnije, nego ako se o tomu radi i vijeća i kako bi se stara revnost i oduševljenost glede vjere, a tijem i njezine blagodati u svijet povratile?

Hvali se i odobrava, što se ljudi povjerenjem svojih sugrađana odabrani sastaju, da o stvarima ovoga svijeta vijećaju; a zar da se ne hvali i ne odobri, što se u poslu koji se odnosi na vječnost i na neumrle nužde ljudske sastaju ljudi povjerenici ne samo naroda nego i samoga Duha sv., oci i pastiri duševni, od kojih narodi hranu nebeskih istina i sve one milosti primaju, za kojima svijest i srce čovječje neodoljivom silom kô za Bogom samim teži i čezne. Časni i svakoga pouzdanja vrijedni svjedoci vjere i predanja svojih naroda, tumači njihovih želja i nakana, branitelji njihovi posebnih običaja i navada. Ah! Divnoga li sabora ljudi, od kojih mnoge zbog učenosti i rječitosti njihove, mnoge zbog pobožnosti i postojanosti sav svijet poznaje i slavi; od kojih mnogi časne znakove ispovjednika i mučenika na sebi nose!

A što da reknem o v i d l j i v o j g l a v i c r k v e, komu se sav svijet klanja ne samo zbog one najviše moći u crkvi božjoj, koju u Isusu obnaša, nego i zbog onih izvanrednih kreposti koje ga rese. Njegovoj značajnosti, odvažnosti, ustrajnosti i postojanosti sav se svijet, pa i isti njegovi protivnici klanjaju tim više, čim je tih kreposti manje danas u svijetu. Pobožnosti, neporočnosti i svetosti njegova života nitko prigovoriti ne smije. Njegova dobrota, ljubežljivost, otvorenost prama svakomu i najmanjem poznate su svemu svijetu. Meni koji sam više puta neizrečenu sreću imao pred noge se njegove prostrti, učinilo se svaki put kô da sam se poklonio pred Gospodinom samim, ne samo zbog punomoći Isusove koja u sv. Ocu živi, nego osobito zbog ljubavi i dražesti, koja se u srcu i ponašanju njegovu očituje. Istina je prava da ne samo vrhovna moć nego ukoliko je srce čovječje kadro, i ljubav Isusova i dobrota njegova u sv. Ocu živi i djeluje.

To je divni zbor, koji će se ove godine u Vatikanu u tolikom po svoj prilici broju sastati, u kome se još nigda sastao nije. Pa zar da svijet i plemeniti ljudi taj zbor ne prate pouzdanjem, nadom i ljubavlju?

Neki od toga sabora zaziru zato, što je, kako vele, i onako već prevelika moć i upliv crkve na ljudstvo; pak se je bojati da saborom ovim još veća ne bude. Istina je prava, da je moć crkve velika, to jest ista ona koju je Isus od vječitoga Oca svoga od vijeka primio i crkvi svojoj izručio. Niti se crkva igda te moći odreći smije, jerbo u njoj i po njoj nastavlja sveto djelo muke i smrti Gospodnje, a to

je sveto zvanje njezino. Tomu se jedino zahvaliti imamo, da Isus u sredini našoj živi i djeluje i da će živjeti i djelovati dovijeka. Ali se te moći nitko bojati nema, jerbo je dana ne na to, kô što Sv. pismo veli, da ruši i rastvara, nego da gradi i stvara i da sve pravedne želje i nakane ljudstva podupire, blagosliva i posvećuje.

Ako crkva osjeća moć svoju, osjeća ujedno i dužnost svoju. Zna ona dobro, da u onoj istoj mjeri, u kojoj je baštinila moć Isusovu, u onoj istoj mjeri baštinila je i srce njegovo, ljubav i dobrotu njegovu prama cijelomu svijetu. I upravo iz te ljubavi se ona danas sastaje, da o zvanju svome i o dobru i napretku općemu vijeća. Nitko se toga sastanka, nitko bojati nema, niti grješnici niti isti protivnici njezini. Ne prvi, jerbo njih crkva osobite ljubavi i skrbi svoje vrijednima drži; budući su bolni i lijekova trebaju njih na sve načine traži, kô što je Isus 99 ovaca ostavio, da izgubljenu nađe. Ničemu se crkva toliko ne raduje, koliko griješniku kad se na pravi put povrati, sjećajuć se oca obitelji, koji je sina razbludna, kad se je pokajao i u kuću očevu povratio, osobitom ljubavlju primio i prigrlio i u sva stara svoja prava povratio.

Što se protivnika tiče i njih crkva nikad ne isključuje od ljubavi, molitve i dobročinstava svojih, sjećajuć se divna primjera zaručnika svoga, koji je usred muka svojih oči svoje u nebo digao i za progonitelje i mučitelje svoje Oca svoga molio, da im oprosti, jer ne znaju što čine.

Tako je crkva pripravna vazda, a osobito u vrijeme sabora svoga prama svakomu ljubav i materinsku svoju skrb pokazati. Pak neka nitko ne misli, da crkva u toj skrbi ne misli najprvo na samu sebe, to jest na onaj izabrani dio članova svojih, koji se moću njezinom služe i zvanje njezino vrše, učinjeni Gospodinom svjetlom svijeta i solju zemlje. Zna ona, da od njih ponajviše, od njihove svetosti, učenosti, gorljivosti i izvrsnosti zavisi, da nehajstvo u vjeri prestane i kreposti kršćanske u svijetu opet procvatu. Priznaje ona, da bi svećenici po stanju i zvanju svome anđeli biti morali, revni nasljednici onih božanstvenih kreposti, koje je glava i početnik njezin i vječiti svećenik po redu Melhisedekovu vršio. Priznaje ona slabosti, mane i nedostatke svećeničke. A kako i ne bi, kad je najveći apostol, najrevniji, najradeniji i najuznešeniji gorko se na sama sebe i nedostatke svoje tužio bojeći se, da dočim drugima riječ božju i spasenje naviješćuje, samoga sebe ne izgubi.

Zato u svim skoro saborima, osobito pak u posljednjem o tomu se je mnogo radilo, pak će se bez ikakve dvojbe i u predstojećemu saboru o tomu raditi: kako bi se mladež duhovna bolje othranjivala, kako bi svećenici učeniji, rječitiji, pobožniji i u zvanju svome gorljiviji bili. Ah, važna je to neizmjerno stvar, jerbo ponajviše u rukama svećeničkim ključi smrti i života stoje. Positus est hic in ruinam vel resurrectionem multorum in Israël. Zato ne može Bog narodu ikomu veće dobročinstvo ukazati, nego kada mu pokloni svećenike po srcu svome, koji se iz svih sila trse narod svoj i puk

svoj ljubiti onom ljubavlju, kojom nas Gospodin ljubi. Koji svjesno vršeći sveto svoje zvanje osjećaju u duši svojoj svaku bol i nevolju puka svoga, kô što je Isus gorko proplakao nad udesom Jeruzolima. Takim svećenstvom poklanja Bog narodu siguran zalog svih dobara ovoga i onoga svijeta.

Kad će se dakle i o tomu i o stvarima toliko važnim i svetim u saboru crkvenom raditi, tko se ne bi njemu veselio, tko ne bi u njega ufanje svoje stavio i najboljim ga željama srca svoga pratio? Tim više budući Providnost božja, po momu čvrstom uvjerenju, osobitim nekim načinom potvrđuje i odobrava nadu, koju u sabor crkveni staviti imamo.

Bog je početkom kršćanstva sredstvom rimskoga carstva po svemu skoro poznatom tada svijetu raširenom, puteve i staze svetoj vjeri u sav svijet prokrčio. Danas gdje u crkvi božjoj u ime sv. vjere veće radinosti i bujnijega života treba, Bog u kratkim putevima, koji za nikakve prostore ne hajući u mali čas jedan kraj svijeta s drugim spajaju, otvara lijepo sredstvo crkvi svojoj, da se lakim načinom biskupi njezini oko glave svoje sastaju, i ne samo savjetom svojim i odlukama svojim, nego i primjerom svojim i radenošću onu mlakost i mlitavost pobijaju, koju sam ja glavnom bolešću duševnom našega vremena i osobitim povodom sabora sadanjega oglasio.

U staro doba zbog teškoga općenja i dugih puteva sabori su se samo od stoljeća do stoljeća držali. Danas će se po svoj prilici češće sastajati i žarom ljubavi svoje i radenosti svoje cijelu crkvu i kršćanstvo na veću i točniju radinost i gorljivost u vjeri razgrijati. Tako će ono što služi materijalnome svijetu služiti još više i duševnome i crkva s općenitom svojom svrhom i namjerom lako postići i posebne svrhe svoje, za kojima teži i izvan sabora i u saborima. Posebne pak te svrhe, koje um i srce plemenito odobriti mora, u saboru koji predstoji, biti će po momu mnijenju slijedeće:

Radi se danas u crkvi božjoj poglavito o tomu, da što više i što živahnije općeći sa središtem svojim i među sobom, u svetomu jedinstvu svome nove sile traži za borbu, koja joj predstoji i da napose svoju neodvisnost i slobodu u stvarima zvanja svoga novim načinom sačuva, obezbijedi i okrijepi. O tomu će se napose po momu mnijenju raditi u saboru vatikanskom. Sav svijet danas, kô što je poznato, teži za jedinstvom i slobodom. Što se prvoga tiče, druži se i sjedinjuje sve, što je po naravi, po povijesti i porijeklu jedno, ter u tomu združenju nove uvjete snazi svojoj, životu i napretku svomu traži. Crkva proti toj težnji dotle nije, dok se ona moralnim i kršćanskim načinom očituje. Odsuđuje pak i uvijek odsuditi mora ono što se na sili, spletkama i nepravdi osniva i traži, opominjući po dužnosti svojoj narode, da se ne samo u privatnim nego i u javnim svojim odnošajima i težnjama nada sve čuvaju ozlede i preziranja moralnih načela; jerbo je to vazda štetno i razvratno, noseći u sebi klicu novih nužda i nevolja, novih raspra i razdora.

Ali dočim se svuda skoro za jedinstvom ide, čini se kô da se s neke strane barem zazire samo od onoga svetoga jedinstva, koje u crkvi božjoj po naravi njezinoj vladati mora. Jedan Gospodin, jedna vjera, jedno krštenje veli apostol sv. Pavao (Ef. 4, 5). Božanstveno pak srce Gospodnje za ničim toliko težilo nije koliko za jedinstvom. Zato u najsvečanijem času života svoga sa svom snagom duše svoje obraća se Gospodin na vječitoga Oca svoga i moli: »Oče sveti, uzdrži one koje si mi poklonio da budu jedno kô što sam ja i ti jedno.« Pak buduć je srce i ljubav njegova opsizala sva vremena i sva pokoljenja, moli i za sve one koji igda u njega vjerovali budu, da budu i oni jedno, »kô što si — veli on — ti Oče u meni, a ja u tebi jedno«, da i oni u nami jedno budu.« (Iv. 17, 21).

Jedinstvo to prvi je i najplemenitiji plod muke i smrti njegove, koja nas s vječitim Ocem njegovim spaja i u jednu svetu obitelj pretvara. Zato je Gospodin crkvu svoju živim i nerazdvojivim svojim tijelom učinio ter u njoj bićem svojim, moću svojom i milosti svojom za nas sve i za cio svijet prebiva.

Jedinstvo je najplemenitija zadaća crkve, koja po nalogu Isusovu iz svih sila za njim težiti mora, da ljubav po svemu svijetu širi i ono sretno vrijeme uskori, kada će na ovom svijetu samo jedan pastir i jedna ovčarnica biti.

U jedinstvu leži najsjajniji dokaz istine glede sv. vjere i najbitniji zalog snage glede moći, koju je Spas u crkvu svoju položio.

Tko dakle crkvi zavidi jedinstvo, zavidi joj istinu koja u njoj živi; zavidi joj onu snagu i onu moć koja u njoj vlada i vladati će do svrhe svijeta. Ali baš stoga što se želi da crkva oslabi navaljuje se na njezino jedinstvo, a napose navaljuje se na temeljni onaj kamen na komu je Gospodin osnovao crkvu svoju; navaljuje se na vrhovnu moć koja u Petrovim nasljednicima živeć najbitniji je i jedini uvjet jedinstva i snage crkvene.

Ah, braćo i prijatelji u Isusu! Kad čovjek pomisli na s a d a š n j e s t a n j e S v. O c a, i nehotice pada mu na um stanje Sv. Petra, kad ga je Irud žrtvovati htio nerazložitoj i okrutnoj svjetini žudijskoj. Ali ako se s te strane žalostiti uzroka imamo, imamo i povoda utjehi; jerbo u onoj istoj mjeri u kojoj se s jedne strane na Sv. Oca navaljuje, raste u crkvi božjoj i u sinova njezinih ljubav, privrženost i štovanje prama njemu, koje se još nigda tako sjajno i možno očitovalo nije, kô što se danas svuda očituje.

Molilo se nekoć za Petra svuda po crkvi Gospodnjoj; danas ne samo da se posvuda moli za Sv. Oca, nego se još i neizrečene žrtve za nj prinose; u čemu se odlikuju ne samo bogataši i uglednici, nego i prosti i ubogi, kô što sam sâm svojim očima posljednji put u Rimu vidio, što srcu Sv. Oca osobito goditi, a srce božje na osobitu milost i blagoslov skloniti mora.

Poslao je negda Gospodin anđela svoga da oslobodi Petra; mi se nadamo i čvrsto vjerujemo, da će i sada Gospodin u svoje vrijeme poslati anđela da oslobodi namjesnika njegovoga iz ruku

protivnika. Vjerujemo mi to čvrsto, jer već sad vidimo, da polag svih suprotivština ipak moć Sv. Oca svaki dan raste i protivnicima njegovim novi strah zadaje. A kako i ne bi, kad moć Sv. Oca stoji pod zaštitom Boga i onoga, koji je križem sav svijet nadvladao i kad ono što je osnovano u svijesti, ljubavi i slobodnoj volji nikakvom suprotivštinom porušiti se ne dade, nego svakim progonstvom još više raste, krijepi se i rasprostire. To je obični način kojim Bog u ime svetih svrha moć svoju i upliv svoj ljudima oćutiti daje.

Njegove je također milosti djelo, da sinovi, premda inače može biti dosta hladnokrvni prama udesu Oca svoga, tada i nehotice tako reći usplamte za njega i čast njegovu kada vide, da ga neprijatelji okružuju i na njega i pravo njegovo bez razloga navaljuju. A kad Otac, kô što je to sad u crkvi slučaj, u pravu svome pravo svojih sinova i njihovu najskupocjeniju baštinu čuva i za nju pati, onda je naravno da se djeca iz ljubavi i štovanja pred noge Ocu bacaju, da mu ruke koje se na obranu njihovu dižu ljube i progonstvo njegovo životom svojim otkupiti žele.

Čudnovato je, kako su slabi i nezreli razlozi koji se često puta navode proti jedinstvu crkve i proti moći i uplivu papinstva. Čuje se više puta reći: Papa je strana moć; prava pojedinih biskupa i pojedinih crkava sveta su.

Ah, kad bi Sv. Otac papa ikojemu dijelu crkve božje stranac biti mogao, onda bi i isti Isus, koga on zastupa, sveta njegova nauka i smrt, sveta njegova moć i ljubav istoj strana biti mogla! Onda ne bi istinite bile one riječi pune nade i utjehe: Ti si Petar i vrhu stijene te sagraditi ću crkvu moju i vrata paklena neće nadvladati proti njoj.

Prava pojedinih biskupa sveta su dakako, jer su cijena krvi Gospodnje i baština svete moći njegove. Ali otcijepiš li ih od vrhovne moći u crkvi, otcijepio si ih ujedno i od vječitoga izvora njihova, otrgnuo si lozu od čokota njezina.

S u m n j i v i su doista o d v j e t n i c i p r a v a b i s k u p s k i h, koji ih brane na štetu jedinstva crkvenoga i vrhovne moći, od koje ista najbolji dio svoje snage i slobode dobivaju, bez koje vazda sahnu i tuđim namjerama prije ili poslije podlegnu. Najslavniji i najčuveniji biskupi, između starih Ciprijan i Augustin, između novijih Bossuet i Fénelon tako su mislili i koliko su bili štovatelji prava biskupskih, toliki su upravo bili branitelji vrhovne moći i jedinstva u crkvi tako, da bi ti sveti ljudi prije si dali udo po udo od srca otrgnuti nego ikada da se pravo, čast i djelovanje njihovo od vrhovne vlasti u crkvi otrgne i od korijena svoga otcijepi.

Osjeća doduše glava svaku bol udova tjelesnih; ali još većma osjećaju uda bol glave. Imaju dakako pojedine po svijetu crkve svoje osobite običaje i navade, ali nitko u njih dirati neće ako jedinstvo ne vrijeđaju a puku su omilile i na korist mu i utjehu služe. Običaji i navade take obično pod zaštitom vrhovne oblasti stoje, kô što na priliku velika ona povlastica naroda našega kojom biva, da

se u nekim našim krajevima služba božja i isto sveto otajstvo narodnim našim jezikom obavlja i vrši. Povlastica, koju nijedan drugi europejski narod ne posjeduje; pak znam zacijelo da Sv. Stolica nikad ni pomislila nije, da se ta povlastica ukine, pače štiti ju, ter kad bi to narod složno zahtijevao i kad bi se tijem jedinstvo u vjeri i ljubav kršćanska među braćom povratiti mogla, drage volje bi privolila da se raširi i na sav narod protegne.

Sabor vatikanski će već samim tijem što će se u Rimu sastati, živi dokaz jedinstva biti i one snage i života koji u crkvi leži. Pak buduć se s neke strane očevidno na to ide da se razvrgnućem ili barem oslabljenjem jedinstva razvrgne i oslabi život i snaga crkve, bez dvojbe će sabor i o tom vijećati, kako bi živahnijim u buduće općenjem među glavom crkve i među članovima njezinim moć i snaga s jedne i s druge strane ojačala i navalama, koje se proti crkvi dižu odoljela. Da će pak crkva svrhu svoju postići jamči nam osim mudrosti i postojanosti njezine i sveto ono obećanje Isusovo, da će ostati s crkvom svojom do konca svijeta. Od njega je bez dvojbe i ona okolnost, koju sam prije gore napomenuo, da će crkva polag lakih današnjih općila po svoj prilici često puta sastajati se ne samo u sabore općenite, nego i u sabore provincijalne i biskupske; što će novim vezom sve članove crkve i među sobom i sa glavom svojom spajati i jedinstvo crkveno krijepiti i novi život u cijelu crkvu unositi.

Budući pak da se samim tijem pobija ona mlakost u vjeri koja je danas zavladala, i buduć da sve što svetoj vjeri služi za to da procvate, služi ujedno i državi i društvu čovječjem, koje duhom sv. vjere i njezinih neumrlih istina živi i napreduje, slijedi, da se od sabora i od te nove u crkvi radinosti u crkvi božjoj nitko strašiti nema.

I zaista, jedinstvom u sv. vjeri promiče se divnim načinom ona poslušnost prama Bogu i zakonima njegovim koju kršćanin crpi iz svijesti svoje, slobodne volje i odluke svoje, iz najsvetijih čuvstava svojih.

Od kolike je važnosti ta krepost lako je dokučiti iz primjera Isusova, koji je po nauku sv. Pavla apostola dolazak svoj na ovaj svijet, cijelo svoje djelovanje, muku i smrt svoju ocijenio posluhom prama volji Oca svoga. Poslušnost kršćanina prama Bogu prelazi iz svijesti i srca njegova na cijeli život njegov i osjeća se vazda i u društvenim i državnim odnošajima njegovim. Kad si rekao dobar i svjestan kršćanin, tijem si ujedno rekao vjeran i poslušan građanin.

Buduć pak da je danas jedna od velikih nevolja u društvu i državi to, da bi svi skoro gospodovati htjeli, a malo ih je koji bi kako valja slušali, lako je uviditi od kolike je važnosti i koristi za državu i društvo težnja crkve za jedinstvom i onom snagom i silom, koja u jedinstvu leži.

Osim toga jedinstvo u vjeri i ugledu crkvenom rađa vazda treće jedinstvo, za kojim crkva toliko teži, to jest jedinstvo u

ljubavi. Ljubav je najsvetiji plod vjere i najplemenitiji cilj crkve. Ljubav najprvi je ures zvanja apostolskoga, najmožnije sredstvo do srca i uvjerenja ljudi. Ona je stari svijet nadvladala i svetoj vjeri usred ljutih progonstava put u sav svijet prokrčila. Ljubav, koju divnim perom opisuje sv. Pavao apostol u poslanici 2. Korinćanima pogl. 4, najnužnije i najkorisnije svojstvo je svakoga društva kršćanskoga. Ljubav je divna ona moć, koja razlike ne čini među Žudijom i Grkom, koja se na sve rasprostire, koja je svagdje prva gdje je nužda najveća. Ljubav je ono silno sredstvo, kojim svatko lakim i najpopularnijim načinom svetost, istinitost svoga uvjerenja dokazati može; jerbo gdje su plodovi sveti, tu i njihov izvor svet i neporočan biti mora. Ljubav se ne samo na sve ljude bez razlike, nego i na sve odnošaje, na državu i narod i sve što na sreću i slavu države i naroda spada, odnosi.

Kad je tomu tako, pak kod današnjega društva najpoglavitija nestašica upravo u tome sastoji da nema u njemu ljubavi ni sloge, nego puno zavisti, puno razdora i mržnje, zašto da se djelovanje crkve prijatnim okom ne prati, kad o tomu radi, da u državi i među narodima s pravdom i istinom ljubav, snošljivost, umiljatost zavlada? Sve je to posredni ili neposredni plod jedinstva, za kojim crkva i na to ide i uvijek ići mora, jerbo u njemu osim ostale snage i sile leži i najbolji zalog one neodvislosti i slobode, koja je crkvi u njezinom zvanju nužna.

Za ničim svijet danas toliko ne teži koliko za slobodom. Svatko bi rad bio sâm u kući svojoj svojim gospodarom; svatko bi rad sâm svojim udesom po svojoj volji ravnati. Crkva proti toj težnji ništa nema jerbo zna, da je sav naš odnošaj prama Bogu i svetoj volji njegovoj osnovan na slobodi. Ista milost koja nam je u Isusu dana, dočim životu našemu neizmjernu cijenu daje, slobodnu volju i odluku našu ne samo ne ruši, nego štiti i potpomaže. Čovjek i društvo koje je vrijedno bilo krvlju Sina božjega otkupljeno biti, vrijedno je i dostojno da slobodno živi.

Jedno je samo što crkva glede te težnje opaziti mora, a to je: da bez kreposti i izvrsnosti o slobodi i neodvislosti niti govora biti ne može. Što slobodu pribaviti i od pogibelji i propasti sačuvati može, jedino je krepost kršćanska, kô što ju Evanđelje pripovijeda. Gdje ljudi ne umiju same sebe nadvladati, gdje strast zavlada i sebičnost; gdje zavist, oholost, raskošnost, nepravednost i ostale zloće mah zauzmu, tu je naravno da se ljudi samo strahom i kaznom u redu držati, mitom i darom na sve skloniti mogu. Tako su s vjerom i krepošću sve težnje ljudske, a napose ta o kojoj govorim nerazdruživo spojene; pak su upravo stoga veliki kratkovidi oni ljudi koji za slobodom težeći zaziru od slobode i neodvislosti crkve. Sloboda i neodvislost crkve u zvanju njezinom prva je njezina potreboća, prvi je, punim se pravom reći može, plod smrti Gospodnje. Kad je Isus cijenom krvi i smrti svoje svijet otkupio i zemlju svu i sve njezine narode vječitom svomu Ocu povratio, onda je i sebi

samomu i neumrloj istini, koju je propovijedao, vječito pravo priskrbio, da u svijetu živi i vlada, tim više buduć da samo ono u istini živi, što je s njim i s njegovim naukom spojeno.

Tko dakle crkvi, koja u ime Isusovo uči i u ime njegovo svetu žrtvu obavlja i milosti božje dijeli, slobodu zavidi, nekim načinom samomu Isusu i sv. krvi njegovoj i vječitom pravu njegovom nepravdu čini.

Isus, da crkvi svojoj slobodu i neodvislost osigura apostolima je svojim Duha sv. poslao, pak su apostoli Duhom svetim okrijepljeni život svoj za vjeru i slobodu crkve položili, a cijela crkva tristo i više godina za tu svetu svrhu najljuće progonstvo pretrpjela.

Neka dakle ni danas nitko ne zamijera crkvi, što tolikom brigom bdije nad slobodom svojom, od koje najviše zavisi plod zvanja i djelovanja njezina.

Istina evanđeoska sveta, nepromjenljiva i nerazdijeljiva je, kô što biće božje. Stroge ona dužnosti nalaže, kojima se živo opire oholost i mlitavost ljudska. Ona se ne samo na sva vremena nego i na sve bez ikakve razlike ljude odnosi. Svećenik kad sveto Evanđelje propovijeda najprvo samomu sebi propovijeda, samoga sebe uči i samoga sebe kori. Svećenik govoreći u ime božje ne smije polovičiti, ne smije se mnijenju ovoga ili onoga vremena prilagoditi, ne smije nipošto od strogosti kršćanskih dužnosti nikomu na svijetu za ljubav odstupiti, jerbo je svima, visoku i nisku jednako rečeno: misliš li u kraljevstvo nebesko uljesti, obdržavaj zapovijedi. Pred crkvom i vjerom svi smo jednaki. U njezino ime Ivan reče Irudu: Nije ti to slobodno, imati ženu brata svoga. U ime sv. vjere i slobode koja ju ide reče Petar: Ljudi, nijesmo mi opijeni, nego u ime Boga i Isusa propovijedamo, koje više slušati valja nego ljude. U to ime su sv. Ivan Zlatousti, sv. Augustin, sv. Ambrosio, a u novije vrijeme Bossuet, Massillon i mnogi ostali sa svom silom duše svoje riječ božju cjelovitu sa svom odrešitošću njezinom propovijedali ter si tijem slavu neumrlu stekli, kô i oni visoki i odlični muževi, koji su ih dragovoljno slušali i iz njihovih ustiju nauke za teške odnošaje i dužnosti svoje crpili.

Kad bi moguće bilo da na svetomu mjestu glas istine i pravde umukne, onda bi sigurno i svuda po svijetu umukao; jer gdje je Isus i sveta njegova istina pravo svoje izgubio, tu nikakvomu pravu i nikakvoj slobodi mjesta nema.

Zato crkva za tijem ide, da si novim načinom slobodu u zvanju svome osigura, dočim se dokazalo, da stari način ugovora međunarodnih ne dospijeva, radi ne samo u svom interesu nego ujedno u interesu narodâ, koji bi imali u slobodi i neodvislosti crkve tražiti zalog svojoj vlastitoj slobodi, kô što se crkva u težnjama svojim rado upire na slobodne države. Što bi još rađe na obostranu korist učinila, kad ne bi nekoj vrsti slobodoumlja prva i najpreča

briga bila slobodu crkve oslabiti i nju u svetom zvanju njezinu koliko je samo moguće priječiti.

Naravno je, da se i tu na prvom mjestu radi o slobodi i neodvislosti Sv. Oca pape, koji je temelj ne samo jedinstva u crkvi nego i u svakomu slobodnom životu; da o slobodi crkve ni govora biti ne može, kad vrhovna ona moć koja se na sav svijet i sve narode rasprostire, slobodna i neodvisla ne bi bila. Pače već sama sumnja u tomu obziru zlo bi veliko bila i oslabila bi ono povjerenje i štovanje, kojim se svjeti i odluke sv. apostolske Stolice primati imaju.

U svijest ljudsku ne smije nitko upliva imati do Boga i svete istine njegove, to jest do onoga samoga, koji u ime Boga i po njegovom nalogu i volji vlada i sredstvima se samo duševnim služi. Kako bi se počelo na svijest i osvjedočenje ljudsko djelovati vanjskim i nasilnim sredstvima i u ime ljudi i ljudskih svrha, odmah bi se oduzela vjeri i svetomu zvanju svećeničkomu ona moć, koju je Bog u nju položio, da se namjere otkupljenja našega postignu.

Ovo je temelj ne samo slobodi u crkvi nego ujedno najprvi i najbitniji uvjet svakoj slobodi, koja se ondje ni pomisliti ne dade, gdje interesi spasa i neumrlosti, gdje svijest i osvjedočenje slobodno nije.

Otale se vidi od kolike je važnosti ne samo za crkvu nego upravo za sav svijet, za njegovu slobodu i izobraženost, da nasljednik Petrov tuđim podanikom ne postane; jerbo ta tuđa moć po naravi svojoj i slabosti ljudskoj uvijek bi za tijem težila, da ogromnu onu moralnu silu, koja u vrhovnoj moći crkvenoj leži, na svoju korist obrati, što bi štete neizmjerne ne samo za crkvu nego i za sav svijet bilo.

Zato raspri, koja se je u tomu obziru porodila, ne samo crkveni ljudi nego i isti najučeniji i najslobodoumniji državoslovci dokazuju, da u Rimu državna i crkvena moć sjedinjena baš upravo stoga biti mora, da u ostalom svijetu razdvojena ostaje, bez čega sloboda najprvoga svoga uvjeta lišena ostaje.

Kada dakle crkva o svojoj slobodi i o neodvislosti vrhovnoga pastira i zatočnika svoga radi, nitko se na svijetu toga plašiti nema; pače svakomu je dužnost potpunim povjerenjem pratiti nastojanje crkveno.

Pratimo ga i mi, poljubljena braćo u Isusu, tijem čuvstvom i molimo Boga, da saboru sretno za rukom pođe svetu svoju zadaću riješiti. Poučavajmo puk naš tumačeći mu plemenite svrhe, koje će sabor pred očima imati. Recimo mu, da se od sabora svakomu dobru nadati imamo. Pa buduć da sabor sav svijet zastupa i da će se odluke njegove u svemu svijetu vršiti, pozovimo ga da djelovanje saborsko preteče i prati molitvom svojom. Svaki od nas i najmanji može i mora doprinijeti nešto do toga, da sabor uspješniji i plodniji bude, jedan ovim, drugi drugim sredstvom, a svi pobožnim srcem i vrućom molitvom našom.

Istina je sveta, da je saboru Duh sveti obećan, ali zato ipak molitva pravovjernih mnogo doprinijeti može k tomu, da darovi Duha svetoga obilniji budu. I apostoli su imali obećanje Isusovo, da će ih Duh sveti okrijepiti, pa se ipak štije o njima, da su u svetomu blagovalištu sveudilj posteć i moleć Duha svetoga očekivali. Pače nije bez velike znamenitosti, da se je u sredini njihovoj tada nalazila Majka božja, odvjetnica svijeta, koji se je onda sav u njezinoj svetoj osobi i njezinom srcu i molitvi odzivao.

Ah, sretna ona okolnost, da će se sabor vatikanski otvoriti ove godine na dan neoskvrnjenog začeća Majke božje budi nam zalogom, da će se ona svetim odvjetništvom svojim u njegovoj sredini nalaziti i od Sina svoga isprositi milost: da kakogod je negda iz blagovališta svetoga nov život za svijet sav proistekao, tako da će i sad djelovanje saborsko svemu svijetu povod biti novoga, svetoga i blagotvornoga života.

S druge strane pak budi to isto i nama i puku našemu povod, da saborsko djelovanje pobožnim srcem, čistim životom i vrućom molitvom sveudilj pratimo. Na to nas poziva i sv. Otac okružnicom svojom na sve biskupe danom. A da naše molitve plodovitije budu nove nam znake svoje očinske ljubavi i apostolske skrbi tijem pruža, da svim pravovjernicima potpuno grijeha oproštenje u slici sv. Jubileja daje, koji se od sada i za vrijeme sabora čisto i potpuno ispovjedili budu i svetu pričest primili i ostale uvjete, koji se posebice priopćuju, ispunili budu.

Veliko je veselje, poljubljena braćo u Isusu, bilo onih sluga evanđeoskih, kojima je otac obitelji jedan dio duga njihovoga otpustio; koliko naše i puka našega veselje biti mora, kad nam se prilika tako lijepa pruža da dušu našu očistimo, da sa dugom vjekovitim ne samo jedan dio nego sav dug vremeniti za grijehe naše božjoj pravdi iscijelimo i da okrijepivši se kruhom nebeskim i s Jaganjcem božjim sjedinjeni, čisti i neporočni k srcu božjemu pristupimo i milosti obilne za crkvu božju, za mir svijeta, za napredak svoga naroda, svoje obitelji i svoj vlastiti isprosimo.

Od Vaše, braćo i prijatelji, revnosti nadam se, da će puk Vašoj skrbi izručen, ako i ne sav, što bi vrlo željeti bilo, a ono barem u velikom broju te božje blagodati vrijednim i dostojnim se ukazati.

Ovdje u Đakovu općenita molitva i pohađanje crkvi imati će mjesto u rujnu na dan porođenja prvi put, a drugi put na dan sv. Imena Marijinoga.

Željeti bi bilo da u cijeloj biskupiji to isto biva, da združeni vezom jedne te iste vjere i ljubavi, združeni ostajemo i vezom jedne pobožnosti i molitve u jedno ter isto vrijeme. Ako bi međutim koji od braće mislio, da bi se ista pobožnost u drugo vrijeme većim uspjehom obaviti mogla, prosto im je to; samo ima to prije amo javiti, da mu se nakana odavle odobri i potvrdi.

Sad mi dopustite, da još jednu stvar ovom prilikom napomenem.

Znade se, da gradimo novu crkvu stolnu. U našemu narodu ništa ljepšega i umjetnijega u tom obziru nema; a što je negda bilo, to je nezgoda vremena i tursko barbarstvo uništilo. Ja sam želio, da nam barem prvostolna crkva, majka i glava svih ostalih u biskupiji, lijepa i uzorna bude. Da naš siromaški puk barem u crkvenom središtu svome nađe crkvu tako lijepu i urešenu, da mu ne samo um i srce k Bogu digne, nego i ćut njegovu oplemeni. Djelo je hvala Bogu, poleg svih teškoća, dosta dobro napredovalo. Ove će godine lađe i tako zvana apsida pod krov doći, a na godinu ako Bog da cijelo tijelo zgrade gotovo biti. Ali ko što to obično biva troškovi se svaki dan više uzmnažaju i daleko nadmašuju prvobitni proračun. Bojati se bez izdašne pripomoći od Vas, braćo, i od puka našega da ne zapnemo i da nam se ne dogodi ono što evanđeoskomu onomu graditelju, koji je toranj svoj do pola sazidao, pak onda iznemogô. Zato Vas ovim molim, da i Vi, što samo koji više može, doprinašate na tu svrhu i da puk Vaš svakom prilikom na to nukate. Ako ne bi to prije učiniti mogli, meni se čini da je tomu sveto vrijeme jubilejsko najsposobnije: jer smo tada upravo, kad od Boga najobilnijih darova primamo, osobitim načinom obvezani milosrdni biti.

Radi se, kô što se samo po sebi razumije, o stvari koja se nas sviju tiče, koji na jedno tijelo i na jednu biskupiju spadamo. Crkva katedralna nijednome koji na biskupiju spada, tuđa biti ne smije. Vjera sveta i ponos naš narodni zahtijeva, da joj po mogućnosti u pomoć pritečemo. Mnogomu pobožnomu kršćaninu i to će možebiti povodom biti da darovnikom svoje majke stolne crkve bude, buduć da je to siguran način ne samo za jedan čas nego nauvijeke za se i za svoje dionikom postati svih onih molitava i svetih čina, koji se budu u tom hramu božjem obavljali.

Zato još jedan put molim braću, da puk svoj svakom prilikom na to nukaju. Od primjera i revnosti svećenstva dakako da sav uspjeh zavisi.

U tu svrhu naređujem, da se svakom prilikom i zgodom kad se puk u parohijalnoj ili u filijalnoj crkvi u većem skuplja, po propovjedniku opomene i ponuka da štogod za svoju stolnu crkvu doprinese. U tu svrhu ima se za svaku crkvu posebna skrinjica (piksa) načiniti i s naslovom »Za katedralnu crkvu u Đakovu« priskrbiti.

Kad god se svećenstvo kojom prilikom mnogobrojnije sastane, vicearcidjakon ili stariji koji svećenik nek braći na um dovede crkvu stolnu i nuždu njezinu.

Vicearciđakoni imaju svaka tri mjeseca novac koji unišao bude primiti i amo u diecezansku kancelariju poslati.

Što se svećenika i osobitih možebit u puku darovatelja tiče, njihova imena i prineske amo vicearciđakon javiti ima, da se za njih kano osobite crkve dobročinitelje Bogu molimo.

Riječ u jednu: odličniji svećenici, vicearciđakoni nek se ostalomu svećenstvu, a cijelo ostalo svećenstvo nek se puku u tom

obziru na čelo postavi i sve mjere poprimi, da naša namjera isprazna ne ostane.

Učinite to molim Vas, braćo, Bogu i vjeri i crkvi i puku za ljubav i nešto barem i biskupu Vašemu za ljubav, koji Vas iskreno sve ljubi, blagoslov Vam svoj dijeli i da se za njega Bogu molite prosi.

Na Petrovdan 1869.

Josip Juraj
Biskup

*

Strossmayer je sam u ovoj okružnici čisto i bistro označio svoje stanovište u raznim pitanjima, koja su bila aktuelna u vrijeme vatikanskog sabora, a nisu manje aktuelna ni u naše doba. On je i inače, i prije i poslije vatikanskog sabora dao tako jasnih izjava o posluhu i poštovanju prema Sv. Ocu papi; ali su ipak ove njegove izjave u tom pogledu osobito važne s razloga, što je u njima očit dokaz Strossmayerove spremnosti, da i u vatikanskom saboru ostane dosljedan u svom uvjerenju o vrhovnoj glavi, kao što je uistinu i ostao. (Vidi o tom opširno u mojoj radnji: Biskup J. J. Strossmayer u vatikanskom saboru. Izdala Hrvatska Bogosl. Akademija. Svezak XII., Zagreb 1929.).

Povijest katoličke crkve u Srbiji u 19. vijeku.

[Od 1800. do konkordata 1914. godine.]

Napisao: **Dr. Vjekoslav Wagner**

III. Povijest konkordata u Srbiji.

(Crkveno—politički dio)

(Nastavak)

U ovom poglavlju obrađeni su pokušaji, da se uredi katoličko crkveno pitanje u Srbiji putem konkordata između Sv. Stolice i Kraljevine Srbije. Inicijativu za sklapanje konkordata dao je biskup Strossmayer i kroz punih 46 godina, koliko je bio Apostolski Administrator u Srbiji, radio je nevjerovatnom energijom na tome, da se to pitanje riješi. Sav taj rad oko konkordata od skoro pet decenija najuže je povezan sa imenom biskupa Strossmayera. Sve poteškoće i razne zapreke, koje su neprekidno uskrsavale i uvijek dalje i dalje odlagale sklapanje konkordata, nisu mogle slomiti biskupa Strossmayera u njegovome velikome vjerovanju, da do konkordata mora doći. I ako je toliko radio i neumorno se zalagao za konkordat i kod Sv. Stolice i kod srpske vlade, sâm nije doživio ostvarenje svojih nada, da vidi konkordat između Sv. Stolice i Kraljevine Srbije. Ali u povijesti konkordata u Srbiji Strossmayer je centralna ličnost, koja u tom teškom pitanju vodi glavnu riječ i zato on ima u povijesti srpskog konkordata historijsku ulogu.

Knez Aleksandar Karađorđević i biskup J. J. Strossmayer. Kneževina Srbija došla je prviput u dodir sa katoličkom hijerarhijom preko biskupa Strossmayera god. 1851. Ali kako smo vidjeli ni knez, ni *Praviteljstvo srpsko ništa ne odgovaraju na biskupovo lijepo* pismo, s kojim on najavljuje svoj nastup kao apostolski administrator katoličke crkve u Srbiji. Knez Aleksandar Karađorđević i njegov senat duboko su se morali zamisliti, što evo dolazi već i jedan katolički biskup, koji je imenovan bez njihovog pitanja, znanja i ranijeg pristanka i u tome su vidjeli jedan akt, koji se njima spolja nametnuo i tako zapravo povrijedio njihov državni suverenitet. A Strossmayer je uz to i vladika iz Austrije, koja svojom konzularnom jurisdikcijom tako velike povlastice uživa u Srbiji mimo i preko srpskoga zakona.

Prvi je posjet biskupov već iduće 1852. godine uklonio u Beogradu mnoge i mnoge predrasude o Strossmayeru i njega u simpatičnijem svijetlu prikazao. Ali razgovori biskupa Strossmayera sa knezom Aleksandrom, da dade katolicima slobodu vjeroispovijesti, kao i kasnije interpelacije austrijskog konzula u korist katoličke crkve, teško su bili primljeni. Zato su zakoni o vjerama donijeti tek u septembru godine 1853.[1] i svakako pod ruskim uplivom osigurali su oni prije svega dominantni položaj pravoslavne crkve i tek onda proglasili slobodu ostalih kršćanskih konfesija uz uslove, koji su i katoličku crkvu stavili pod jak nadzor političke vlasti.

Prvi nacrt konkordata od strane Srba. A kad je Strossmayer zbog tih zakona god. 1854. uložio protest kod srpske vlade, onda su to u Beogradu toliko zamjerili biskupu i apostolskom administratoru, da se tražio način, kako da se oslobode toga »austrijskoga biskupa«, koji neće da priznade zakone samostalne i suverene srpske države. Srbi zato mole iz Bosne svećenika i katoličku crkvenu upravu. Pismu, što ga je Toma Kovačević ponio od predstavnika Alekse Simića biskupu Šunjiću u Bosnu,[2] pridodat je i III. zakon iz god. 1853.,[3] kojim se želi od srpske strane osigurati neka prava katoličkoj crkvi i stvoriti baza za utanačenje legalnog odnošaja između srpske države i katoličke crkve. Taj prijedlog dostavljen 11. novembra 1854. biskupu Šunjiću može se smatrati kao prvi pokušaj, da se dođe u kontakt sa katoličkom crkvom u obliku nekoga sporazuma.[4]

Ali pošto taj zakon nije mogao sačinjavati nikakvu podlogu za kakve pregovore u cilju zaključenja konkordata, zato su osobito tačke 3. i 6. od Strossmayera jako kritizirane i odbačene.

Veze preko Porte u Carigradu. Kad taj prvi korak nije uspio, srpski su državnici uvidjeli, da im valja poći drugim putem. Privremeni ministar predsjednik Marković smatrao je zato potrebnim, da u augustu 1856. godine dade pred austro-ugarskim konzulom izjavu, da ne odgovara istini, da Srbija ne priznaje Strossmayera za apostolskog administratora i čim bude nova definitivna vlada imenovana, ona će sama tražiti direktni kontakt sa Strossmayerom, da se urede crkvena pitanja i pozvati će ga, da blagoslovi katoličku kapelu.[5] Ali katolička crkva nije preuzela kapelu, što ju je sagradila srpska vlada te godine, i zato nije ni došlo do pregovora između Strossmayera i srpske vlade, nego se ova godine 1858. obratila na Carsku Portu sa molbom, da ona posreduje, kako bi

---

[1] Vidi Bogoslovska Smotra strana 299—304 godište 1933.

[2] Vidi Bogoslovska Smotra str. 8/1933.

[3] Vidi ibidem str. 300/1933.

[4] Srbi su taj zakon o katolicima poslali u Bosnu kao nacrt jednog konkordata.

[5] Bisk. arh. Đakovo, Br. 752/1856.

Srbija dobila katoličkog biskupa in partibus infidelium. Ali Porta je to odbila, »jer je to isključivo pravo rimskoga Pape«.[6]

Jasno se vidi, kako se srpski mentalitet lakše obraća Porti, nego li Strossmayeru, jer i ako je Strossmayer Slaven, on je ipak biskup austrijski, a za austrijske podanike nema srpski zakon vrijednosti. Ponos i samosvijest narodna i državna neće da pregovara s onima, koji neće da priznadu zakon srpski. A osim toga Srbe je ponižavalo, što je Strossmayer apostolski administrator u Srbiji, koju Sv. stolica još uvijek smatra kao zemlju »in partibus infidelium«.[7]

Zasebni biskup u Srbiji. Kad se izjalovio pokušaj kod Porte, naložio je senat predsjedniku Aleksi Simiću, da privatno zamoli Papu i kardinala Antonelli, da Sv. Stolica dade zasebnog biskupa za Srbiju.[8] Pričalo se i to, da je senat bacio oko na Angela Parsi, biskupa u Bukureštu i bivšeg apostolskog administratora do god. 1851. u Srbiji. Kad je Strossmayer dočuo od austro-ugarskog konzula za tu namjeru srpske vlade, on se odlučno protivio takvome načinu riješavanja katoličkog pitanja u Srbiji. Biskup je tada bio još toga mišljenja, da pod zakonima iz god. 1853. ne može ni jedan katolički biskup slobodno i korisno voditi upravu katoličke crkve u Srbiji. Tu bi trebalo prije zakone promijeniti. A Angelo Parsi nije za Srbiju, jer ne zna ni jezika. U tome smislu je biskup pisao i nunciju u Beč.[9]

Koncem god. 1860. se senat zaista obratio na kardinala Antonellija i molio zasebnoga biskupa za Srbiju, koji bi stanovao u Beogradu a primjernu bi plaću primao od srpske države, koja bi mu sagradila i dostojnu crkvu. Strossmayer je pak 20. XII. 1860. savjetovao kardinalu, da se ta molba ne usliša, dok Srbi ne sagrade crkvu i odrede plaću za biskupa i dok ne prestanu ona progonstva, kojima su katolici u Srbiji izloženi.[10]

Knez Mihajlo Obrenović. Iza smrti kneza Aleksandra Karađorđevića god. 1859. vrati se u Srbiju knez Miloš Obrenović po drugiput i preuze kneževsku vlast u svoje ruke. Ali on je god. 1860. već umro i tada stupa na kneževsko prijestolje njegov sin Mihajlo Obrenović. Biskup Strossmayer mnogo se nada za katoličku stvar od kneza Mihajla već i zbog knjeginje Julije, koja je bila katolikinja, pa ga zato iskreno pozdravlja kao narodnoga vladara. U svome pozdravnom pismu na »Svetloga Kneza« od 6. oktobra 1860. nakon krasnog i dugog patriotskog djela razlaže biskup, da je on apostolski administrator u Srbiji i nastavlja ovako:

---

[6] Ibidem, br. 130/1858.

[7] Nestorović: Srbija i Vatikan. Glasnik Pravoslavne Crkve. God. 1902. br. 5. i 6., str. 362.

[8] Bisk. arh. Đakovo, br. 130/1858.

[9] Ibidem, br. 130/1858.

[10] Ibidem, br. 27/1862.

Nježan odnošaj, u kom ja naprama tamošnjim katolikom, kano pastir naprama stadu svom, stojim, nemože drugo, nego odnošaj moj prama uzvišenoj Osobi Vašoj kano zakonitoj glavi zemlje one, u kojoj taj premda malen broj duhovnog stada moga živi i nahodi se, samo nježnim, i još jedanput da reknem: osobito nježnim učiniti. Kako bo bi meni, kao brižljivu pastiru tamo prebivajućih katolikah svejednako biti moglo: vladao tamo mir ili nemir, bivale tamo i događale se pravde ili nepravde, činilo se tamo dobro ili zlo, vladala i množila se tamo ljubav i sloga hristjanska, ili nasuprot razdor i nered? Kako bi mogo ja nebit prijateljem zemlji i narodu onom, u kojoj i među kojim toliko duhovnoj brigi mojoj povierenih ovčicah živi i stanuje? Kako bi mogo ja neželit svako dobro i napriedak, slavu i veličinu onom narodu i njegovom vladaru i novom Knezu, od koga mene i ovostrani narod naš nerastavlja ni u onom, u čem nas po zloj kobi rastavlja, ni toliko razlike, kolikom nas razlučuje štono izmed nas teče, »Sava voda ladna«? Kako bi ja mogo neuzdisat i nevapit: da bi se Bogu dragom smilovalo čim prie, te da i to malo među nama razlike u Savi vodi se udavi, i njom te širokim Dunavom u dubljine sinjeg mora nepovratno ode? Kojoj sriećnoj budućnosti da se Vašim nasliedjem u kneževskoj vladi put prokerčuje, dokazom nam je i pobudom, da se tomu čversto nadamo, štono pri zauzetju vladnoga kormila obrekoste: da će, dok je Mihajla Obrenovića, samo zakon u zemlji i narodu vladat; a da će u toj zemlji i u tom narodu i zakoni pod Vašom upravom takovi se samo krojit i tvoriti, koji su na izreci onoj nebeske mudrosti osnovani: »Što si rad da tebi drugi čini, čini i ti drugom«; zato nam jamči obćepoznata blagost i mudrost Svietlosti Vaše, s koje ste ne samo tamo u Serbii, nego i po svih zemljah i narodih, do kojih je glas o Vama dopro, općim ljubamcem postali.

Neostaje mi dakle ništa drugo, nego da blagom Vašem i čoviekoljubivom sercu tamošnje ovčice svoje toplo priporučim, da sverhu Vas i Vaših blagovoljnih namierah i vladarskih poduzetjah blagoslov Svevišnjega sazovem, sam sebe Vama i Vašoj visokoj Supruzi, Svietloj Kneginji, najplemenitijem i najodličnijem ovom čedu duhovne pastve moje sa svim štovanjem odajući, s kojim i ostajem Vašoj Svietlosti najpokorniji sluga Josip Juraj Strossmayer, Biskupiah Biogradske i Smederevačke Apostolski Administrator.

Knez Mihajlo odgovara biskupu 5. novembra 1860. sa ovim pismom:

Vaša Ekselencija!

I ako malo docnije, tim ni malo manje, Vaše Ekselencije su mi draga čestitanja, koja mi izvoleste izjaviti u pismu, pisanom 6. oktobra ove godine, jer dolaze od muža, koga osobito uvažavam. Doista, svi prijatelji jugoslovenstva moraju čestitati sebi, što u mužu, obučenom u tako uzvišeno dostojanstvo, odarenom tako blistatelnim talentima i oduševljenom najtoplim rodoljubiem imam najsnažnieg pobornika svoe narodnosti i narodnog značaja. Meni je,

Vaša Ekselencijo, odveć milo, što Vas mogu uveriti kako Vas osobito počituem. 5. Novembra 1860. god. u Beogradu.

Pokorni sluga
Mihajlo M. Obrenović.[11]

Direktni pregovori sa Strossmayerom. Ovi prijateljski odnošaji između kneza i biskupa Strossmayera uticali su i na srpske političare, da se opet dadu na posao, da se riješi katoličko pitanje u Srbiji. Kad je god. 1862. ustrojena u Srbiji centralna državna uprava sa resornim ministarstvima, prvi ministar prosvete i Crkvenih Poslova bio je Cukić. On pokuša direktne pregovore sa Strossmayerom o uređenju katoličkog crkvenog pitanja u Srbiji. Mjeseca novembra 1862. šalje ministar Cukić sekretara Savu Sretenovića Strossmayeru sa ovim predlogom: »Srpska vlada nalazi, da će se rimokatoličko pitanje povoljno raspraviti samo, ako se on odreče vikarstva u Srbiji«. Strossmayer je na taj prijedlog izjavio, da je voljan odreći se vikarstva i u tom smislu obećao svoju potporu kod Sv. Stolice. Ali je u isto vrijeme izjavio svoju bojazan, da rimska kurija, po osnovima uredjenja rimo-katoličke crkve neće htjeti direktno da stupa u odnos s parohijskim sveštenicima. pa s toga je gospodinu Sretenoviću predložio, da se u osnovu ovih pregovora unese i to, da se pored sveštenika u Beogradu postavi i vikar, ili da se isti stavi pod katoličkog biskupa u Bosni. Međutim je ministar Cukić taj svoj plan napustio,[12] pa se god. 1863. pokušalo direktnim pregovorima sa Sv. Stolicom.

Prvi direktni pregovori sa Sv. Stolicom. Ilija Garašanin, tadašnji ministar Inostranih Dela stavio je državnom tajniku kardinalu Antonelliju slijedeći predlog: katolički svećenik u Beogradu neka bude podanik srpske države i da bude pod jurisdikcijom biskupa bosanskoga.

Ali odgovor Sv. Stolice nije udovoljio srpsku vladu. Sv. Stolica je zahtijevala,: »da se u Srbiju izašlje jedan apostolski namesnik, koji će sporazumno sa srpskom vladom ustanoviti misije na sledećim osnovima:

a) da svi rimokatolici imaju slobodno upražnjavanje u redovnom bogosluženju;

b) da smešani brakovi budu uređeni po pravilima rimokatoličke crkve, i

c) da se Sv. Stolici ostavi potpuna sloboda odnosno uređenja parohija i škola.«[13]

Taj je odgovor Sv. Stolice bio pretvrd za srpsku vladu. Ona je zašutila i time pregovore jednostavno prekinula. Interesantno je, da se u ovome odgovoru Sv. Stolice prviput spominju mješoviti

[11] Bisk. arh. Đakovo, iz godine 1860. bez broja.

[12] Nestorović: Srbija i Vatikan. Glasnik Pravoslavne Crkve God. 1902. broj 5. i 6. str. 364.

[13] Nestorović: Vatikan i Srbija. Glasnik Pravoslavne Crkve. God. 1902. br. 5. i 6. str. 366.

brakovi i škole. Jer do sada se govorilo samo o tome, da se izmijeni apostolski vikar, odnosno, da dođe zaseban biskup u Srbiju, ili da bar svećenik bude podanik srpski pod bosanskim biskupom. To su bili uslovi i kod zidanja katoličke kapele god. 1855. i 1861.,[14] koje je srpska vlada od svoje strane postavila srpskim katolicima. Sada je predmet pregovora proširen i na druga važna crkvena i vjerska pitanja.

Inicijativa Sv. Stolice preko Strossmayera. Nakon tri godine (1866.) uzima inicijativu Sv. Stolica i daje mandat biskupu Strossmayeru kao dobrome prijatelju kneza Mihajla, da stupi u direktnu vezu sa knezom. Original pisma, što ga je Strossmayer tom prilikom uputio knezu, nepoznat je, ali se iz Nestorovićeve rasprave vidi, da njegovi zahtjevi, koje je predložio knezu kao osnovu za pregovore, ni u koliko se nisu razlikovali od onih točaka, koje je 1863. predlagao kardinal Antonelli, samo što je Strossmayer »tražio još i slobodan prelaz iz pravoslavlja u rimokatolicizam i da se u Beogradu o državnom trošku podigne što veličanstveniji hram«.[15]

Knez Mihajlo se odazvao pozivu biskupa Strossmayera i šalje k njemu u Budimpeštu, gdje je tada biskup boravio, kao svoga delegata Nikolu Krstića, člana Kasacionog Suda, sa ovim protivupredlozima:

1) da se postavi rimo-katoličkoj opštini u Beogradu sveštenik, koji će biti srpski podanik;

2) da se rimo-katolička opština u Beogradu odnosno religijoznih potrebah postavi rimo-katoličkome episkopu u Bosni;

3) da se utvrde stalna pravila, kako će se u buduće imati postupati pri postavljanju rimo-katoličkog sveštenika za Beograd i episkopa za Bosnu;

4) o podizanju škola ima u Srbiji pozitivan zakon, koji važi za sve srpske državljane i za sve opštine bez razlike vere, poleg kojeg javne škole u opštinama podižu se uticanjem i odobrenjem vlade. Glede privatnih učiona moraju opštine imati saizvolenje vladino, da se ovakova škola ustanovi, jer se vlada ne može odreći prava, da može nadzirati obučavanje u školama;

5) glede mešovitih brakova postoji u Srbiji pozitivni zakon, koji se prostire na pravoslavne i ove u onim pitanjima ograničuje. Po tom zakonu ne mogu preći pravoslavni u drugu crkvu i deca pravoslavnog roditelja moraju se krstiti po obredima crkve pravoslavne.[16]

Biskup Strossmayer odgovara iz Budimpešte 9. maja 1866. da će stvari opštine katolika u Beogradu dotle neriješene ostati, dok ne bude ugovorom zajamčena sloboda vjere i savjesti. Crkva

---

[14] Vidi Bogoslovska Smotra str. 9—10/1933.

[15] Nestorović: Ibidem, str. 367. Pošto nema originalnog pisma biskupova, odgovornost za ove riječi pada na Nestorovića.

[16] Bisk. arh. Đakovo, br. 543/1866.

mora imati vlast nad školom, njezino je bditi nad naukom, koja se predaje, a takoisto i glede miješovitih brakova i djece rođene iz takvog braka. Što se tiče svećenika, taj bi morao biti vješt i njemačkom jeziku, a opština katolička imala bi potpadati vikaru bosanskome, kojem bi se imala također potpora od strane vlade srpske naznačiti u ime truda njegovog, kojeg će imati u nadgledanju te katoličke opštine.[17]

Ovi pregovori nisu dali nikakva rezultata, pa ni svećenika, koji bi bio »Srbin (makar i Bošnjak) i srpski državljanin«,[18] i ako je 19. sept. 1866. pisao kardinal Barnabo Strossmayeru, da se u pogledu katolika u Srbiji u dogovor stavi sa biskupom bosanskim i da bi svakako dobro bilo po katolike, da u Beogradu stanuje kojikod od fratara bosanskih.[19]

Strossmayer je god. 1868. bio lično u Beogradu i podijelio sv. potvrdu, ali kneza Mihajla nije više bilo u životu († 10. VI. 1868.) i zato nije mogao nastaviti sa knezom pregovore, koji su god. 1866. prekinuti. Treba istaći da se kod ovih zadnjih pregovora prviputa pojavio u svojoj cjelini nacrt jednoga konkordata. I prošlo je deset godina, dok se ponova počeo spominjati konkordat. Prvo regenstvo za vrijeme maloljetnosti kneza Milana (1868.—1872.), pa donošenje ustava god. 1869., zatim turski rat god. 1876. i 1877. i proširenje Srbije itd. mnogo su posla dali političarima srpskim i pitanje konkordata ostalo je na mrtvoj točci.

Strossmayer i Jovan Ristić. Berlinski je kongres 1878. god. priznao Srbiju za samostalnu kneževinu. Još iste godine dolazi Strossmayer u Beograd, da uz apostolsku vizitaciju pokrene i pitanje konkordata. Nadao se uspjehu najviše zato, što je sada samostalnost Srbije bila već i međunarodno priznata. Bivši namjesnik Jovan Ristić bio je te godine ministar Inostranih Dela. On je Strossmayeru izjavio u svoje i u ime kneževo, da je voljan sklopiti konvenciju sa Sv. Stolicom, ali će vrijeme za to povoljno biti tek onda, kad se dignu konzularne jurisdikcije stranih vlasti, a u prvom redu Austro-Ugarske.[20]

Strossmayer još jedanput preporuča Jovanu Ristiću konvenciju sa Sv. Stolicom u pismu, što ga je 26. VII. 1878. pisao iz Rogaške Slatine. Biskup se zahvaljuje na sjajnome dočeku u Beogradu i veli, da čast Srbije i oslobođenje katolika od stranog upliva apsolutno zahtjevaju, da se zaključi konkordat. Za mješovite brakove predlaže slobodu, t. j. da se vlada obaveže, da neće uticati niti činiti pritisak na katolike, a niti na pravoslavne, nego im dati potpunu slobodu savjesti, kad se žene. Vlada neka to pitanje prepusti sasma vjernicima i uplivu crkve. Prava Srbije bi bila po konkordatu u prvome redu uticati na imenovanje apostolskog vikara,

[17] Bisk. arh. Đakovo, br. 543/1866. i Nestorović, ibidem str. 369.
[18] Nestorović, ibidem, str. 369.
[19] Bisk. arh. Đakovo, br. 938/1866.
[20] Bisk. arh. Đakovo, br. 664/1878.

paroha i učitelja. Biskup pita, dali se želi da apostolski vikar bude Portin podanik, t. j. da bude isti, koji je u Bosni ili da bude posebni vikar u Beogradu. Obećaje, da će u toj stvari rado posredovati, a Sv. Stolica, kojoj je referirao o knezu i kako je sjajno bio primljen u Beogradu, čeka odgovor.[21]

Jovan Ristić, nakon svoga povratka iz Berlina 28. X. 1878. odgovara biskupu, da je Berlinski ugovor priznao nezavisnost Srbije, ali je ostavio na snazi ranije sa Portom zaključene konvencije, po kojima je stranim konzulatima u Srbiji zadržavno pravo jurisdikcije nad svojim podanicima, koji u Srbiji žive. A u Srbiji ima malo katolika srpskih podanika, pa kad bi vlada sada pristupila zaključenju konvencije sa Sv. Stolicom, morala bi primiti na sebe obaveze za strance, koji žive u Srbiji, a koji ne stoje pod srpskim zakonima, »a ja sumnjam — nastavlja Ristić —, da bi takav ugovor našao odobrenja kod srpske zakonodavne vlasti, kojoj bi se morao na potvrdu izneti. Neka se zato to pitanje odloži do vremena, kada jedanput položaj Srbije prema inostranstvu postane jasan i opredeljen i budu regulisani odnošaji stranih podanika u Srbiji. Sloboda vere i obreda sviju veroispovesti u Srbiji je već samim ustavom garantovana i prema tome katolici u Srbiji neće ništa pretrpeti od ovog odlaganja.«[22]

I ovo pismo, a pogotovo zadnji redovi jasno nam svjedoče, da Jovan Ristić zapravo nije bio za konkordat i da je istina, što o njemu veli Stojan Novaković, da Jovan Ristić nije mislio, da Srbija ikada sklopi konkordat sa Sv. Stolicom, jer za konkordat nije bio ni u načelu.[23]

Biskup Strossmayer se u to vrijeme nadao, da će i Rusija nešto pomoći svojim uplivom na Srbiju, da dođe do konkordata. Jer po njegovoj kombinaciji, imao se Gotschakoff ministar ruski, protivnik konkordata, povući, pa bi u tome slučaju došao na mjesto poslanika Urussoffa za novog poslanika u Rimu jedan katolik, imenom Jesen, što bi značilo prvi korak zbliženja između Rusije i Sv. Stolice.[24]

Pošto je Jovan Ristić u svome pismu odbio, da produži pregovore o konkordatu, nije mogao ni Strossmayer, a ni Sv. Stolica drugo, nego da čekaju dok »jedanput položaj Srbije prema inostranstvu postane jasan i opredeljen i budu regulisani odnošaji stranih podanika u Srbiji«.

Jovanu Ristiću je uspjelo, da 24. aprila 1881. sklopi sa Austro-Ugarskom konzularnu konvenciju, koja je u Srbiji postala zakonom

---

[21] Ibidem, br. 664/1878. i pismo Jovanu Ristiću od 26. VII. 1878. u arhivi Jugoslavenske Akademije u Zagrebu.

[22] Bisk. arh. Đakovo, br. 1079/1878.

[23] Novaković: Katolička crkva u Srbiji. Arhiv, knj. IV. br. I. str. 3.

[24] Pismo biskupovo Sv. Ocu od 2. VII. 1878. iz Rogaške Slatine. Arh. Jugoslovenske Akademije, Zagreb.

5. juna iste godine. Tim zakonom se stare kapitulacije i sva konzularna prava definitivno ukidaju. Prestao je rad austrijskih vlasti nad austro-ugarskim podanicima u Srbiji i oni su svi bez razlike došli pod srpski zakon. Jedini je izuzetak u tome činila crkva katolička, koja je i dalje ostala pod protektoratom austro-ugarskim.

Strossmayer i Stojan Novaković. Strossmayer je budnim okom pratio pregovore Jovana Ristića sa Austro-Ugarskom i čim je konzularna konvencija postala u Srbiji zakonom, on odmah piše »po želji Visoke Srpske Vlade«[25] Stojanu Novakoviću, tadašnjem ministru Prosvete i Crkvenih Poslova.[26]

Biskup u tom pismu razvija cijeli program konkordata.[27] Do sada se zvanje katoličke crkve obavljalo »misijom«, to jest svećenikom, koga je po volji slao u Beograd strani biskup. U interesu je Srbije, da se to stanje ukine. Srbija je nekda imala svoju katoličku dijecezu, koja i dan danas u povijesti nosi naslov: »Dioecesis Belgradensis et Semendriensis canonice unita«. »U interesu je Srbije, da od Sv. Rimske Stolice zaprosi, da se taj stari naslov u istinitost pretvori i da se Srbiji u buduće opredijeli svećenik katolički sa značajem biskupskim, koji bi u Biogradu svoj stan imao i naslov nosio: »Episcopus Belgradensis et Semendriensis«. Taj bi biskup mogao imati oko sebe barem još dva svećenika. Jedan bi bio takozvani »curatus« ili župnik, drugi bi bio secretarius, ili tajnik. A Visoka Vlada Srpska imala bi se s vremenom pobrinuti, da se u sporazumljenju sa biskupom, župe katoličke svagdje podižu, gdje to od potrebe bude.

Ovamo spada i škola nižega barem razreda sa tri ili četiri klase, spojena sa episkopatom. Tu bi se predavao srpski jezik, osobito povijest. Samo se od strane crkve traži i zahtjeva, da škola bude katolička i da se u njoj podpuna i čista vjera katolička uči.«

O materijalnoj strani veli ovo biskup: »Biograd je neizmjerno lijepo, važno mjesto. Čim se Srbija bude materijalno i moralno više razvila, tijem će sve više i više Biograd svemirsko (mondialno) lice dobivati. U Biograd će rado zalaziti sav strani svijet. Biti će u njemu, ako Bog da, i gosti starih dinastičkih obitelji. Među njima i visokih katolika. U interesu je Srbije i njezine budućnosti, da strani svijet nađe u Biogradu makar i omanju ali ipak lijepu crkvu i pri-

---

[25] Tu misli na pismo Jovana Ristića od 28. X. 1878.

[26] Sada je započelo živo dopisivanje biskupa Strossmayera o konkordatu. Srećom je Stojan Novaković ta pisma sačuvao i dvanajst od tih pisama objelodanio u Arhivu za pravne nauke god. 1907., odakle i mi ta pisma citiramo, jer inače bi se ta pisma sasma izgubila. Samo jedno Strossmayerovo sam pismo našao u biskupskoj arhivi u Đakovu (od 25. VIII. 1883.) a drugo od 30. VI. 1884. u arhivi Jugoslavenske Akademije u Zagrebu, što ga je Novaković pisao biskupu. Bilo bi vrlo korisno i poučno sva ta pisma u cijelome tekstu objelodaniti, ali zato ovdje nema mjesta.

[27] Ovo pismo dajemo u izvodu samo po glavnim točkama.

ličan biskupski stan i školu. Te zgrade svemu svijetu na vidiku biti ćeju spomenici mudrosti i velikodušnosti Nj. Visočajnosti uzvišenoga kneza i Vlade Srpske«. Biskupu u Beogradu imalo bi se dati najmanje 500 for. godišnje za pristojan život, a crkva bi morala biti barem tolika, da primi 1.000 ljudi. Ostalo za župnika, učitelja itd. uredilo bi se, kao u pravoslavnoj crkvi. Ako još postoji »samostan fratarski i crkva« iz XVIII. stoljeća, moglo bi se i to upotrebiti za stan biskupov i crkvu. Vlada bi se u sporazumu sa biskupom pobrinula i za to, da se mladež katolička negdje odgoji za svećeničko zvanje, dok ne bi prilike zahtjevale, da se u Beogradu podigne posebno katoličko sjemenište.

Kod imenovanja biskupa imala bi Srbija, odnosno knez pravo: jus precum, t. j. ako bi knez znao za svećenika vrijedna, učena i u svakom obziru dostojna, zamolio bi Sv. Stolicu, da ga da za biskupa u Biogradu. A drugo bi pravo bilo: Jus remonstrationis, t. j. ako knez iz narodnih ili političkih obzira ne bi bio zadovoljan sa kandidatom Sv. Stolice, on bi to Sv. Stolici javio sa razlozi, koji ga na to nukaju.

Kod priznanja potpune slobode vjere i bogoštovja katoličkog čine neku, prividnu barem, poteškoću mješoviti brakovi. »Ovu poteškoću, međutim, lahko je svladati na temelju podpune i bezuvjetne slobode dotičnih stranaka, to će reči: državna moć ne bi imala ni putem legislativnim, ni putem administrativnim siliti stranke il na ovo ili na ono. Dvije su u Srbiji crkve, istočna i zapadna, t. j. dvije su velike i moralne moći, koje po zvanju svome uplivaju na svijest i odluku svojih sljedbenika. Država veli: što stranke pod tim slobodnim moralnim uplivom odluče: Bog im duša im. Odluče li da idu u istočnu crkvu na vjenčanje; da svu svoju djecu odhranjuju u istočnome obredu, dobro; odluče li, da idu u zapadnu crkvu i da katolički odhranjuju svoju djecu, dobro i to, ja nikoga ne silim. Nejma drugoga po mom mnenju, puta, kojim bi se to pitanje, koje je tolike razmirice u Evropi porodilo, mirno i na korist i države i crkve riješilo«. Biskup još posebno skreće pažnju ministru, »da je Sv. Otac Lav XIII. nam Slavjanom, osobito pako južním Slavjanom od srca odan«.

Kada je ministar Novaković primio ovo pismo, predao ga je i knezu Milanu, koji, pročitavši ga, napisao je na poledini bez potpisa i datuma svojom rukom ove riječi: »Nepremeno je nužno, sad kad Austrija napušta kapitulacije u Srbiji, da se urede odnošaji između Rima i Srbije tako, kako ne bi austrijski vladika imao u Srbiji duhovnu vlast nad katolicima. Ova stvar se neće dopadati šovinistima, ali je ona prirodna posledica nezavisnosti i valja raditi na njenom ostvarenju. Predlozi Strossmayerovi takve su prirode, da se mogu u načelu primiti. Jedino, što bi moglo biti predmet jačih primedaba od naše strane, to je zahtev, da i škola bude pod vlašću katoličkog vladike ili vikara.«[28]

[28] Novaković: Ibidem, knjiga III. br. 4. str. 275—286.

Biskup Strossmayer nije nikada doznao, da je knez Milan ovakovo povoljno mišljenje napisao o njegovome predlogu. A pošto ni od Stojana Novakovića nije dobio nikakva odgovora, pisao je još iste godine 1881. dva pisma Čedi Mijatoviću, ministru Inostranih Dela,[29] sa kojim se sastao u Beču i s njime iz Beča putovao. I Mijatoviću je biskup opširno razložio prvo na putu usmeno, a kasnije u ova dva pisma i pismeno, kako bi se imao ugovorom između Sv. Stolice i Srbije udesiti odnošaj katoličke crkve naprama državi. Ali Mijatović nije biskupu nikada odgovorio, zbog čega se u pismu svome od 14. marta 1882. biskup gorko tuži Novakoviću i to tim više, što je prvome pismu na Mijatovića priložio originalni spis nuncijature u Beču, odnoseći se na slično raspravljanje sa Crnogorskim knezom pa je zato molio Novakovića, da govori o toj stvari sa Mijatovićem i da mu javi svoje mišljenje.[30]

Kraljevina Srbija i kralj Milan. 22. februara 1882. proglasi se Srbija kraljevinom. Strossmayer 10. marta čestita kralju Milanu,[31] i opet toplo preporuči mladome kralju stvar katoličku i konkordat. Kralj Milan mu odgovara već 31. marta 1882. sa ovim pismom:

Vaša Preuzvišenosti!

S najprijatnijim raspoloženjem izjavljujem Svoju duboku blagodarnost na srdačnim osećanjima kojima u pismu svome od 10. ožujka ove godine Vaša Preuzvišenost pozdravlja Mene kao Kralja, a Srbiju kao Kraljevinu.

Vera u Boga i u večitu božju istinu i pravdu držala je u Mojim blaženoga spomena predcima i u dragome narodu Mome vazda živo nadanje, da će staranja i napori za boljom budućnošću Srbije nagrađeni biti, i nadanje se naše obistinjava; vera u Boga i u božansku istinu i pravdu krepiće i u napredak Mene i narod Moj na putu budućnosti, a molitvama Vaše Preuzvišenosti svagda će se odzivati naša topla zahvalnost. Za to će prvome Kralju nove Srbije biti osobito milo da od Vaše Preuzvišenosti kao vrhovnoga pastira katolika u Srbiji, i lično primi čestitanje Kraljevstva u Srbiji.

Ono pak poštovanje slobode savesti i religioznih razlika i obreda, kojim se vazda do sad Kneževina Srbija odlikovala, i koje je dika našega prosvećenog veka, hraniće i Kraljevina Srbija kao jednu od prvih dužnosti, koju će spram svoga višeg položaja tim dublje osećati. Za to Ja sa zadovoljstvom predusretam dobre usluge kod svete rimske stolice, koje Vaša Preuzvišenost Mojoj vladi

[29] Ova dva pisma nisam našao.

[30] Novaković: Ibidem, knjiga III. br. 5. i 6. str. 353—354.

[31] Šteta, da je ovo pismo nestalo iz arhive. Iz pisma kralja Milana može se zaključiti, da je biskup uz svoju čestitku govorio i o katoličkoj crkvi u Srbiji i o konkordatu.

nudi za uređenje odnošaja katolika u Srbiji, iskreno želeći da te odnošaje povoljno uređene vidim.

31. marta 1882. u Beogradu.

Vaše Preuzvišenosti iskreni poštovalac
Milan[32]

Biskup se Strossmayer ovakovome odgoru kralja Milana vrlo obradovao i velike nade polagao u njega što se tiče konkordata. On odmah šalje u prijevodu pismo kralja Milana preko bečkog nuncija Sv. Ocu i hvali duh vjere i pobožnosti kralja, kao i njegovu gotovost, da uredi stvar crkve katoličke u Srbiji. Strossmayer misli još toga ljeta u Srijem na krizmu, pa će tom prilikom i u Beograd, da još jedanput usmeno čestita kraljevskome domu i srpskome narodu i da tom prilikom i pobliže i intimnije raspravi pitanje konkordata.[33]

Bečki nuncije šalje 5. maja iste godine Strossmayeru prepis pisma Pape Lava XIII. od 10. aprila 1882., u kojem Papa pozdravlja kraljevinu Srbiju i njezinog kralja. Papino pismo glasi ovako:

Leo PP. XIII.

Serenissime Rex, Salutem. Gratulamur, Serenissime Rex, revixisse in Te vetustum Serviae decus; et adeo bene te meruisse de populo isto, ut is per supremum suum consilium Te, Tuosque in posterum Regia dignitate voluerit insignitos. Quod sane, cum in praeclaram Tui laudem vertatur, ac ostendat quomodo omnium mentes affectusque tibi devinxeris; merito spem faciunt, nihil aequitati Tue futurum impedimento, quominus catholicae religionis exercitio libertatique faveas, et expeditae pariter catholicorum cum suis ecclesiasticis Rectoribus communicationi. Eo autem libentiuse sedulas Te curas hisce juribus custodiendis adhibiturum esse confidimus, quod non ignores, ejusmodi esse Catholicae religionis indolem, qua nihil efficatius sit componendis moribus, hominibus in officio continendis, inclinandis in obsequium auctoritatis animis, tranquillitatique et ordini servando. Grati itaque officiis tuis tutelam istam perfectae libertatis ab egregia animi Tui comparatione securi expectamus; minime dubitantes, quin huiusmodi justitiae studium, Deo certe acceptum, digna sit ab eo mercede rependendum. Omnia Nos Majestati Tuae Excelsaeque Tuae Domui secunda ab Ipso precamur, ac nominatim, ut Te Nobis perfecta caritate coniungat.

Datum Romae apud S. Petrum die 10. Aprilis anni 1882.
Pontificatus Nostri Anno Quinto
Leo PP. XIII.[34]

---

[32] Bisk. arh. Đakovo, br. 402/1882.
[33] Ibidem, br. 402/1882.
[34] Bisk. arh. Đakovo, br. 509/1882.

Poteškoće oko pregovora o konkordatu. Pada u oči, da Strossmayer ne samo od ministra Čede Mijatovića, nego ni od Stojana Novakovića nije dobio na sva svoja pisma nikakva odgovora. Da li zato, što su bili jako zauzeti poslom oko proglašenja i uređenja kraljevine, ili zato, što su iza proglašenja kraljevine nastale ogorčene stranačke borbe u nutarnoj politici Srbije? Biskup, nestrpljiv zbog čutanja iz Beograda, zapita svoga beogradskog svećenika Viljima Babića, imali u Beogradu šta novoga oko konkordata. Jer biskup nije mogao nikako pojmiti, da nakon svoga pisanja aktivnim ministrima i čestitanja kralju Milanu, kao i nakon pisma kraljeva i čestitanja Papina nema iz Beograda nikakvih vijesti, ni odgovora. I Babić mu 20. VI. javlja, da je čuo sa više strana, pa i od belgijskog minister residenta Borchgrava, da je namjera srpske vlade, da u nezavisnoj kraljevini Srbiji osnuje samostalni apostolski vikarijat, koji bi bio u direktnom saobraćaju sa sv. Stolicom. Babić ujedno savjetuje biskupu, da te jeseni ne dođe u Beograd, jer su političke prilike strašno uzrujane, pa se svačesa bojati.[35]

Informacija misijonara Babića je bila zaista točna. U jesen godine 1882. izvršen je atentat na kralja Milana. Biskup čestita kralju 29. oktobra u svojeručnom pismu, što ga je »desnica Svemogućega zaštitila protiv mrskom i bogogrdnom napadaju«.[36]

Napokon je i Stojan Novaković odgovorio na dva pisma Strossmayerova, ali tek mjeseca jula 1883. godine. O konkordatu veli Novaković: »Stvar o uređenju odnošaja katolika i nama je vrlo na srcu; mi bismo rado videli tu stvar potpuno uređenu spram potrebe i sviju odzira jedne kraljevine. Plaši nas u tome poslu, što se govori, da je Sv. Stolica teška u tim pregovorima, a naše su prilike u tom pogledu vrlo nežne, kako je Vašoj Preuzvišenosti, kao izvrsnom poznavaocu sviju prilika srpskoga i hrvatskoga naroda, lako shvatiti. U prošloj godini mi nismo mogli ulaziti u to, poglavito zbog toga što smo imali pred sobom rešenje svoga crkvenog pitanja, pa su nam političko-taktički obziri nalagali, da pitanje o katolicima zadržimo. Sad je naša unutrašnja crkvena stvar potpuno okončana i ja se nadam, da ćemo prvom udesnom prilikom preduzeti izučavanje katoličkoga pitanja«.[37]

Koliko se dade prosuditi po studiji Stojana Novakovića: »Katolička crkva u Srbiji« — na koju se ovdje često pozivamo, Stojan Novaković je bio političar širih pogleda i iskren prijatelj konkordata. Ali su političke prilike takve bile u Srbiji, da je on smatrao, da vrijeme nikako nije povoljno za to, da se to pitanje iznese pred javnost. Svakako je dublje ušao u proučavanje toga pitanja, nego li Jovan Ristić ili Čeda Mijatović i iskrenije je gledao na cijelu stvar, nego li ovi. I kad se Stojan Novaković u ovome svome

[35] Ibidem, br. 662/1882.

[36] Ibidem, br. 1071/1882.

[37] Novaković: Katolička crkva u Krbiji. Arhiv, g. 1907. knjiga 5. i 6. br. 3. str. 354., 355.

pismu poziva na »Rešenje svoga crkvenog pitanja«, on tu misli na onaj veliki sukob, koji se u Srbiji god. 1882. izrodio između pravoslavne crkve i srpske državne vlasti. Vlada je naime iznela pred Narodnu Skupštinu nacrt zakona o taksama na razne crkvene dispenze itd. Mitropolit Mihajlo smatrao je to za simoniju i poveo oštru opoziciju protiv toga zakona i nije ga htjeo priznati ni onda, kad je postao zakonom. Na to je vlada mitropolita Mihajla zbacila, a s njime još i dva episkopa i izabrala drugog mitropolitu Inokentija Mraovića. Te unutrašnje trzavice u životu pravoslavne crkve su vladi one »političko-taktične obzire nalagali«, zbog kojih ona nije mogla pristupiti riješavanju katoličkog crkvenog pitanja. A kralj, koji je pri nastupu na kraljevsko prijestolje dao onu lijepu izjavu biskupu Strossmayeru, također nije mogao uzeti u svoje ruke inicijativu za pregovore o konkordatu, jer je i sâm imao osim spomenutih razloga još i zbog teške unutrašnje političke situacije, a osobito zbog Zaječarske bune (god. 1883.) i prevelike i preteške brige.

Ali nije ni to isključeno, da je u isto vrijeme i Austrija radila za leđima Strossmayera protiv konkordata. Njoj nikako nije bilo u interesu, da napusti protektorat nad katoličkom crkvom, kad je god. 1881. i onako morala odstupiti od svojih ranijih prava konzularne jurisdikcije. Veza između bečkog i beogradskog dvora je u to vrijeme bila vrlo intimna, pa se u Beogradu što šta učinilo prema savjetu iz Schönbrunna. Zato se Strossmayer tuži Sv. Stolici, što je konkordatu baš ona vlast najviše protivna, koja bi mogla i morala najviše pomoći.[38]

Plan biskupov, da pođe još u jesen 1883. godine u Beograd i da se bližje po razgovori i posavjetuje, kako bi se stvar katolička u novom kraljestvu tako uredila, da interesom Srbije i katoličke crkve pravno odgovori,[39] propao je zbog gore spomenute Zaječarske bune krajem septembra iste godine.

Ali u Beogradu se ipak po malo razmišljalo o konkordatu. Spremali su se za pregovore i sakupljali materijal i podatke o tome pitanju. Tako se u junu 1884. godine obraća ministar Inostranih Dela brzojavno na srpskog poslanika u Bukureštu Lj. Kaljevića sa pitanjem, da li je Rumunija do sada već zaključila kakvu konvenciju sa crkvom katoličkom, ili možda namjerava, da to u skoroj budućnosti učini. Poslanik Kaljević javlja 3. jula 1884., da u Rumuniji još nema konkordata. Pokušalo se prije nekoliko godina, ali se odustalo, jer su se bojali, da ne naiđu u Rimu na uslove mnogo teže i za Rumuniju nepovoljnije, no što su oni, u kojima se nalazi tamo katolička crkva. Katolici, kao i sve ostale konfesije imaju ustavnu garanciju pune slobode veroispovijedanja. Katolici grade crkve i otvaraju svoje škole, gdjegod hoće. Svećenike i biskupe (u Bukureštu nadbiskup, u Jašu biskup) imenuje Sv. Stolica, a za iz-

[38] Bisk. arh. Đakovo, br. 935/1883.

[39] Novaković: Ibidem, knjiga III. br. 5. i 6. str. 356.

državanje biskupa, svećenika i škola brinu se sami katolici preko svojih crkvenih općina.[40]

I zaista Stoján Novaković javlja se god. 1884. pitanjem konkordata. Biskup mu je te godine već dvaputa pisao i to 15. aprila, kada je preporučio Tondinija, koji opet ide u Srbiju i 24. juna, kada je preporučio dominikanca Vanutellija, koji polazi u Srbiju, da pohodi i prouči srpske manastire.[41] Na ovo drugo pismo odgovara Stojan Novaković 30. juna 1884. i piše biskupu, da je Vanutellija lijepo primio, a glede dolaska biskupova u Beograd preporuča mu, da to odgodi do jeseni, kada se otvori željeznička pruga Beograd Niš. I onda nastavlja: »Ja ću Vam pravo kazati, da neznam, šta bi u načelu primetio na osnove kao osnove. U stvari se sve ovo vrši bez ikakve zapreke, smetnje ili nezadovoljstva. No ja ću otvoreno kazati Vašoj Preuzvišenosti u čemu bi bile smetnje. One su više u oportunitetu, u izboru momenta, kada da se stvar iznese pred našu legislaciju, koja ima prirodu s kojom se mora računati ne po običnim evropskim šablonima. U prvi mah je moglo smetati i samo naše crkveno pitanje, koje je nerazsudnost i neznanje naših crkvenih dostojanstvenika naturilo zemlji bez ikakve potrebe i stvarnoga uzroka, jedino, da bi se vodila agitacija na račun nesračunjene ruske politike.... Strah me je, da me ne bi opozicija za to uhvatila te da nove tegobe stvara, a i za trošak bi bilo poteško pri velikoj nevolji, koju imamo sad, mnogim potrebama, a slabim dohodcima. Ali to bi se sve dalo usmeno na prijateljski način tretirati, da obe strane ostanu zadovoljne. Ostavimo to dakle natrag«.[42] Pitanje konkordata se dakle opet odlagalo.

Austro-ugarska politika i konkordat. Biskup Strossmayer ako ne u Beogradu, to se ipak sastao sa kraljem Milanom u Beču 4. septembra 1884. godine. Tu je biskup izneo kralju svoje poglede na konkordat slično, kao što je to učinio u pismima Čedi Mijatoviću i Stojanu Novakoviću. Kralj Milan je razlaganja i predloge Strossmayerove usvojio, na što piše biskup Stojanu Novakoviću: »Da je samo do njega i Vas s jedne, a s druge pako strane mene, stvar bi se doista brzo svršila.« Strossmayer je tom prilikom obećao kralju, da će drugom polovicom oktobra svakako doći u Beograd, da se tamo sa srpskom vladom i kraljem definitivno sporazumi gledom na pitanje konkordata. Ali kad je po želji apostolskog nuncija u Beču posjetio i Kalnokija, bečkog ministra Inostranih Djela, naišao je na sasma protivno mišljenje. Kalnoki se odlučno protivio, da Strossmayer već te jeseni pođe u Beograd. »Kvar — reče Kalnoki Strossmayeru — što nisam ja prije o tomu sa Nj. Veličanstvom govorio; ja bih to i učinio, da sam znao da ćete Vi s njim biti, a uvjeren sam, da bi svojimi razlozi Nj. Veličanstvo na

---

[40] Novaković: Katolička crkva u Srbiji. Arhiv god. 1907. knjiga III. br. 5. i 6. str. 556. do 557.

[41] Ibidem, str. 358. i 359.

[42] Pismo St. Novakovića Strossmayeru od 30. VI. 1884. u arhivi Jugoslovenske Akademije u Zagrebu.

moje mnijenje sklonio i osvedočio ga, da je nuždno, da Vi još ove godine u Biograd ne idete«. A što se tiče promjene u položaju crkve katoličke u Srbiji, ministar Kalnoki je pred Strossmayerom zastupao gledište, »da interesi Austro-Ungarije zahtjevaju, da se za sad ni u Srbiji, ni u Crnoj Gori ništa ne mijenja« a Strossmayer, da se ne bi zamjerio vladi u Beču i time je izazvao, da mu čini još više poteškoća u Srbiji, nego do sada, odrekne se puta u Beograd za tu godinu time, da će iduće godine u proljeće svakako poći u Beograd. A Stojanu Novakoviću piše 23. septembra 1884.: »U ostalom je moje osvjedočenje, da je promjena stanja katolika u Srbiji stvar, koja po pravu isključivo spada na Nj. Veličanstvo i Visoku Srpsku Vladu s jedne, a s druge strane na Sv. Rimsku Stolicu«. Zato misli biskup, da bi se oni mogli o tome dogovoriti pismeno, a onda neka dade srpska vlada svome poslaniku u Beču nalog, da započne neposredne pregovore sa apostolskim nuncijem Vanutellijem. Taj list naziva Strossmayer »familijarnim listom«.[43]

I tako se posjet biskupov u Beograd odlagao već od godine 1878. i time se odlagalo i to, da se jedanput započne ozbiljno pregovarati o zaključenju konkordata. I ako su u Srbiji »prilike u tom pogledu vrlo nežne«, i ako srpska legislacija ima »prirodu, s kojom se mora računati ne po običnim evropskim šablonima«, dobra volja kraljeva i politička mudrost nekih političara, kao što je bio Stojan Novaković, našle bi sigurno neki put i izlaz do konkordata. Ali uz poteškoće, koje su se nalazile u samim specijalno srpskim i pravoslavnim, kao i nesređenim političkim prilikama, još su bile jače i veće one zapreke, koje je stavljala jedna velevlast, Austro-Ugarska monarhija. Strossmayer je Kalnokiju govorio i o tome, kako je neophodno potrebno, da se radnicima na pruzi Beograd—Niš pošalje još jedan svećenik, da se u Nišu osnuje još jedna katolička misijonska župa, ali on to nije htjeo da uvidi. Sve naprezanje biskupovo bilo je uzalud. Interesi katoličke vjere bili su u očima velikog »katoličkog protektora« podređeni interesima političkim Austro-Ugarske monarhije.

I ako prilike ni malo nisu dale izgleda i nade, da bi moglo uskoro doći do konkordata, a to je vrlo dobro znao i Strossmayer, on ipak nije klonuo, ni popustio, nego je i dalje energično radio. Imao je u Srbiji kralja Milana i Stojana Novakovića, u koje je imao mnogo povjerenja i na nje se oslanjao. On i dalje izviještava Sv. Stolicu i sprema je polako na pregovore, koji bi mogli eventualno ipak nastupiti,[44] pa je voljan i čast apostolskog vikara položiti, ako to traži Sv. Stolica.[45] U svome pismu od 20. XI. 1884. šalje biskup Novakoviću i list, što ga je primio od kardinala Simeonija, prefekta zbora za raširenje vjere i razlaže Novakoviću, kako se u Rimu na nadležnom mjestu mnogo brinu za katolike u Srbiji. Sv.

[43] Novaković, ibidem, str. 359. 362. Svi citati u ovoj zadnjoj alineji uzeti su iz istoga pisma od 23. IX. 1884.

[44] Bisk. arh. Đakovo, br. 1043/1884.

[45] Ibidem, br. 1352/1884.

bi Stolica već sada i to htjela znati, da li želi srpska vlada, da se uskrisi stara biskupija beogradsko-smederevačka, ili se misli zadovoljiti srpska vlada samo vikarijatom apostolskim, ili još manjim, u kojem slučaju ostaje vrhovna uprava katoličkih crkvenih stvari u rukama zbora za raširenje vjere. Kardinal Simeoni smatra dalje za potrebno, da se čim prije opredijeli u Beogradu mjesto za crkvu katoličku i za dom budućeg vikara ili biskupa. A dotle bi se imala označiti kakva prostorija, gdje bi se katolički svijet barem polovinom svojom mogao kod službe Božje sabirati. Tim bi se katolici emancipirali od legacije austrijske, što i kardinal Simeoni punim pravom želi. I na dotaciju bi se moralo već sada misliti za biskupa ili vikara i njegovih saradnika.[46]

Srpski su političari i na ovo pismo Strossmayerovo šutjeli. Možda baš pod uplivom Kalnokija. On je zastupao mišljenje, da Strossmayer ne ide u Beograd 1884. godine a po svoj prilici želio je, da to ne učini ni godine 1885. A kako se austrijska politika već god. 1883. protivila, da Tondini pođe u Srbiju misijonirati, to joj je vrlo zgodno došao slučaj Tondinija i Wilibalda Czoka. Tondini je naime pao u nemilost kod Srba, jer je nešto napisao u francuske novine o okružnome listu episkopa niškoga i jer je god. 1884. u Nišu ostavio i namjestio kao misijonara O. Wilibalda Czoka. Biskup opravdava Tondinija pred St. Novakovićem i veli, da, što je Tondini napisao u francuske novine, »sve to u bitnosti srpskome narodu i pravoslavnomu vladici na čast i poštenje služi«, a Czok je Slaven, Poljak, i postavljen od Tondinija samo privremeno. A ako se i dogodila kakva malenkost, biskup je voljan to popraviti i tako udesiti, »da nesporazumjenju ne bude mjesta«. I taj je slučaj markatno ilustrirao, da bi bilo potrebno što prije urediti katoličko crkveno pitanje u Srbiji. »Ako ja — piše Strossmayer — poleg starosti svoje i poleg slaboga zdravlja i silnih svojih poslova još i danas ostajem Vikarom Apostolskim u Srbiji, činim to, vjerujte mi, samo zato, jer mislim, da ću upravo ja nešto najbolje doprinijeti moći, da se ta vrlo važna i vrlo delikatna stvar na obostrano zadovoljstvo riješi«.[47]

Strossmayera nema zato ni u proljeće godine 1885. u Beograd. Ta malena afera sa Tondinijem išla je baš u prilog austro-ugarskoj politici. Austrijski je poslanik u Beogradu to otvoreno i rekao beogradskom misijonaru, da je Tondini svojim radom i govorima samo na štetu katoličke stvari i da zato za sada konkordat neće uspjeti.[48] To gledište austrijske politike je uticalo na Strossmayera da ni jula mjeseca 1885. ne ide u Beograd, jer je mislio, da je Austrija ovaj put opet uspjela, da kralja Milana disponira protiv konkordata, a hajka u štampi opozicije protiv Tondinija sasma je pokvarila povoljni milieu za pregovore. Bilo je još i drugih razloga

[46] Novaković: Ibidem, str. 362—364.

[47] List Strossmayera Stojanu Novakoviću od 28. III. 1885. Arhiv knjiga III. br. 5. i 6. str. 364—366.

[48] Bisk. arhiv. Đakovo, br. 562/1885.

zbog kojih Strossmayer u to vrijeme nije polazio u Beograd i ako ga je tada i sam Khevenhüller poslanik austrijski zvao da dođe.[49] Stojana Novakovića u to vrijeme nije bilo više u vladi M. Garašanina. On je zbog raznih nesuglasica sa kraljem i zbog vanjske preveć austrofilske vladine politike u aprilu dao ostavku na portfel, koji je tada imao, ministra Unutrašnjih Dela. U to nadođe u novembru god. 1885. i srpsko-bugarski rat, u koji je kralj Milan zapleo Srbiju da spasi Berlinski ugovor. Ali rat se svrši nesretno za Srbiju u februaru 1886. godine. Strossmayer u to vrijeme piše Matiji Banu, dubrovačkom piscu i tuži se na Srbiju zbog bratoubilačkog rata sa Bugarskom i veli: »Krivoj toj politici srpskoj postao sam i kost u grlu i trn u oku. Srbiji nije dosta bilo protjerati Mihajla i tako najveću religioznu i moralnu silu zemlje zatrti, nego je isto u koliko je samo mogla i samnom učinila, to jest mene sebi opasnim proglasila i od Sv. Stolice zahtjevala, da me Mađar biskup, ili nadbiskup kaločki, ili biskup pečujski zamieni. Ja sam dragevolje pristao, samo sam Sv. Stolici svijetovao, da ni pošto ne privoli na biskupa Mađara«.[50]

U koliko nam naši izvori naslutiti dadu, austrijska je diplomacija zaista pokušala, da Strosmayera jednostavno odstrani sa vikarijata u Srbiji. Veze su između Beča i Beograda bile toliko tijesne, da je kralj Milan znao iznenada otputovati na nepoznato vrijeme, a s njime je išao i Khevenhüller, poslanik austro-ugarski u Beogradu.

U sličnome smislu piše zato Strossmayer i državnom tajniku u Rim. »Pita me — piše Strossmayer — jedan od vodećih ljudi Srbije: zašto ne dolazim u Srbiju, gdje me tako rado čekaju? Da li nisam možda neke događaje zadnjih dana tumačio protiv sebi i smatrao ih kao svoje omalovažavanje?« I nastavlja: »Vir itaque hicce, quamquam ad summos viros Serbiae spectet et eos quidem, qui soli priscam auctoritatem, securitatem et tranquillitatem misero huic regno restituere unice possent, nihil scire videtur de eo, me, pro desiderio ipsius Regis et gubernii Serbici, regno Serbiae quodammodo extorrem redditum esse«. Preporuča zato Sv. Stolici, da sada, poslije žalosnog srpsko-bugarskog rata, sve učini, da se dođe do konkordata.[51]

God 1886. je napokon uspjelo Strossmayeru da dođe u Beograd, gdje je 16. juna podijelio sv. potvrdu. O pojedinostima toga posjeta kod kralja Milana nema baš nikakvih podataka. Čini se, da sa samim kraljem Milanom biskup nije bio osobito zadovoljan. On piše državnom tajniku kardinalu Jacobini i veli: »Bio sam u Beogradu i našao, što sam prije čuo, da je istina, da je naime kralj bez vjere.«[52] U jesen iste godine doživio je Strossmayer napokon veliki

[49] Ibidem, br. 546/1885.

[50] Pismo biskupa Strossmayera Matiji Banu od 19. II. 1886. u Arhivi Jugoslavenske Akademije u Zagrebu.

[51] Bisk. arh. Đakovo, br. 308/1886.

[52] Ibidem, br. 692/1886.

uspjeh svoga rada oko Crnogorskog konkordata, jer je isti bio primljen i 28. X. 1886. i ratificiran.[53]

Pregovori preko nuncija u Beču godine 1887. S jedne strane, što posjet biskupa u Beogradu nikakva nije donio ploda, da se pitanje konkordata napokon ozbiljno uzme u pretres, a s druge strane uspjeh sa konkordatom u Crnoj Gori nanovo potiču Strossmayera, da kod Nuncijature u Beču urgira srpski konkordat. U Srbiji, tako piše biskup, teške su prilike. Episkope u Šabcu i Kragujevcu su jednostavno svrgli. Nebrojeno puta su nam obećavali, da će sklopiti konkordat i skrajnje je vrijeme, da riječi njihove prestanu biti aes sonans et cymbalum tiniens. Moli, da Sv. Stolica učini korake kod srpske vlade, da bi se jedanput već započeli pregovori.[54]

Poslije mira sa Bugarskom ušao je u novi kabinet M. Garašanina kao ministar Inostranih Dela general Dragutin Franasović, koji je bio Srbin katolik iz Dalmacije, a jedan mu je stric bio i kanonik. Na Strossmayerovu molbu, da se on primi posla oko konkordata, Franasović to nije htjeo učiniti, jer je nalazio, »da za njega lično baš kao za katolika nije zgodno da ulazi u raspravu toga pitanja i da bi prikladnije bilo, da bi se svaka sumnja izbegla, da ono pričeka, dokle ga ne bi mogao prihvatiti Srbin pravoslavne vere.«[55] Ali kralj forsira, da se to pitanje napokon ipak mora dokončati već i zbog političkih razloga, da bi konkordatom Srbija svoj prestige podigla pred narodima katoličke vjere u Staroj Srbiji i Makedoniji i na Balkanskom Poluostrvu, dokle su stizale srpske političke ambicije.[56]

Na to kraljevo navaljivanje Franasović popusti i on se obrati Strossmayeru i zamoli ga za posredovanje kod Sv. Stolice da bi mogli započeti neposredni predovori. Sv. Stolica već koncem god. 1886. imenuje Vanutellija, svoga nuncija u Beču, a kralj Milan delegira svoga poslanika u Beču za te preliminarne pregovore o konkordatu.[57] Među zahtjevima od strane Srbije stavljeno je na prvo mjesto pitanje o upotrebi slavenskog jezika u crkvi. Pošto je to bilo nešto novoga i neočekivanoga za nuncija, Strossmayer mu na njegov upit dokazuje, da je taj zahtjev potpuno opravdan i napiše za nuncija cijelu raspravu o slavenskoj liturgiji u Srbiji i Crnoj Gori.[58] To je bilo u mjesecu martu godine 1887., kada Vanutelli iz-

---

[53] Ibidem, br. 1215. i 1224/1886.

[54] Ibidem, br. 1391/1886. Pismo biskupa na Nuncijaturu u Beču od 6. X. t. g.

[55] Novaković: Katolička crkva u Srbiji. Arhiv g. 1907. knjiga III. br. 5. i 6. str. 367.

[56] »Karakteristično je, da je u toj vladi bio još jedan katolik, ministar vojni general Horvatović, koji je u pitanjima vere bio tako indiferentan, da se to nije moglo gotovo nikada ni opaziti. I sahranili smo ga po obredu Pravoslavne Crkve s pravoslavnim sveštenikom«. Novaković Ibidem, str. 367.

[57] Bisk. arh. Đakovo, br. 22/1887.

[58] Ibidem, br. 185. i 273/1887.

nenada postaje kardinal, napušta Beč i na njegovo mjesto dolazi novi nuncije Galimberti, koji već 12. maja piše Strossmayeru, da ako bi katolička crkva u Crnoj Gori i dobila pravo na upotrebu slavenskog jezika, to bi bio privileg, kojeg se ostali Slaveni ne mogu nadati.[59]

Tu su pregovori i zapeli, jer je u Srbiji mjeseca juna preuzela vlast nova vlada sa Jovanom Ristićem na čelu, što je samo po sebi značilo, da će ovo cijelo pitanje, dok je on na vlasti, nestati sa dnevnoga reda.[60]

Drugo namjesništvo od 1889.—1893. Od nastupa vlade Jovana Ristića na dalje nastaju opet mnogobrojne trzavice u unutrašnjoj politici Srbije, koje su dovele do razvoda braka kralja Milana i kraljice Natalije i do abdikacije kralja Milana u februaru 1889. god.

U namjesništvo, koje je kralj Milan prilikom abdikacije za svoga maloljetnog sina i nasljednika prijestolja Aleksandra imenovao, ušli su Jovan Ristić, Kosta Protić i Jovan Belimarković. Tek što je namjesništvo preuzelo vlast u svoje ruke, Strossmayer već čestita Jovanu Ristiću na regenstvu i daje mu savjete kako da odgoji mladoga kralja Aleksandra: »Kad bi ja išta svjetovati smio, ja bih svjetovao, da se odgoj mladoga kralja obavlja pod majčinim okom kroz koje sam Bog gleda i gojenče pazi... Jedva je igda bilo na svijetu čovjeka uzoritijega i za višje svrhe usposobljenoga, a da mu nije dobra majka svojim majčinim srdcem i svojim svetim primjerom dušu od malenih nogu uzhitila i na najviše idealne svrhe obratila.«[61]

Biskup Strossmayer i po drugiputa piše Jovanu Ristiću oko Uskrsa 1889. Čestita mu na donošenju novoga ustava i nastavlja: »S vremenom bi valjalo također na uređenju katoličke stvari pomisliti. Ovo, što danas u tom obziru u Biogradu biva, miriši odveć po kapitulacijama (tu misli biskup na Kalnokija, koji ne dozvoljava konkordata), kojima u neodvisnoj državi ne smije biti mjesta. Ugovor crnogorski ima biti kraljevini Srbiji podpuni uzor. Ovo je dašto anticipando rečeno itd.«[62]

---

[59] Bisk. arh. Đakovo, br. 510/1887.

[60] Kada je Garašanin predavao vladu, imao je Franasović kao ministar Inostranih Dela svoj resor predati Jovanu Ristiću, koji si je uz predsedništvo zadržao i taj portfelj. Franasović je spise o pregovorima za konkordat držao kod sebe u stolu i predao ga Ristiću sa objašnjenjem, kako stvar teče, a ovaj se zaprepastio od čuda. »Ako Boga znate — rekao je Ristić Franasoviću, — šta Vam je bilo, da to zapovedate?« Ristić je naime smatrao, da je upotreba slavenskog jezika u katoličkoj crkvi opasnija za pravoslavnu vjeru od svega ostaloga u konkordatu, jer bi latinski jezik još odbijao svijet od katolicizma, dokle bi jednakost crkvenoga jezika u pravoslavnoj i katoličkoj crkvi digla i poslednju prepreku katoličkoj propagandi i katoličkom prozelitizmu. Novaković: Ibidem, str. 369.

[61] Strossmayer Ristiću 11. III. Arh. Jug. Akad. Zagreb.

[62] Pismo Strossmayera Ristiću. Arh. Jug. Akadem. Zagreb.

Ovo pisanje biskupa i traženje veze sa Jovanom Ristićem nije ništa pomoglo. On je bio i u načelu protiv konkordata, a sada pogotovo nije htjeo o njemu ni da čuje, kad je doznao da je prijašnja vlada tražila za katoličku crkvu u Srbiji čak i uporabu slavenskog jezika, što je po njegovom mišljenju bilo opasno za pravoslavlje. Za njegovoga namjesništva dođu i represalije protiv katoličkih svećenika, kako smo to vidjeli u I. glavi ove rasprave.[63] Strossmayer je zato pitanje konkordata držao na površini jedino još u svojim pismima na Sv. Stolicu i na regenta Jovana Ristića. Tada su već započele neugodnosti sa misijonarom u Nišu Wilibaldom Czokom i Strossmayer je zbog toga voljan odreči se i vikarstva u Srbiji, ali ne može nikako dopustiti, da se traži drugo riješenje katoličke stvari u Srbiji, nego samo konkordatom, a pogotovo ne smije doći katolička crkva u Srbiji pod mađarskoga biskupa.[64] U vezi sa represalijama piše Strossmayer 24. I. 1891. Jovanu Ristiću slijedeće: »Stvar, premda je (t. j. pod kraljem Milanom i takozvanim naprednjacima), ko što sam čuo, dosta uredno tekla i do samoga svoga konca dotekla, ipak nije uspjela, poglavito zato ne, što se je tomu opirala Austro-Ungarija, a Sv. je Rimska Stolica mislila, da bi više stvari katoličkoj u samoj Austriji škodila, nego što bi novim ugovorom u samoj Srbiji dobila... Radi se po mom čvrstom osvjedočenju, poglavito o tome, da se katolici poleg sve slobode svoje svijesti i svoje crkve, koju u Srbiji uživaju odvrate od tuđega skrbništva u religioznih svojih odnosajih.«[65] Slično podsjeća biskup na konkordat i kardinala Ledohowskija, prefekta Propagande: »Quod haec conventio necdum inita sit, non mea culpa factum est, sed culpa eorum, qui ubique religione et ecclesia catholica in suos speciales fines, saepe saepius nullius aut saltem ancipitis valoris fines abuti valunt«.[66] Misli na austro-ugar. diplomaciju i na prodane duše njene, kao što je misijonar Czok. Ta svoja razlaganja šalje bisukp i kardinalu državnome tajniku, kome jednom drugom prilikom piše i o staroslavenskome jeziku u katoličkoj crkvi.[67]

Pisanje i intervencije Strossmayera u Beogradu imale su barem taj jedan uspjeh, da se počelo napokon razmišljati o definitivnom uređenju pitanja katoličkog u Srbiji. Tako je ministar Prosvete i Crkvenih Poslova, Andra Nikolić god. 1892. izdao naredbu svojim referentima, da pripreme naročitu uredbu o pravima i dužnostima rimo-katoličkog sveštenstva u Srbiji, kao i zakon o bračnim parnicama između rimokatolika i luterana, prema uredbi od 7. XII. 1861.[68] Vlada, u kojoj je bio Andra Nikolić ministar, uskoro je pala, i do namjeravane uredbe nije došlo.

---

[63] Vidi Bogoslovska Smotra str. 147—153/1933.

[64] Bisk. arh. Đakovo, br. 111/1891.

[65] Bisk. arh. Đakovo, br. 110/1891.

[66] Ibidem, br. 111/1891.

[67] Ibidem, br. 664/1891.

[68] Nestorović: Vatikan i Srbija, Glasnik, god. 1902. br. VII. i VIII. strana 477.

Intervencije Sv. Stolice u Beogradu zbog represalija u Srbiji. Zabrana slobodnog misijonariranja i verskih putovanja« katoličkih svećenika po unutrašnjosti Srbije iz godine 1891. javljena je bila po Strossmayeru i Sv. Stolici, koja predaje god. 1892. preko nuncija Galimbertija bečkom srpskom poslaniku Simiću notu, u kojoj se Sv. Stolica žali, što je Srbija svojom zabranom povrijedila Berlinski ugovor.[69] U noti se tvrdi:

1. da se rimokatoličkom sveštenstvu u Srbiji zabranjuje, da u crkvama svojim osvećuju mešovite brakove;
2. da se rimo-katolici moraju ponovo krstiti, ako žele, da se venčaju u pravoslavnim crkvama;
3. da se rimo-katoličkim misijonarima ne dopušta da vrše službu i da pridikuju u rimokatoličkim kolonijama, koje se nalaze izvan kruga njihovih stalnih i od vlade priznatih misija;
4. da se rimo-katolička deca, koja posećuju srpske škole prinuđavaju, da uče verozakon i da u praznične dane idu u pravoslavne crkve.

Jednovremeno sa ovom notom intervenirao je usmeno u istome smislu i baron Thoemel, austro-ug. poslanik u Beogradu[70]

Jovan Bošković, tadašnji ministar Prosvete i Crkvenih Poslova »ohrabren od Arhijerejskog Sabora, koji se tada na okupu nalazio«, izradi svoj odgovor, koji nam nije doslovce poznat, »jer je ostao poverljive prirode, ali je imao toliki utisak na rimokatoličku propagandu, da ju je prošla svaka volja za nove optužbe«.[71] Svoj odgovor poslao je ministar Bošković 15. X. 1892. pod Pov. Br. 1161. Ministarstvu Inostranih Dela, a ovo preko poslanika Simića bečkom nunciju.[72]

Ovaj korak Vatikana kod srpske vlade bio je živo popraćen komentarima u raznim novinama Austrije (Vaterland, Neue Freie Prese) Njemačke (Kölnische Zeitung) i Hrvatske (Obzor i Agramer Tagblatt). Sve novine, kako se čini dobro informirane o noti Sv. Stolice, kao i o odgovoru srpske vlade, jednoglasno smatraju, da su ovo znakovi »Kulturkumpfa«, koji predstoji u Srbiji. Među ostalim piše Agramer Tagblatt u broju svome od 14. XI. 1892. da srpski ministar odbija, da su srpske vlasti nepravedno postupale sa katoličkim misijonarima i ograđuje se protiv naziva »misijonar« pošto takvih ima samo u nevjernim zemljama, a Srbija je nezavisna, kršćanska država. Na koncu izjavljuje ministar, da sad nije celishodno sklapati konkordat, pošto u Srbiji ima jedva nekoliko hi-

---

[69] Sadržaj ove note uzimamo iz rasprave Nestorovića: Vatikan i Srbija. Za autentičnost je odgovoran Nestorović, jer na drugom mjestu do note nismo mogli doći. Nestorović u svojoj raspravi jako zamjera Sv. Stolici, što se usudila protestirati. Ne dopada mu se ni to, što se u 3. točci spominju katoličke kolonije, dok je Strossmayer govorio samo o raštrkanim katolicima. Knjiga VII. i VIII. str. 478.

[70] Novaković: Ibidem, knjiga IV. br. 1. str. 5.

[71] Nestorović: Ibidem, str. 479.

[72] Novaković: Ibidem, str. 5.

ljada naseljenih katolika, koji u zemlji samo privremeno stanuju i zato nije ni moguće, da se ustanove stalne katoličke crkv. općine.[73]

Pregovori u Beču preko nuncija i srpskog poslanika. God. 1893. dođe na mjesto Galimbertija u Beč za nuncija Agliardi, koji odmah traži novi dodir sa poslanikom Simićem, da pokrene opet pitanje konkordata, pošto je na prijestolje Srbije stupio mladi kralj Aleksandar Obrenović (1. aprila 1893.). Simić stavlja nunciju kod prvog sastanka do znanja, da je po mišljenju srpske vlade sa njezine strane stvar svršena odgovorom od prošle godine i ako Sv. Stolica želi, da dođe do daljnih rasprava, ima da čini konkretne predloge. Koncem augusta iste godine predaje Agliardi poslaniku Simiću memoire Sv. Stolice, u kojem ona izjavljuje, da prima na znanje odgovor srpske vlade što se tiče tačke 2. i 4., ali ne može biti zadovoljna sa odgovorom na tačke 1. i 3. Taj memoire šalje Simić vladi u Beograd 22. VIII. 1893. Pov. Br. 112. i misli, da ako bi se zadovoljile reklamacije Sv. Stolice, to bi utrlo put emancipiranju katoličke crkve u Srbiji od zavisnosti, u kojoj se ona nalazi prema đakovačkoj biskupiji.

Na taj memoire sv. Stolice iz Beograda još nije dobila ni odgovora, kad je u januaru 1894. postao sam Simić predsjednik nove vlade u Beogradu i ujedno ministar Inostranih Dela. A pošto je on bio kao bečki poslanik ujedno i akreditirani srpski poslanik kod italijanskog kralja u Rimu, pođe Simić osobno u Beč i Rim, da predade svoja opozvana pisma caru austro-ugarskome i kralju italijanskome. U Rimu je bio primljen u audijenciju i kod pape Lava XIII. i kardinala državnog tajnika Rampolle. I Papa i kardinal su mu preporučili katoličku stvar u Srbiji i to, da bi Sv. Stolica bila voljna sklopiti konvenciju sa Srbijom kao što je sklopila sa Crnom Gorom.

Simić po povratku u Beograd jedva je to referirao kralju i ministarskom savjetu i odmah je dao i ostavku svoje vlade i vratio se za poslanika u Beč.

Agliardi, bečki nuncije daje polaniku Simiću u jesen 1894. novu izjavu, da bi Sv. Stolica bila voljna učiniti sa Srbijom konkordat, kao sa Crnom Gorom, kako bi se jedanput za svagda izbjegli povodi za nesporazume i žalbe s jedne i s druge strane. A krajem novembra 1894. na molbu Simića predaje Nuncije i primjerak crnogorskog konkordata i nacrt konvencije, kakva bi se po želji Sv. Stolice imala zaključiti sa Srbijom, pošto se zbog drugih prilika u Srbiji ne bi mogla jednostrano preuzeti crnogorska konvencija.

U to je vrijeme bio u Beogradu ministar predsjednik Nikola Hristić, a ministar Inostranih Dela Mihajlo Bogičević. Poslanik Simić dostavi 24. XI. 1894. Pov. Br. 145. predlog Sv. Stolice vladi u Beograd, koja je tada bila u načelu za zaključenje konkordata. Zato je ministar Bogičević prilikom svoga puta u Austriju u proljeće 1895. zajedno sa poslanikom Simićem usmeno raspravljao u Beču

[73] Bisk. arh. Djakovo, br. 454/1892.

sa nuncijem Agliardijem o tome pitanju i stavio svoje primjedbe na pojedine tačke nacrta Sv. Stolice. Nuncije je te napomene dostavio kardinalu Rampolli, koji je prema njima nešto izmjenio prvi svoj nacrt. Taj novi nacrt je opet primio Simić od nuncija u Beču i poslao ga 3. V. 1895. Br. 54. svojoj vladi u Beograd.

Tako su stajale stvari, kada je 25. juna 1895. primio vladu Stojan Novaković, koji je ovo pitanje najbolje poznavao iz svojih ranijih veza sa biskupom Strossmayerom.[74]

Stojan Novaković i konkordat. Stojan Novaković je smatrao pitanje konkordata za vrlo važan problem i zato na daljnje korake poslanika Simića u tome poslu od 24. VIII. 1895. Pov. Br. 81, zatim od 17. XI. i 11. XII. 1895. Pov. Br. 135. nije ni reflektirao. On sam piše: »Meni nije toliko bilo do modela konvencije ili do one internacijonalne sujete, koju bi kraljevina Srbija imala da zadovolji, kad bi se to pitanje svršilo. Meni su na umu bili naši sunarodnici katoličke crkve iz srpskoga naroda, iz svekolikoga jugoslovenstva i sa celog Balkana . . . . Toga radi sam ja rad bio, da s ovakovim pitanjem ne izleđem odmah pre nego, što se moj pravac uopšte obeleži u narodu i u politici. Osim toga ja sam rad bio da za ovo pitanje stvorim zemljište u javnosti i u narodu, znajući, da će se ono imati da bori s mnogim predrasudama i sujevericama koje po davnini svojoj imaju duboko korenje u narodu, pa i u inteligenciji, po navici i po popularnosti.[75]

Osim toga je razmišljao Novaković, kako bi mogao doći do neposrednih pregovora sa Sv. Stolicom u Rimu. Jer Austrija, prema kojoj je Sv. Stolica uvjek imala mnogo pažnje, mogla je u Beču uplivati na tok pregovora. A ona, kako se to iz prošlosti vidi, nije bila za to, da se katolička crkva u Srbiji emancipira od njezinog protektorata i političkog upliva. I Novakoviću se činilo, da će prilika za to biti najzgodnija, kada kralj Aleksandar bude išao u Rim, da posjeti kralja Humberta, na što se kralj spremao koncem god. 1896. Tada bi kralj Aleksandar posjetio i Papu i lično od njega zatražio, da se pregovori o konkordatu prenesu iz Beča u Rim. A prilika, kada novine govore o posjeti kraljevoj Papi, jako je zgodna, da se pitanje o konkordatu iznese u javnost i da se diskusiji u javnosti da pravac.[76]

Papa Lav XIII. primio je kralja Aleksandra 14. XI. 1896. u svečanu audijenciju, a 21. novembra prisustvovao je kralj i svečanom konsistoriumu, na kojem je Papa kreirao nove kardinale. Kralj je u audijenciji spomenuo Sv. Ocu, da je želja Srbije, da se

---

[74] Iz njegove rasprave: Katolička crkva u Srbiji uzeli smo ove zadnje podatke (str. 6 do 9.), kao što i slijedeći podaci uzeti su iz te njegove knjige, jer o tome nitko drugi nije pisao, a u državnoj arhivi spise o pregovorima konkordata tih godina nisam mogao dobiti. Strossmayer pak stoji u to vrijeme po strani i šuti. Zato bisk. arhiva u Đakovu o tim pregovorima nema nikakvog materijala.

[75] Novaković: Ibidem, knjiga IV. br. 1. str. 10.

[76] Novaković: Ibidem, str. 11.

pregovori sa Sv. stolicom vode neposredno i da se unese u konkordat i upotreba slavenskog jezika. Rampolla je na to, u jednom drugom razgovoru sa kraljem spomenuo, »da se upotrebi slavenskog jezika protivi Austrija, velika katolička država iz bojazni da se time ne razdraži slovenski duh u krajevima poljskim, u Češkoj i u Moravskoj.« A što se neposrednih pregovora tiče, Rampolla je obećao, da će se toj želji udovoljiti, čim kralj pošalje svoga opunomoćenoga delegata.

U vezi sa tom audijencijom piše Strossmayer 26. XI. 1896. nadbiskupu Stadleru: »Konkordatu se najviše protivila, kako mislim, Austro-Ugarska, jer nije htjela, da se katolička crkva u Srbiji otme njezinom neposrednom uplivu«.[77]

Dok je kralj Aleksandar bio u Rimu, učinio je Novaković korake kod radikalne i liberalne štampe i to sa uspjehom. Prvi je pisao u vezi sa posjetom kraljevim kod Pape o konkordatu radikalni list: Odjek 17. XI. 1896. u broju 174. Zatim 21. XI. 1896. u broju 135. liberalni list: Srpska Zastava i na koncu 24. XI. 1896. u broju 139. vladin organ, list naprednjaka: Vidilo u članku svome »Katolici u Srbiji«. Mjesto nam ovdje ne dozvoljava, da donesemo barem neke alineje iz tih članaka. Svi su oni bez razlike tretirali pitanje konkordata vrlo ozbiljno i otmeno sa jednog višeg gledišta.[78]

Pisanje štampe je pobudilo opći interes u srpskoj javnosti. I sam otpravnik poslova ruskoga poslanstva A. Nekljudov interesira se kod Novakovića, da li imade u pisanju novina o konkordatu kakve stvarne osnove i izrazio svoje mišljenje, »da to ne bi bilo dobro činiti, kako se pravoslavni narod ne bi izlagao iskušenju«. Ali Novaković ga je umirio sa dokazivanjem, da je to pitanje prava i dobro shvaćena dužnost srpskoga naroda prema jugoslavenstvu.[79]

Ako ikada, to je sada bilo pitanje konkordata na najboljem putu, da se definitivno riješi. Sam Strossmayer ovakovim tokom događaja nije bio zadovoljan. Zbog tijesne veze kralja sa Bečom i zbog austrofilstva naprednjaka, koji su imali vladu, on se bojao, da će se katolička hijerarhija u Srbiji, ako se do nje dođe, prilagoditi tadašnjem sustavu i tadašnjoj političkoj težnji Austro-Ugarske. U tom se pak slučaju bojao, da će crkvena vlast u Srbiji doći u ruke Mađara.[80] Biskup piše u sličnome smislu i kardinalu Rampolli 23. XII. 1896.: »Sermo fertur ab eo imprimis tempore, quo semet juvenis rex Serbiae sanctissimo Patri praesentavit, agi de concordato cum Serbiae regno stipulanda. Idem ecquidem summopere optandum foret, ast quoadusque Exrex Milanus auctoritatem singularem in regno Serbiae exercuerit, timeo Danaos et dona ferentes. Hujusmodi concordatum in praesentibus adjunctis Hungaro aut Polono episcopo viam sternet Belgradi id autem mihi summopere displiceret et commodis ecclesiae contrarium foret«.[81]

---

[77] Bisk. arh. Đakovo: br. 1264/1896.

[78] Novaković: Ibidem, str. 11.—15.

[79] Ibidem, str. 15.

[80] Bisk. arh. Đakovo, 1440/1896.

[81] Ibidem, br. 1534/1896.

Ali nestalnost unutrašnje srpske politike ni ovaj puta nije dala, da se napokon dokonča pitanje konkordata. 17 decembra 1896. padne vlada Stojana Novakovića i novu vladu prima opet srpski poslanik u Beču Gj. Simić, koja je trajala samo do 17. oktobra 1897. Simić je cijelo pitanje vrlo dobro poznavao ali ga nije nastavio pravcem, kojim ga je započeo Stojan Novaković. Jer u proljeće 1897. šalje ministar predsjednik Simić cijeli predmet o konkordatu ministarstvu Prosvete i Crkvenih Poslova s molbom, da ga to ministarstvo prouči u dogovoru s Arhijerejskim Saborom. U tome pak ministarstvu nije se na tom pitanju ništa radilo i ono je ostalo u arhivi, da neizide uopće više na svjetlo.[82]

Apostolski vikarijat bosanskih franjevaca u Srbiji. Još samo jedanput se pokušalo riješiti katoličko crkveno pitanje godine 1898. pod vladom Vladana Gjorgjevića. Da bi se u tom zamršenom pitanju došlo barem za jedan korak napred, odlučila je Sv. Stolica, da ustanovi u Srbiji apostolski vikarijat, koji bi povjerila bosanskim franjevcima, a za vikara apostolskog je imenovala O. Ivana Vujičića, franjevca iz Bosne. Tu je odluku Sv. Stolice saopćio bečki nuncije srpskom poslaniku u Beču. Pošto je to u Beču i sam O. Ivan Vujičić osobno doznao od nuncija i od srpskog poslanika, krenuo je odmah u Beograd, da se kao novi apostolski vikar predstavi srpskoj vladi. Ali ga je Vladan Gjorgjević, ministar predsjednik dočekao vrlo uzrujano uz vikm i predbacivanje, zašto mu čini političke neprilike i neka odmah napusti Srbiju, jer franjevci bosanski nikada neće stajati na čelu katoličke crkve u Srbiji. Ne samo, što ga nije pustio u svoju sobu i ponudio mu mjesta, nego mu je u vratima na očigled razderao posjetnicu, sa kojom se bio najavio. Njegov dolazak — veli Gjorgjević — ne može primiti na znanje, jer rimska kurija nije još ništa najavila pismeno. Na to O. Vujičić nije ništa odgovorio, jer nije htjeo srpskog poslanika u Beču staviti u nezgodnu situaciju. To je bilo 30. septembra 1898. i istoga dana popodne je O. Vujičić napustio Beograd.[83] 2. oktobra donijele su poluzvanične vladine novine »Večerne Novosti« u broju 261. o tome događaju slijedeći izvještaj:

»Rimokatolička crkva u Srbiji. Pre izvesnog vremena saopštio je papin nuncije usmeno našem poslaniku u Beču, da je rimska kurija odredila bosanskog franjevca g. Vujičića, mesto biskupa Strossmayera, za administratora rimokatoličke crkve u Srbiji. G. Vujičić, posle ovoga saopštenja, doputovao je i sam lično u Beograd, gde se kao novopostavljeni administrator katoličke crkve u Srbiji predstavio g. ministru-predsedniku. Prilikom ove posete, g. ministar-predsednik saopštio je g. Vujičiću, da je ova promena od tolikog velikog značaja i važnosti, da za vršenje ovakog važnog posla nije nikako dovoljno prosto usmeno saopštenje bečkog nuncija, nego je rimska kurija trebala da se zvanično obrati našoj vladi za odobrenje, pa tek onda, pošto naša vlada dade svoj pri-

[82] Novaković: Ibidem, str. 16.

[83] Bisk. arh. Đakovo, br. 103/1898.

stanak i odobrenje na predloženu joj ličnost, može ovaj otpočeti i vršenje dužnosti. Pa kako rimska kurija nije tako postupila, to je, kao što s pouzdane strane doznajemo, zabranjeno g. Vujičiću da otpravlja svoju dužnost u Srbiji. Međutim u ovd. merodavnim krugovima tvrdi se, da je naša vlada voljna i spremna, da ovo pitanje reguliše redovnim putem prema odrebama ustava i zemaljskih zakona«.

Na tome je stvar i ostala. Sv. Stolica nije dalje pokušala, da ustanovi apostolski vikarijat u Srbiji. Rampolla je vrlo rado primio izvještaj, što ga je biskup Strossmayer poslao o neuspjeloj misiji O. Ivana Vujičića i molio biskupa, da mu i nadalje javi sve, što se u Beogradu događa.[84] Mjesec dana kasnije doznalo se u austro-ugarskom poslanstvu u Beogradu, da se misija O. Vujičića izjalovila samo zato, što srpskoj vladi nije diplomatskim putem saopćeno, da Sv. Stolica namjerava ustanoviti apostolski vikarijat u Srbiji, niti je u tom pitanju ikoje predloge stavila. Dok toga ne bude, neće biti ni pregovora, nego će ovo provizorno stanje i nadalje ostati, buduć ni srpska, a ni austro-ugarska vlada ne želi poprimiti inicijativu u pitanju, koje ih se tek u drugom redu tiče. Austro-ugarska diplomacija u to pitanje ne ulazi i o njemu se između rimske kurije i srpske vlade nije pregovaralo, a ni sada se ne pregovara.[85] Strossmayer misli, da Vujičić baš zato nije bio primljen, jer je bosanski franjevac. Po mišljenju biskupovom bosanski su franjevci bili uzrokom, što su mnogi odlični bosanski Srbi bili zapostavljeni od austrijske vlade i zbog toga nisu htjeli Srbi, da vide na čelu katoličke crkvene uprave u svojoj zemlji franjevce iz Bosne.[86]

Da li je bilo kasnije učinjen koji korak u pravcu sporazuma između Vatikana i Srbije, to se ne zna. Po svoj prilici ne. Novaković je pisao svoju raspravu god. 1907. i on ništa ne zna, da je poslije godine 1897/98 išta poduzeto u tome pitanju.

Slijedeće godine su opet prepune trzavica u političkom životu Srbije. Prvo atentat na kralja Aleksandra (24. VI. 1899.) i proglašenje vanrednog stanja i prijekog suda, zatim ženidba kraljeva sa Dragom Mašin. (u julu 1900.) i veliko nezadovoljstvo zbog nereda u upravi zemlje, pa ukidanje ustava (u martu 1903.) itd.. što je sve polako pripremilo, da se stvori zavjera, koja je noću između 28. i 29. maja 1903. godine pogubila kralja Aleksandra i kraljicu Dragu. Stupanje na prijestolje dinastije Karagjorgjević i donošenje novoga ustava stvorilo je opet mir i red u državi. Ali novi režim ili nije htjeo možda baš pod uplivom Rusije, ili nije stigao, da se vrati na pitanje konkordata, koje je ostalo otvoreno do Balkanskog rata, kada je nova i proširena Srbija nakon toliko pokušaja i pregovora, poslije toliko otezanja i zapreka, god. 1914. ipak definitivno riješila pitanje katoličko u Srbiji konkordatom.

[84] Bisk. arh. Đakovo, br. 1030/1898.

[85] Ibidem, br. 1275/1898.

[86] Ibidem, br. 1030/1898.

Otkrivenje sv. Ivana i apokrifi.

Dr. Nikola Žuvić.

(Nastavak)

1. Apokrifi

Racijonalisti tvrde, da su mnogi dijelovi sv. Pisma uopće apokrifni ili kompilacija materijala iz apokrifnih vrela.

1. Apokrif, ἀπόκρυφος, ἀποκρύπτω tajan, sakriven.[88] Biblijski apokrifi su knjige nestalnih, nepoznatih auktora, koje naslovima i sadržajem naliče sv. Pismu, ali od sv. Crkve nijesu primljene u kanon niti priznate kao nadahnute. Većini apokrifa su auktori Židovi, a nekim kasnijeg doba i kršćani. Po naslovu se pripisuju kojoj poznatoj osobi, istaknutoj u narodnoj historiji ili u samoj bibliji, ali su inače pseudonimi, pod kojima se kriju dotični pisci, n. pr. Adamov i drugih patrijarha testamenat, tajne Henoha, Uzašašće Izaije, Psalmi Salamonovi itd. Nekada nose naslove već u kanon primljenih knjiga kao: III. i IV. knjiga Makabejaca, III. i IV. knjiga Ezdrina; razna Evanđelja, Djela pojedinih apostola, Poslanica Kristova, Poslanice apostola, Apokalipse, raznih apostola itd. Sadržajem naliče sv. knjigama, upotrebljavaju ih i ističu, da je sv. Pismo jedino i pravo vrelo Božje objave. To isto tvrde i za sebe. Da dođu do žuđenog i za proširenje potrebnog auktoriteta, postavljaju datum svog postanka već u rano doba.

Apokrifi su nastali vjerskim utjecajem kod mnogih naroda. Ovi su ih smatrali tajnim knjigama, što obrađuju tajne vjere i pitanja, koja su u ono doba bila sastavni dio teologija; miti, teogonije, kozmogonije, astrologije, astronomije, magije i dr. Po pučkom vjerovanju napisali su sve tajne knjige sami bogovi ili oni, koji su njima blizi i čuvali su ih od nepozvanih i profanih ruku. Ali i drugi vrači su pisali takve knjige, koje su podmetali božan-

---

[88] Zorell, Lexicon Gr. N. T.[2] kol 153—154: obscondo aliquid ne videatur Mt. 25, 18 sq; celo aliquem aliquid, ita ut nesciatur Lc. 10, 21; ἀποκρυμμένος occultus; quod sua natura cognosci non potest nisi Deus revelat 1 Cor. 2, 7; Eph. 3, 9; Col. 1, 29; ἀπόκρυφος 2 occultus Mc. 4, 22; Lc. 8, 17; de rebus pretiosis Dn. 11, 43; 1 Mach. 1, 23; reconditus, in quo insunt reconditi ἀπόκρυφοι omnes thesauri sapientiae Col. 2, 3.

stvima i bažanskim genijima, da budu primljene i da im se povjeruje. Tako Zoroastra, Sibile i dr.

Kod kršćana su bile smatrane one knjige apokrifnima, koje su bile tajnog, nepoznatog izvora, kad je auktor prešućivao svoje ime ili upotrebio pseudonim, ili je njihovo čitanje bilo zabranjeno u crkvama.

2. Početak se apokrifne literature po općem mišljenju postavlja u drugo stoljeće prije Krista. Po nekima su apokrifi pretstavnici drugog jednog doba, kad je cvala židovska literatura; ujedno su svjedoci duhovnog života izabranog naroda. Sadržaj svih ne može se zabaciti kao loš ili direktno štetan po vjeru ili moral; zato se ne ćemo čuditi, što su ih u svojim djelima upotrebljavali i neki sv. Oci i drugi crkveni pisci, navlastito u doba, dok još nije bio službeno fiksiran od sv. Crkve kanon sv. Pisma. Tako je Oratio Manasse i IV. Esdrae odavna donašala biblija u dodatku, pa ih nije iz Vulgate odstranio ni dekret tridentinskog koncila. Neki blagdani u sv. Crkvi imaju također svoj početak u apokrifima, kao i neke liturgijske molitve, na pr. u misi de Requie. Premda su većinom fantazije, to ipak u njima nalazimo materijala od ne male važnosti, koji nas upoznaje s idejama i mišljenjem u doba njihova postanka i cvata. Ova je spoznaja također od velikog značenja u historiji dogma, ćudoreda, liturgije kao i općeg stanja bilo sinagoge bilo primitivne sv. Crkve. Apokrifna evanđelja i djela raznih apostola imaju i krivih nauka, koje su njihovi auktori ovim putem htjeli posijati, dakako neopaženo.

a) Na genezu je židovskih apokrifa ili direktni njihov uzrok uplivalo više stvari. 1) Čitanje sv. Pisma Starog Zavjeta, koje je pobuđivalo i poticalo, da ljudi slijede krijeposti onih uzora. 2) Primjer susjednih naroda, s kojima su bili u vezi i koji su pisali razne knjige historijskog, moralnog i drugog sadržaja. Najviše pak njihove tajnovite knjige; takovom su načinu bili Židovi skloni osobito poslije povratka iz babilonskog sužanjstva. 3) Razne religije raširene po istoku, pomiješane između sebe, osobito iza osvojenja čitavog orijenta po Aleksandru Velikom. One su doprle i do Židova i nametale im mnoga pitanja, da na njih odgovore. Mnoge poteškoće su se pojavile, koje su htjeli da riješe. 4) Etnički miti, koji su prodrli u pučko vjerovanje i pučki pjesnički život stvorili su neku vrst pučke mitologije. I ovo osobito poslije povratka iz babilonskoga ropstva. 5) Grčka je filozofija sve zanosila, pa je zanimala i Židove i poticala ih na proučavanje prave mudrosti i praktične etike.[87] 6) Veliko štovanje starine je mnoge ponukalo, da svoje knjige pripišu drugima iz daljne prošlosti, da im tako lakše pribave

[87] Philon, čije djelo je izdao Mangey: Philo, Questiones et solutiones in Genesim et in Exodum, Legum allegoriae, Expositio systematica legis Mosaicae, Scripta selecta. Philon je helenskim idejama (filozofiji) dao biblijsku formu, »jer se sve prvotno nalazi u bibliji«.

ugled. 7) Farizejski nauk, predaja od Mojsija i proroka i nove zapovijedi, koje su oni nametali trebale su da imadu ugleda, zato su se širile pod njihovim imenom. 8) Historijska i teološka pitanja, iskrsla uslijed novih događaja i špekulacije. 9) Apologija vjere, studij, kako da svoju vjeru brane i kod drugih šire. 10) Progonstvo vjere osobito pod Antiohom i drugim tiranima; rimski jaram, velika bol i goruća žudnja za Mesijom, njegovim zemaljskim kraljevstvom i političkim oslobođenjem ispod tuđinskog jarma. Napokon 11) veliko nepoznavanje uzroka mnogih naravnih pojava i znatiželja za fizičkim i nadnaravnim zakonima, koja se želja umnožila odnosom prema drugim narodima i osobito spoznajom njihovih kozmologija.[88]

b) Postanak kršćanskih apokrifa imade također mnogo uzroka: 1) Primjer Židova, koji su imali brojna djela i priče ove vrsti. 2) Psihologijski motivi: život je Isusov obuzimao mišljenje i osjećaje vjernika, pa su iz neke odanosti izmišljali i umnažali događaje i čudesa. 3) Praznine u spisima su probuđivale znatiželju za tim nenapisanim manjcima, osobito u djetinjstvu Isusovu. 4) Pripovijedanja o životu i radu apostola. 5) Izgubljeni spisi apostola su dali još više prilike mašti u želji, da se nadoknade. 6) Očekivanje skorog dolaska Spasiteljeva; nezgode, progonstva i trpljenja, koja su prve kršćane stizala, nukala su ih, da misle na taj dolazak i skori svršetak svega. Ovamo dolazi i to, što nijesu dobro shvatili neka eshatološka mjesta u evanđeljima i nauku apostola. 7) Budući ih je život potpuno obuzimao i pobuđena je fantazija govorila o njegovim čarima. 8) Napokon djela heretika, puna raznih izmišljotina; ovi su si utvarali, da uživaju velik ugled i tim su putem širili svoja maštanja.

Prema dosada navedenom iskaču jasno ne samo neposredni uzroci postanka sve apokrifne literature i kod Židova i kršćana, nego nam je jasna i njihova svrha. Osim za neke heretike, koji su htjeli raširiti lakše svoje pogubne nauke pa ih zato zaodjeli biblijskim ruhom, za većinu se apokrifa ne može reći, da njihovi pisci nijesu to radili iz dobrih motiva. Istina je, Bog i Božja objava ne treba fantazije i čovječjih izmišljotina, ali pisci su mislili, da će lakše djelovati kao na istomišljenike tako i na protivnike, upotrebe li moderna sredstva, savremeni način pisanja.

2. Apokaliptika

Legende nijesu historija. One popunjuju historiju, poljepšavaju je s izmišljenim i fantastičkim događajima. U konačnoj svojoj formi legende deformiraju historiju. Zla u njima nema s literarne strane, osim ako prešućuju, da su legende, jer bi prouzročilo zabunu i mnogi bi ih uzimali za historiju.

[88] Székely, Biblioteca Apocrypha, I, Freiburg 1912. p. 16.

1. Kako se legende skrbe, da poljepšaju prošlost i upotpunjuju historiju i tim udovoljavaju znatiželji,[89] tako su si i didaktičke knjige postavile zadatak, da što više istaknu praktičnu, pravu mudrost, život po vjeri i kreposti.[90] Da pak sve bude upotpunjeno: prošlost, sadašnjost i budućnost, ovu zadnju u istom smislu obradjuje apokaliptika ili apokalipse u opće.

Apokaliptika je u širokom smislu riječi svaka objava tajne stvari, osobito buduće. U pravom pak značenju je neka vrst didaktičke pjesme u obliku objava, a sastoji se ponajviše od simboličkih vidjenja sa svrhom, da poučava o tajnim budućim stvarima vidljivog i nevidljivog svijeta. Apokalipse bi htjele transformirati budućnost i točnije odrediti starija proročanstva. Kako su i apokalipse nastale većinom u doba trpljenja izabranog naroda, vizijonari se u duhu znanose na sreću i opće blagostanje u doba mesijansko, do tajna i ljepota onkraj groba. Svoje objave postavljaju u usta starih patrijarha i proroka, kao Henoha, Mojsija, Ilije, Izaije, Ezdre i dr. Cilj je jednak kao kod svih apokrifa: da svojim djelima steku lakše ugled, da im čitaoci povjeruju i tako pojačaju svoju vjeru, te ne gube pouzdanja u Božju pomoć, koja će zastalno nadoći u svoje vrijeme. Unatoč njihovog fantastičnog dijela i brojnih tamnih mjesta, apokalipse su od velike važnosti za upoznavanje židovske teologije, osobito mesijanizma i Eshatologije; pače, vele neki, stvaraju most izmedu Starog i Novog Zavjeta. »Elles comblent la lacune littéraire qui s'etend entre l' Ancien et le Nouveau Testament, et par les espérances si hautement messianiques qui sont leur caractéristique commune, elles sont comme une sorte de prolongement et d'èpilogue des prophètes canoniques, en même temps que le prologue de l'Évangile«.[91]

2. Najvažnije židovske apokalipse jesu: Knjiga Henoha,[92] koja svakako zauzima prvo mjesto među svima, jer je »a contribué à propager l'attente du Messie, à vulgariser les concepts du juge-

---

[89] Takova su djela: Mala Geneza ili knjiga Jubileja, Mučeništvo Izaije, Pismo Aristeja, III. knjiga Ezdre, III. knjiga Makabejaca i dr.

[90] Psalmi Salamunovi, Ode Salamunove, Molitva Manasijina, IV. knjiga Makabejaca i dr.

[91] P. Batiffol, Dictionnaire de la Bible, t. I. col. 757.

[92] Ova se knjiga Henohova obično naziva Henoh Etiopski za razliku od našeg Henoka Slavenskog, koji je po mišljenju stručnjaka napisan u prvom stoljeću poslije Krista. Znamenita je ova Apokalipsa radi svoje originalnosti u eshatologiji. Imade više recenzija. — U Petrogradu se čuva veća, ali izgleda, da je fragmentarno djelo. Pypin Monuments de l'ancienne littérature russe, t. III. Petrograd 1842. Tikhonrafov, Spamjatija apokrifni literaturi, v. I. Petrograd 1863. Popov u rezultatima arheološkog društva, sv. III,

ment, de la géhenne, du royaume du ciel... à la veille de la venue du Sauveur«.[93] Druge su apokalipse: Uzašašće Mojsijevo, Knjiga Testamenta 12 Patrijarka, IV. knjiga Ezdrina (na kraju Vulgate, imala u starije doba silni utjecaj, više pače nego sama Henokova knjiga), Apokalipsa Barukova, više knjiga Sibilinskih proročanstva.

3. Literarna forma apokaliptika je Židovima vrlo godila; ona im je bila najintimnija. Razumljivo je po sebi, jer je sav Stari Zavjet usredotočen na budućeg Mesiju, koji ima doći, da im donese slobodu, svijetlost, mir i svako blagostanje (Iz. 9—12); i sav njihov odgoj, rekao bih, da je imao nekako više apokaliptički karakter. Ovoj vrsti židovske literature, i to ne samo s formalne strane, nego i gledom na sadržaj, pripisuju neki osim naše kanonske apokalipse sv. Ivana i dobar dio proročanstva Danielovih, poglavlja 24—27 Izaije i drugih proroka s razloga, što tu prevladava apokaliptički momenat. Katolici ne bi imali ništa protiv toga, ako se radi o samoj formi i imenu, ako se ne niječe kanoničnost, autentičnost i historijska istina nekih činjenica.[94] Ali u toj zajednici po akatolicima ne prolaze ovi kanonski dijelovi prozvani »apokalipsama« bolje od apokrifnih, kad se generalno tvrdi, da se »apokalipse« odnose prema prorocima kao Mišna prema Thori«.[95]

4. Stil je apokalipsa umješan i izvještačen, dok je onaj kod proroka jednostavan. Proroci pišu pod Božjim nadahnućem, apokaliptičari nakon dugog učenja i razmišljanja. Proroci govore pjesnički, ali velikim žarom prema Bogu i Božjem zakonu, a apokaliptičari su hladni, gomilaju vizije, opisuju dugim metaforama i uzvišenim simbolima mnogo puta najobičnije stvari, a često i smiješne.[96] Drugi su svi elementi epokalipsa zajednički s ostalim apo-

---

Moskva 1880. U istom Sokolof 1910. Kozak, Bibliografische Untersich... bei den Slaven u kolekciji Jahrbücher für protestantische Theologie, 1892. Bd. XVIII, 1. — U Beogradu se čuva kraća recenzija. Rukopis je iz 14.—15. stoljeća, a otkriven je u jednom pravoslavnom manastiru. Ovu kraću recenziju izdao je štampanu crkvenom ćirilicom Novaković u Starinama, Zagreb 16 (1884) str. 67 sl. Dekan filozofskog fakulteta Dr. Gjurić u Skoplju misli, da je Njegoš u svojoj Luči mikrokozmi osim po Miltonu bio inspiriran i s ovim apokrifom, Henohom Slavenskim. Godišnjak filozofskog fakulteta u Skoplju 1931 str. 200 sl.

[93] F. Nau, Dictionnaire apologetique, t. I., col. 165.

[94] Lagrange, Messianisme chez les Juifs, Paris 1908, p. 39—59.

[95] *Sabatier*, L'Apocalypse juive et la Philosophie de l'Histoire u Revue des Etudes Juivs. t. 40. p. 68.

[96] Simon-Prado, Praelectiones Biblicae, Novum Testamentum v. II., Torino 1930. p. 465.

krifima, zato se ne dijele praktički ni u knjigama. Osebina je svakako, što se ističe Providnost Božja, koja rukovodi kroz čitavu historiju izabrani narod židovski.

5. *Veliko je pak pitanje o psihologiji apokaliptičkih auktora.* Da li su apokaliptičke vizije istinite, to jest, da li su ih barem auktori smatrali istinitima, ili su umjetno sastavljene prema nekoj literarnoj vrsti? Drugim riječima, da li su pretstave smišljene ili im je namjera da prevare? Ili su čak vizije ludaka i ludovanje izvan sebe? ».... non in somnio, ut ita dicam, sed in vigilia, magno saepe studio et mentis conatu elaborata? Omne, ni fallor, dubium evanescit si rite libri auctorem distinguas ab illo cui liber tribuitur. Is quidem in extasim raptus fingitur, sed qui ejus narrat visiones sui compos est ad prolixas artificiosasque descriptiones, quae potius meditatione et discursu componi possunt quam oculis perspici texendas«.[97]

3. Nauk o apokrifima i njegov izvor.

Kako imade mnogo uzroka, koji su naveli Židove, da su došli do apokrifne literature u opće, tako je i nauka, koju podaju uzeta iz mnogih vrela. Kritičari analiziraju apokrife i u sintetičkoj studiji iznose nauk, označuju mjesta, gdje je pojedini nastao kao i vrela, gdje se prvotno nalazio.[98]

1. Prijestolje Božje i nebeski dvor u apokrifima je prikazan iz slabog i verbalnog tumačenja Iz. 6, 1—4; Ezek. 1, 10. Dan 7, 9 sl. i analogije prema dvorovima i prijestoljima istočnih knezova.

Pretstojanje sviju stvari u Božjoj spoznaji i odredbi u sv. Pismu, po istočnoj filozofiji i kozmologiji, po kojoj sve stvari na svijetu imaju svoje pratipove u nebu. Za Platona postoje sve ideje u gornjem svijetu ili Božjem razumu. Za Filona je u pameti (Verbum — λόγος) Božjoj idealni svijet.

2. Andjeli i demoni prema mladjima su uzeti iz nauka Babilonaca i Perzijanaca. Ali ih već imamo u starijim knjigama sv. Pisma. Istina, ova je jednostavna biblijska nauka poslije babilonskog sužanjstva ukrašena u apokrifima mnogim dodacima i pričama, kadgod i vrlo nezgodnima.

7 arkandjela u apokrifima vele, da slijede 7 planeta ili 7 manjih bogova babilonskih, koji su na službu velikom Balu. Avesta Perzijska pozna 6 ili 7 glavnih anđela (ameša), koji su rađe poosobljeni atributi Božji, nego li anđeli. I broj 4 arkanđela odgovara 4 uglovima ili 4 stranama svijeta iz babilonske kozmologije. Ali apokrifi ovdje slijede i Ezek. 1, 5. Kerubini i Serafini su uzeti iz Izaije 6, 1, 2. 6. i Ezek. Premda se nalaze kod Babilonaca.

---

[97] Isto, str. 466.

[98] Prema Székely-ju, str. 90—106.

Andjeli čuvari možda odgovaraju babilonskim genijima, bogovima nižeg reda. Jednako i demoni iz sv. Pisma: Gen. 3; Lev. 16, 10; Deut. 32, 17; Job. 1, 2 i sl., Zah. 3, 1, 2 sl. . . i iz priča i fantazije. Bousset misli, da je Belial bio najprije bog pakla, zatim djavao i napokon smatran antikristom. Demoni, (satan, שטן šedin, lilin) su babilonskog izvora, samo je prema biblijskim ta razlika, da kod onih i kod Perzijanaca nijesu to pali anđeli, nego već po svojoj naravi zli.

3. Da je rajski vrt bio nasađen prije drugih dijelova zemlje plod je krivog tumačenja Gen. 2, 8 מקדם, što prevode sa »od početka — a principio«, a znači »s istoka — ab, in oriente«. Međutim raj u apokrifima je opisan prema onom kod Parzijanaca.

Abraham oslobođen iz Urkaldejskoga tumače, da je zapaliv idole izbjegao onom uništavajućem ognju (Ur.). Antropologija i etika apokrifa bitno se ne razlikuje od prikaza sv. Pisma izim što je razvijena spekulacija.

4. Kozmologija je većim dijelom plod pučke mašte, astronomije i geografije toga doba, osobito gajena kod Babilonaca i Grka. Veći se broj nebesa nalazi kod istočnih naroda. Perzijanci su imali 7 nebesa; možda po toku 7 planeta. Grčki su filozofi i astronomi ovo naučavanje sistematizirali i popularizirali i po njima su ga primili Židovi, neki stariji Oci i kasnije muhamedanci.

Stari su Babilonci dijelili polovicu neba ili ekliptiku na 12 stacija (ingressus, mansiones, מזלות, throni); u pojedinoj boravi sunce kroz jedan mjesec. Otuda 12 zodijačkih znakova. Svaka stacija ima 28 drugih stacija mjesečevih.

5. Historijske sheme i doba označuju apokrifi prema brojenju kulturnih naroda na istoku, biblijskoj hronologiji i svetim brojevima. Epohe naroda: Egipćana, Asiraca, Babilonaca i dr. su ili astronomija prilagođena historiji ili dani i godine Božje ili umjetno uređena i određena historija svetim i oblim brojevima, što apokrifi u svemu slijede. Vjerujući u Božju Providnost naučavaju harmoniju čitave povijesti, prema kojoj bi budućnost imala biti kakva je bila i prošlost i da će se historijski sveti brojevi opetovati u historiji naroda. Otud pokušaji, da određe budućnost.

Najčešći brojevi doba jesu 7, 10, 12 kod Babilonaca (koji su im dali astronomsko značenje) i drugih istočnih naroda. Pisci apokrifa su ih više promatrali s historijskog nego s astronomskog značenja. Svijet ima trajati 7.000 godina prema 7 dana stvaranja, 1000 god. vrijedi za jedan dan, kako to veli i Ps. 89, 4 (Hebr. 90, 4): 12 epoha prema 12 mjeseci godine ili 12 plemena naroda izraelskog. Tjedni i jubileji godina prema Mojsijevu zakonu (4 Ezdra 12, 11 sl.).

6. Dva svijeta i obnova ovog temelje se na židovskoj teologiji o kraljevstvu Mesijinom i budućem životu, koji je ovom zemaljskom oprečan; zatim na nadi u uskrsnuće i na krivom tumačenju nekih mjesta iz proroka. Možda je na ovaj nauk uplivalo

vjerovanje istočnih naroda u neko »zlatno doba — aetas aurea«. Skori svršetak, koji navještaju apokaliptičari; možda ima svoj povod u bijednom stanju i kušnjama, koje pohađaju izabrani narod. Kod kršćanskih apokalipsa (razumljivo: apokrifnih) i riječi Isusove, da bdiju (Mat. *24, 42* sl.), nesigurnost dolaska Gospodnjega (Mat. *24, 34* sl.), »non praeteribit generatio haec«, Danijelov zadnji tjedan, poslanice Solunjanima.

P r e t e č e i z n a k o v i s v r š e t k a s v i j e t a u apokrifima polaze iz krive egzegeze u bibliji i iz imaginacije. Tadanju fizičku (općenitu i historijsku) bijedu smatraju početkom tih zala : to doba je poprimalo novo obilježje. Rimsko carstvo, koje se smatralo vječnim, zapreka je, da dođe antikrist, ali će biti razrušeno i doći će konac (Dan. *7, 7* sl. *23* sl.; *2* Sol. *2, 6* sl: Otkr. 13; 17).

7. Antikrist nije u apokrife ušao po kršćanskoj objavi; već je prije postojao pod imenom Belial; u Novom Zavjetu je nauk jasan i savršen. Ne dolazi kao novost, nego kao stvar otprije i od drugud poznata. Kršćani su ideju uzeli od Židova, a ovi možda krivo tumačeći Iz. 14, 9—19; Dan. 7, 8, 21, 24 sl; 11, 36 sl. i dr., apokaliptične tradicije i spekulacije umnožene stranim tropima.

G u n k e l tvrdi, da antikrist nije ništa drugo, nego mit o babilonskom zmaju.[99] B o u s s e't slično, samo ideju razvija: babilonski mit o zmaju, koji su Židovi transformirali i prikazuju ga u čovječjoj formi (Tiamat proti Marduka)[100] Kršćanski apokrifi govore o antikristu ovisno o Otkrivenju sv. Ivana i drugim kanonskim knjigama, dok je za Židove mit o zmaju samo trop i slika đavla, a babilonski se mit o zmaju u to doba još ne poznaje. Međutim je ova protivnost prema Bogu zajednička u vjerovanju svih naroda. Sve religije je označuju sa Bogu protivnom vlašću. Ništa čudno, što se opisuje sa sličnim ili jednakim simbolima, koji su posuđivani od jednog naroda drugomu. Zašto bi ovdje Židovima, kojima se priznavaju druge sposobnosti zanijekali originalnost ili u najmanju ruku obradbu? U parsizmu ne nalazimo o Antikristu gotovo ništa.

Starija forma antikrista nikla je kod Židova u doba progonstva Antiohova, kad su ovoga zamišljali inkarnacijom samoga đavla, protivnikom Boga i Mesije. Novija je forma rimski imperij. Danijelovu 4. životinju (7, 7) su smatrali Rimom radi ugnjetavanja i razorenja Jerusalema i hrama. Vladanje Antikristovo su opisivali s Dan. 7, 8, 11. *21*. *25*; 11, *36*. *37* (hebrejski: revera — non venerabitur deam de castitate ועל-חמדת נשים ועל-פל-אלוה לא יבין 38—45; Otkr. Otkr. 13, 1. 5. Povesti će od Eufrata 4 naroda Otkr. 9, 14 sl; 16, 12. Obnovit će rimsko carstvo Otkr. 13, 3. 12; 17, 13. 17. Sjedit će u hramu kao bog Dan. *9*. *27*; *2* Sol. *2*, 4; Otkr. 13, 4. 8. 12. 15. Proganjat će svete i činit čudesa Dan. 7, 21.

---

[99] S c h ö p f u n g u n d C h a o s, str. 360 sl.

[100] A n t e c h r i s t str. 8. 93. 122.

25; 2 Sol. 2, 9; Otkr. 13, 7. 13. 15 sl. (Ezek. 9, 4; Otkr. 7, 3). Njegovi ratovi Mt. 24; Mk. 13; Lk. 21; Otkr. 6, 8, 9, 16 i dr. Vrijeme Antikristova kraljevstva je polovica tjedna 3 i ½ dana Dan. 7, 25; 9, 27; 12, 7. 11 sl., Otkr. 11, 2 sl., 12, 6, 14; 13, 5 (Mt. 24, 22). Ubijen će biti od Krista »spiritu oris ejus« בשבט פיו וברוח שפתיו ימית רשה Iz. 11, 4; 2 Sol. 2, 8; Otkr. 19, 20.

8. Ilija ima doći Malah. 4, 5 sl., Eccli 48, 10; Otkr. 11. Bit će ubijen od antikrista — malog roga Dan. 7, 21. 25 — Otkr. 11.

9. Očekivanje Mesije u apokrifima je prema Gressmann-u uzeto iz proroka, a božanski naslovi su mu dani prema naslovima istočnih vladara, kojima su se iskazivale božanske časti i poviše prema brojnim mitima. A. Schürer tvrdi, da kod proroka nije karakterizovan Mesija, kako to navode apokaliptičari, kao posebni i nadnaravni čovjek, nego jedino kao teokratski kralj i potomak kuće Davidove.[101]

»Filius hominis« — čovjek, homo per excellentiam פבר אנש je kod Danijela 7, 13 sl. kao simbol i apokrifi su uzeli odovud. Gunkel, Bousset, Volz, Gressmann i drugi, da je to po protanthropu Babilonaca, Perzijanaca i drugih. Sličnih ideja imade međutim kod drugih naroda, ali Židovi nijesu trebali k ovima sizati, kad ih imaju u Starom Zavjetu.

Glavni argumenat apokaliptike je kraljevstvo Mesijino. Prvo vrelo zato su svakako spisi proroka, koji su pjesnički, uzvišenim stilom opisivali kako osobu Mesije, tako i njegovo kraljevstvo. Židovi su ove spise i slike tumačili literarnom servilnošću. U nadi prevareni za tiranskog Antiohova režima, sablazan je za njih bilo ćudoređe Grka, zamrzili su gentiles — goim — i očekivali svoj spas dolaskom Mesije; šta više nadali su se, da će on zavladati i nad drugim narodima. Te je želje još povećalo ropstvo pod Rimljanima. Da si pretstave što zornije i ljepše sliku Mesijanskog kraljevstva, sabrali su ponajljepše tekstove iz sv. Pisma i nategnuli ih umjetno prema svojim osjećajima i željama. Oni Židovi, koji su živjeli u diaspori među poganima, shvaćali su Mesijino kraljevstvo duhovnim i internacijonalnim, ne političkim i omeđenim uskim nacijonalnim granicama. Tu je ujedno i početak boja između partikularizma i univerzalizma, duhovnog i političko-materijalnog shvaćanja Mesije, Njegova kraljevstva, čitavog Starog Zavjeta, kojemu je obećani Mesija središtem.

4. Razna mišljenja o apokrifima.

Studij je apokrifa zadnjih decenija postao modom. Dakako ne toliko kod katolika, koliko kod protestanata, a osobito racijonalista, koji se ne zadovoljavaju niti zaustavljaju samo na tom polju sa svojim rezultatitma, nego ih unose na biblijsko polje, i nastoje oboriti nadnaravnost objave. Zauzimlju često najoprečnije

---

[101] Geschichte des jüdischen Volkes, II, 528 sl.

stanovište glede njihovih nauka kao i pojedinosti osobito obzirom na Mesijanizam i eshatologiju. Jedni dokazuju, da se u apokrifnim apokalipsama naučava univerzalnost eshatoloških ideja, drugi amo nacijonalno-židovsko mišljenje. Mesijansko je kraljevstvo jednima duhovno, kao i oslobođenje po Njemu; drugima vremensko, svjetovno i političko. Ne bi se na šire trebalo baviti problemom apokrifa uopće i apokrifnih apokalipsa, kad ne bi nacijonalisti iz toga nastojali izbiti kapital protiv kršćanskoga kanona sv. knjiga. Oni tvrde, da je kršćanstvo nastalo iz ovih knjiga naravnom evolucijom bez posebnog Božjeg utjecaja.

Jer je nemoguće obuhvatiti sav nauk apokrifa, ograničit ćemo se na dvije ideje, koje prevladavaju u njima, naime na ideje Mesijamajanizma i eshatologije. Pod tim vidikom ujedno promatra apokrife većina savremenih auktora. U ovom ćemo poglavlju iznijeti analističkim redom u kratko, bez svoga tumačenja, što misle pojedini »stručnjaci apokrifne literature« o apokrifima.

a) Nekatolici.

Alfr. Edersheim,[102] anglikan, obraćenik sa židovstva, muž jakog duha, iznosi što misle o apokrifima Židovi i protestanti. U tri točke predaje sintezu apokalipsa i ističe tri momenta: 1) Povjesni, težnja k židovstvu protiv helenizma i onih ideja, koje se nalaze u deuterokanonskoj literaturi. 2) Bogoslovski, Židovi očekuju Spasitelja-Pomazanika Božjeg. 3) Egzegetski, jer se u apokalipsama nalaze razne slike, koje služe u tumačenju Novog Zavjeta. Njegov je konačni zaključak: a) očekivanje Mesije sve više raste iza zaključka kanona Starog Zavjeta, u Palestini i u diaspori. Raste na temelju Starog Zavjeta, prema kojem se apokaliptika odnosi kao dijete i nasljednik. To se očekivanje pokazuje različitim s razloga, što proroci rišu Mesiju drugačijim slikama, koje nijesu svi apokaliptičari jednako razumljeli. b) Nestaje stare univerzalnosti, koju pronose osobito deuterokanonske knjige, a po kojoj su svi ljudi djeca Božja. Na mjesto toga ulazi uski židovski nacijonalizam. c) Sve se više zapaža u apokaliptici manjak ćudorednog poretka gledom na grijeh, krepost, plaću i kaznu. — Farizeji su bili vodići do Krista i mnogi su postali Njegovim sljedbenicima. Razlikuju se od Saduceja, koji su kao slobodoumnici nijekali ponajveće dogme. Od stranke dobrih farizeja, koji su očekivali spas Izraelu, odijelile su se druge s isključivo nacijonalnim težnjama, koje su urodile apokalipsama. Jedne na stanovištu Stanog Zavjeta, druge u duhu sv. Ivan Krstitelja.

Volz.[103] dopušta neku nadnaravnost apokalipsa, ali tvrdi, da je većina njih uskog nacijonalnog karaktera; što više sve apokalipse, svih mogućih naroda, tjeraju nacionalnu politiku.

Iste godine, kada i Volz piše i Baldensperger.[104] Apokalipse

---

[102] Prophecy and history, London 1886, str. 316—352.

[103] Die Jüdische Eschatologie, Leipzig 1903.

[104] Die Messianische Apokalyptischen Hoffnungen des Judentums, Strassburg 1903.

naziva mostom između Starog i Novog Zavjeta. Čitanjem apokalipsa približavamo se kršćanstvu. U ovoj književnosti imade mnogo tragova »verbalnog legalizma«, vidi se napredak ideja, ali taj je samo »periferički«. Apokalipse žele spas sviju, ali su ipak nacijonalne, jer kad goim pristupe židovstvu, moraju ostati podređenima. Transcendentalnima su u koliko izražavaju težnju za nadnaravnim, boljim svijetom.[105]

Friedlander[106] veli za knjigu Henoha, da je pisana od puka, jer ništa *ne govori o tadanjim školama i njihovim smjerovima*. Od velike je važnosti, jer pruža ideje jednostavnim načinom.

U drugom svom djelu[107] dokazuje, da apokalipse nijesu djela farizeja, koji su samo karnalni nasljednici predmakabejskog doba; apokalipse daju nešto više duhovnoga, nego li su oni mogli dati. Nije istina, kako se to općenito drži, da osim farizejske i njoj protivne saducejske struje nije bilo i drugih tendencija. Narod je u većini bio natrušen helenizmom,[108] i apokalipse manifestiraju jasno taj duh i upliv.

Messel[109] veli, da sve apokalipse imaju biti isključivo narodne, o narodu raspravljati i za narod stajati. Izbaciti valja iz njih svaki trag klerikalizma, koji govori o duši, grijehu, otpuštenju itd. Samo se imaju baviti dobrima naroda kao i dobrom i zlom budućega života. Eshatologija mu je skup svega, a zapravo jednog istinskog konca nema; jer poslije jednog eshaton dolazi drugi, a narod živi dalje i zato ima biti glavnim i konačnim objektom.

Jackson[110] veli, da apokalipse pretstavljaju pravo židovstvo i hoće da budu filozofijom povjesti, kad ispituju uzroke pojedinih događaja.[111] O postanku profetizma veli, da su se stariji Židovi brinuli samo, da se opslužuje zakon i uz to nastojali, da im ne propadne historija. U vrijeme pak opadanja vjerske svijesti i propusta u opsluživanju zakona, židovski

---

[105] Baldensperger jedini naglasuje nadnaravnost apokrifnih apokalipsa. Ni njemu nijesu one od tolike važnosti kao kanonsko sv. Pismo; ne veli, kakva nadnaravnost pripada potonjemu.

[106] Die religiöse Bewegungen innerhalb des Judentums in Zeitalter Jesu, Berlin 1905, str. 22—77.

[107] Synagoge und Kirche in ihrer Anfängen, Berlin 1908, str. 6.

[108] Činjenice međutim govore protivno. Bojevi braće Makabejaca vođeni su »za čistoću vjere Otaca« protiv unošenja vjerskog liberalizma u židovsku religiju sa strane helenista. Otpor Židova protiv Heroda Velikog i uništenje zlatnog orla na ulazu u hram, bio je zato, jer se time vrijeđalo intimno religiozno čuvstvo vjernog, nehelenizirанog naroda. Opće je bilo osuđivanje velikog heleniste Heroda Agripe i dr.

[109] Die Einheitlichkeit der Jüdischen Eschatologie, 1915.

[110] The beginnings of Christianity, I, London 1920, str. 126—136, gdje posebno raspravlja u podnaslovu: Temelj židovsko-pogansko-kršćanski o apokaliptici.

[111] U povjesnoj filozofiji se inače postupa; najprije se dokaže činjenica ili skup istih, a poslije dokaza ispituje se uzrok.

su, a i kršćanski pisci uzeli 24—27. poglavlja Izaije,[112] zadnja poglavlja Ezekijela, nešto iz Zaharije i drugih pisaca i uveli razne fantastične priče, koje su se kasnije pod uplivom babilonsko-perzijske literature razvile u apokalipse. Kao što je proučavanje Thore pomiješano s dnevnim mišljenjem i životom porodilo Mišnu, tako su iz ideja proročkih pomiješanih s etničko poganskim elementom nastale apokalipse. Mišna se bavila zakonom Mojsijevim, naglasivala opsluživanje, koje jedino donosi spas; apokalipse su se bavile »povješću budućnosti«, postavljajući si pitanje, kako će svršiti zlo. Za riješenje se utječu prorocima i astronomskom računanju. Svijet se mora razvijati i svršiti, kako je i počeo. Nema osobne slobode, sve je određeno po astronomskim zakonima.

Causse[113] traži razvoj mesijanskih ideja vodilica u samom kršćanstvu: Evanđeljima, Poslanicama sv. Pavla i drugim knjigama Novog Zavjeta. U drugom svom djelu govori isključivo o siromasima, za koje se u glavnom brine sv. Pismo. Psaltir je knjiga siromaha. I mesijanizam je prodro osobito u duše siromaha. Analizira psihološku važnost vjere u Mesiju. Šimun i Ana, prisutni kod prikazanja Isusa u hramu, bili su siromasi i u njima je vjera u Mesiju postigla svoj višak. Apokalipse su sa svojim siromasima veza Starog i Novog Zavjeta, u kojem se opet »siromasima propovijeda Evanđelje«. U trećem svom djelu naglasuje, da se na temelju ovih apokalipsa razvila transcendentalna eshatologija i pojmovi univerzalizma i humaniteta, koji uopće nijesu opstojali kod nijednog naroda, pa niti kod kanonične židovske literature.

Charls[114] zaključuje, da su apokrifne apokalipse uplivale na razvoj ideja prije početka Novog Zavjeta, svakako iza kako je zaključen kanon Starog Zavjeta. Novi je Zavjet uzeo način mišljenja, sav mentalitet iz apokalipsa i njihove ideje aplicirao na Krista »čovjeka«, koji je sišao s neba. Pavao je isto tako shvatio Krista i pripisao mu sve, što se lijepoga nalazilo u apokalipsama.

Burkitt[115] se bavi problemom, u koji okvir u židovskoj povjesti da se postave apokalipse. Gradivo im je u glavnim potezima iz sadržaja dviju knjiga Makabejskih. U to doba dolaze farizeji, premda se izričito ne spominju. Zeloti nastupaju zajedno sa Hazmonejcima, koji se održaše do

---

[112] Delitzsh je prvi počeo govoriti o Deutero-izaiji. Lagrange Apocalypse d'Isaiie u Revue Biblique 1894, str. 200—231. piše protiv profesora u Bazelu Dra. Duhm-a, koji u svojoj knjizi: Das Buch Isaia..., tvrdi, da je Izaiju sastavljalo 12—15 auktora.

[113] L'evolution de l'esperance messianique, Paris 1908. Les pauvres d'Israel sa podnaslovom: Prophetes, Psalmistes, Messianistes, Strassburg 1922., str. 137—172. Israel et la Vision de l'humanite, Strassburg 1924., str. 117—127.

[114] Religion development betuen the Old and the New Testament, London 1924., str. 68—96.

[115] Judaisme and the beginning of Christianity, London 1924. U posebnom poglavlju pod naslovom: The Apocalypse their plaes in jewish history str. 49—89 raspravlja o ovom pitanju.

Pompeja, (g. 64. pr. K.). Od toga doba, pa do razorenja Jeruzalema pod Hadrijanom (god. 117.) i ustanka Barchobe (god. 120. poslije Krista), vode se krvavi bojevi za narodno oslobođenje. I u ovo doba, t. j. od 140. godine pr. K. do 120. god. poslije Krista postavlja Burkitt s drugim piscima apokalipse. One su veli imale vrlo velik upliv na prve kršćane. Štogod je u njima bilo lijepa, dobra, uzvišena nad dnevnim i običnim stvarima, to su kršćani uzeli i pripisali Kristu. Prvog kršćanstva ne možemo upoznati, barem ne dobro, ako se prije nijesmo upoznali s apokalipsama. Temelj evanđelja je strah, žudnja i očekivanje, što sve imade svoje vrelo u apokalipsama. Ove su trajni spomenik borbe između židovstva i helenizma, vjere »objavljene« i kulture, koju je donašao helenizam sa svojim poganstvom i umskim i moralnim razvratnostima kao posljedicom. Židovi su se borili protiv udobnosti života, koju im je obilno nudio helenizam. S njim nastupaju zajedno: filozofija u zamjenu vjere, demokracija u građanskom redu. Ovakvoj se prosvjeti nije protivila samo Palestina radi teokratske uredbe, nego su se u tom protivili i Alexandru Velikom Babilonci, Perzijanci, Egipćani i drugi narodi. Sudbina je istočnih naroda bila usko povezana sa sudbinom njihovih bogova. I Židovi su mislili, da je i Jahve pobijeđen, ako je pobijeđen židovski narod. Tako su se Antiohu suprotstavili ne samo Židovi, nego i drugi narodi, ne hoteći se klanjati grčkim bogovima.

Kao neki učinak pobunâ sa strane Židova je apokalipsa Danijelova; on je jedini znao sve protumačiti, a Židovi su mislili, da je to dobio posebnom Božjom objavom. Dvije karakteristike Danijelove apokaliptike vidi Burkitt: riješenje zagonetke života i svrhu. u čemu stoji konačna filozofija povijesti, t. jest: budući se svijet u svom razvoju ravna po prošlosti. — Godine 165. prije Krista, iza pobjeda Makabejskih, bio je hram u Jeruzalemu ponovno posvećen; to je bio Židovima simbol ponovno stečene slobode. Helenizam je svladan; Simeon, veliki svećenik, mogao je obnoviti Salamunovo kraljevstvo i popraviti velike štete, koje je helenizam nanesao otačkoj vjeri. Kultura je helenista, filozofija i demokracija, bila svladana i Grci moraju priznati židovsku vlast.

Travers Hesford[116] se ruga tezi Charls-ovoj, da je apokaliptika neke vrsti kći, nasljednica proroka. U rabinskoj književnosti ima vrlo malo tragova apokaliptike; prema tomu ona ne pretstavlja njihova mentaliteta, rabini nijesu ovu literaturu unosili u bibliju. Danijelova ma apokalipsa pravi poteškoće. Jer je iz predmakabejskog doba, stavili su ga farizeji među ketubim. Na opće pitanje, zašto su apokalipse anonimne, odgovara Travers: auktori nijesu bili proroci, niti su imali njihova auktoriteta, a htjeli su ispravljati zlo kod savremenika. Ivan Krstitelj premda nije bio prorok, ipak je otvoreno nastupao protiv zla. Farizeji također nijesu apokaliptiku unesli u kanon, jer kod njih prevladava hagada;[117] bili

[116] The Pharisees, London 1924. str. 176—197.

[117] Hagada — הגיד hiph. נגד što znači pripovijedati, prema čemu hagada znači nauku, koja tumači historiju parafrastički i daje spekulativne norme glede vjere. U opreci je s Halaka = הלך koja naučava praktične norme dnevnog života — više kazuistika.

su potpuno predani pobožnostima, politikom se nijesu bavili. Apokalipse su nacijonalne, politiziraju, njihovi auktori vezuju Bogu ruke. Kad bi revnovali oko časti Božje i imali istinske pobožnosti, ne bi pisali apokalipse. Nijesu knjige Božje, nema im mjesta u kanonu. Premda je apokaliptika od velike važnosti, to je po njoj ipak nemoguće upoznati Židovstvo, koje sve nadmašuje; po kćeri se ne može pravo upoznati i rasuditi majka, ni profetizam po apokaliptici; lakše obratno. Profetizam je imao dvije kćeri, židovstvo i apokaliptiku, kao i patrijarha Jakov dva sina, Jakova i Ezava. Ali i ova dva brata su se odijelila: Jakov — Izrael — Židovstvo je ostalo vjerno i baštinilo proročanstva, Ezav-apokaliptika (misli na kršćanstvo, a posebno na Rim) je odbačena, koja ipak štošta dobro naučaje, jer je proročkog porijetla.

Lorenz Dürr pokazuje na Ezekijela kao začetnika apokaliptike, u čijim se proročanstvima nalaze mnogi već dobro razvijeni elementi. Pod dojmom skore propasti zove u pomoć Boga kao spasitelja, a simbolična vidjenja i razne sintetičke slike upotrebljava, da njima označi protivne sile; svakako je ovo novost obzirom na vremenom starije proroke. Dürr pita, a da se sam ne izjašnjuje, da li je ovo pod uplivom babilonske umjetnosti, kad Ezekijel govori o orlu, lavu, pardu, čovjeku i dr. ili time misli neovisno prikazati budućeg Mesiju, koji će doći kao čovjek, da pridigne i spasi narod. I Gen. 3, 15—17 radi simboličke svoje forme može se ubrojiti u apokaliptiku. Isti Dürr u drugom svojem djelu oštro napada Gresmanna, pa veli,[118] da ni jedna književnost osim židovske nema pravog Mesije. Druge su literature samo pjesničke tvorevine, u kojima prevladava maštanje i apokaliptika je bez oslona.

Ed. König ispituje četiri apokrifa: knjige Jubileja, Sibila, Henoha i Psalme Salamunove,[119] i konstatira, da svaka od ovih knjiga ima svoje posebne ideje o jednoj te istoj stvari, pače i oprečne. Sv. Pismo naprotiv ima uvijek samo jednu misao vodilicu.

Knjiga Jubileja govori o premoći plemena Levijeva nad plemenom Judinim. Iz onog ima doći Mesija protiv općeg naučavanja proroka i Gen. 49, 7. kao i drugih jasnih mjesta za Judino pleme. Jednako govori za pleme Levi i Oporuka 12 Patrijarha po kojoj ima doći Mesija kao potomak obitelji Aaronove, a da o Aaronu ništa ne govori. U doba Makabejaca i Hazmoneja, kad je Jonata god. 153. pozdravljen kao knez i veliki svećenik, i narod židovski uživao neki mir, izveli su, da i Spasitelj mora doći iz plemena Levijeva, da oslobodi narod Izraelski kao što su to učinili i Hazmoneji; u sebi će združiti obadvije vlasti, svećeničku i kraljevsku. Po Mesiji će Židovi zavladati i nad drugim narodima. Sibilin-

---

[118] Die Stellung des Propheten Ezeckiel in der Israelitisch-jüdische Apokalyptik. (Alttestam. Abhandl. IX., 1, 1920. Ursprung und Ausbau der Israelitisch-jüdischen Heilandserwartung, Berlin 1925., osobito str. 46.

[119] Die Messianische Weissagungen des Alten Testament, Stuttgart 1925. str. 334—343. Vidi članak u prvom svezku Biblica 1 (1921).

ska su proročanstva sabrana u pet knjiga. König ispituje samo treću židovsku, retke 97-828. O Mesiji u ovom dijelu nema ničega, štaviše stoji, da će Bog sâm bez posrednika spasiti svoj narod. Židovi se nazivaju »sinovima Božjima«. Knjiga Henohova obuhvaća slike i parabole u poglavljima 72—105. Neprijatelji kraljevstva Božjeg su goim i potomci Izraela, koji ne živu po zakonu Božjem. U simbolima govori, da su građani Božjeg kraljevstva bijela janjeta, a Mesija ovan, veće janje. Vjernicima će Bog dati mačeve, da se za Nj bore. Iza pobjede osudit će Mesija neprijatelje, nastat će novi Jeruzalem, gdje će se Židovi sastati i uživati. Ali Mesija, veli König, neće biti niti prvi između jednakih. Psalmi se Salamunovi odlikuju ljepotom grčkog jezika. Mesija je potomak Davidov i na njemu će se ispuniti sva proročanstva, koja je David primio.

Bousset—Gresmann[120] naglasuju, da je mesijanizam u apokrifima *zadnji stupanj razvoja, koji vrši svoj veliki upliv na evanđelja.* Zatim nastavljaju o bolima ὠδίνων mesijanizma u apokrifima, dualizmu, borbi između sadanjega zla i budućeg dobra, antikrista, kao i o slici nadnaravnog Mesije, uskrsnuću mrtvih, posljedicama općeg suda za dobre i zle i o obnovi svijeta. Gressmann prispodablja ovaj nauk znanstvenim načinom, ali se izrugava, pa veli, da u povjest ne smije ulaziti psihologija. Tim hoće dati način tumačenja Novoga Zavjeta. Čitajući apokrife, veli, moramo uvijek misliti, da je konac svijeta neminovan. Jednako obzirom na eshatološke govore Kristove u evanđeljima i neka mjesta u poslanicama. U drugom svom djelu utemeljuje Gresmann svoju tezu s tim, kad tvrdi, da je opadanje nadošlo iza kako je nestalo proroka u doba poslije sužanjstva. Ovdje mu služi Ps. 73, 9: לא־ראינו אין־עוד נביא ולא־אתנו יודע עד־מה אתותנו

I oduševljenje je propalo i mišljenje se promjenilo.

Wilbrogy[121] ističe zamašaj proučavanja apokaliptike, koja, posebi vrlo revolucijonarna, mnogo koristi, kad se sredi dovodi do prvotnog kršćanstva i tvori novu sliku života Isusova. Njegova se Mesijanska svijest najbolje pozna po apokrifima, koji su naviještali neposredni svršetak svijeta i dolazak Mesije. Isus je to znao i proglasio se Mesijom — Kristom.

Moore[122] radi o dobi Tanaita, navodi Henoha i pita, da li je potrebno proučavati apokalipse kao vrela za tanaitsko židovstvo, pa odgovara negativno, jer one ne pretstavljaju autentičnog židovstva. Apokalipse nijesu u to doba bile priznavane službenim knjigama s razloga, što se njihovi pisci nijesu odlikovali ni umom ni krepostima, zato su ih pravovjerni

---

[120] Die Religion des Judentums in spät-hellenistischem Zeitalter, Tübingen 1926. na str. 242—286; Die Apocalyptik; Der Ursprung der Israel-Jüdischen Eschatologie, Göttingen 1905. u zbirci Forsch. z. Relig. u. Liter. br. 7.

[121] Journal of Theologie, 6 (1926) 266 sl.

[122] Judaisme in the first century, 1. svez. Cambridge 1927, str. 127—130. Ovom knjigom odgovara Moore na navedeno djelo Jackson-Lake i zauzimlje sasvim oprečni stav.

prezirali; davati im uzvišenije značenje, značilo bi prezirati židovsku teologiju. Kršćani su očekivali paruziju, zato su i sizali za ovim apokrifima i stvorili vjeru pod njihovim uplivom. U ostalom, tko bi čitao apokalipse i vjerovao im, ne bi shvatio uzroka smrti Isusove.

b) Katolici.

Stanovišta katoličkih pisaca o apokaliptici također nijesu jedinstvena. Navest ću samo par poznatijih.

Lagrange[123] ispituje Mesijanizam kod Židova u vremenu od 150. god. pr. Kr. do 200. god. po Kristu. U prvom je djelu sve iscrpivo iznesao i završio naglašujući svoje mišljenje. U drugom napada krivo stanovište onih, koji naučaju, da bi se evanđelja morala formirati od stvari, koje protivnici iznose protiv Krista — »neko kršćanstvo na djelu«. Pod konac veli, da apokrifi ne bi bili, što zbilja jesu, nego bi to bile kršćanske knjige, kad bi naučavali da Mesija ima doći, da umre za spas ljudi, da ih oslobodi od grijeha.

Fillion[124] napada racijonaliste obzirom na njihovo primjenjivanje apokaliptike na Krista. Puni predrasuda očekuju eshatološkog Krista, dok u isto doba niječu historijskog. Jednako ga tako očekuju i Židovi u apokalipsama.

Podechard[125] kritizira Causse-ovo djelo: Les pauvres d'Israel. Veli, da je zanimivo obzirom na razvojni prikaz riječi ענוה, ענו, עני, siromaštvo, siromah. Niječe tezu, koju je Causse postavio, gdje govori o subjektu mesijanizma. »These du livre: La clientele des prophètes, des psalmistes et des messianistes s'est recrutée parmi les faibles, les opprimés, les pauvres; leur doctrine a été en réaction habituelle contre la civilisation étrangère cananéenne, phénicienne ou grêcque; ils on exaltè tous a tous comme un ideal la vie patriarcal, le sejour au désert, la pauvrete elle même; enfin les derniers d'entre eux ont promis le royaume à venir aux pauvres, rejoignant ainsi la parole évangélique: Heureux les pauvres, car le rojaume de cieux est à eux.«

---

[123] Le Messianisme chez les Juifs, Paris 1908; Le sens de Christianisme, Paris 1910. Lagrange spada među najplodnije bibliciste u najnovije doba. O njegovu katolicizmu ne sumnja nitko. Kad govori, da bi bili apokrifi kršćanske knjige, uzima riječ »kršćanski« sensu lato. Isključuje se govor o *kanonskim* knjigama. Ta stvar napokon i nije slobodna, kad već prije enciklike »Provid. Deus« vatikanski koncil jasno govori da za svete i kanonske knjige nije dovoljno, što su ih ljudi napisali i Crkva odobrila, niti što sadržívaju objavu bez pogreške, nego to, što imaju svojim auktorom Boga, koji ih je nadahnuo i kao takve su predane Crkvi. D B 1787; E B 62. Zadnji i jedino sigurni motiv je odobrenje sv. Crkve.

[124] Les etapes du rationalisme, Paris 1911., str. 272 sl.

Na apokaliptički dio kao da se ne obazire, jer Causse na njega dolazi kao na zaključak iza gornje teze. Podechard odgovara na stanovište Causse-ovo na temelju utvrđenih činjenica u kanonskim knjigama. »Cependant à en juger d'après l'ensemble des textes bibliques, d'après nombres de prophéties messianiques et des paroles de psalmiste, la pauvreté en Israel etait moin un ideal àuquel on aspirait de sortir. Israel n'a guère en culte de la pauvreté pas plus que celui de la virginité. Mais il est vrai qu'un idéal de vie simple et modeste se retrouve dans la bible, dans les livres les plus anciens et les plus recents et que les sens de la chasteté conjugale est perticulierment développé dans Tobie, celui de la purité des moeurs dans le testament de Ruben, par exemple...«

Frey[126] je veliki protivnik apokalipsa. One su iskrivile Stari Zavjet, pobudile vjerske sumnje u obećanja Božja. Na mjesto duhovnosti i nadnaravnosti kod proroka one su pune zemaljske uskogrudnosti; svjetovne su i nacijonalne. Mesija apokalipsa zbačen je sa povišenog mjesta, kako su ga navijestili Izaija, Miheja i drugi proroci. Apokalipsa ima samo proročko tijelo i odijelo, a bit, dušu svjetovnu. Racijonaliste se između sebe ne slažu, je li ova literatura transcendentna ili ne.

Dennefeld[127] govori u posebnoj sekciji o nekanonskoj literaturi. O apokrifima daje brojnu literaturu. Sudi poput Lagrange-a i Frey-a.

Alfred Vitti[128] drži, da se mora obazirati na apokrife, pogotovo apokalipse, u tumačenju Novog Zavjeta. One nam daju neki uvid »premda mutan« u mentalitet doba njihova postanka, premda je potrebno naglasiti, da su ovisne od proroka, osobito Danijela i drugih.

---

[125] Revue des sciences religiuses, 3 (1923), 381—385.

[126] Apocalyptique u Dictionaire de la Bible. Supplement, Paris 1926., vol. I., col. 326—354.

[127] Le Messianisme kao članak u Dictionaire de Théologie Catholique, Paris 1928, t. X. col. 1511—1526 a pretiskano s istim naslovom i nadodao predgovor u posebnoj knjizi, Paris 1929, str. 193—219.

[128] Vitti, profesor na papinskom bibliijskom Institutu u Rimu napisao je o apokrifima brojne članke u Biblica, Verbum Domini, Civiltà Cattolica i Scuola Cattolica. Ne smije se nitko čuditi, što se malo katoličkih pisaca bavi s apokrifima. Obiter bave se svi bibliciste. Inače katolici su stalni i uvjereni, da posjeduju Božje knjige. Ne trebaju gubiti energije s fantaziranjem i ljudskim naklapanjem. Pojedinci već prema položaju bave se ovim negativnim radom i ujedno produbljuju svoja zapažanja u kulturnoj historiji 2 vijeka prije i 2 vijeka poslije Krista.

Ja osobno smatram studij apokaliptike korisnim i potrebnim. Ali da bude zbilja od koristi, potrebno je prethodno, da ima istraživalac dobro fiksirane principe teologije, napose biblijske i kritičko rasuđivanje, bez predrasuda. Inače se može izvrgnuti najvećoj pogibelji za samu vjeru.[129] Svijet je nekako sklon apokaliptičnim pitanjima, sad pod jednim, sad pod drugim vidikom. Moderna apokaliptika ne luči eshatologije od apokaliptike. Nema izgrađena sistema, nego je puna, svih mogućih problema: bijedno stanje, revolucija duhova, duhovna obnova, smrt, opstanak posmrtnog života, konačna plaća i kazna. Protivnici kršćanstva, apokaliptičari, ne priznaju, da su sve ove i njima slične ideje baštinjene po sv. Pismu i naučavanju sv. Crkve, nego to predaju pod imenom znanosti kao svoje iznašašće i kao neki historijsko-psihologijski razvoj.

*

Sudovi sprijeda navedenih nekatol. auktora o apokrifima u opće kao i posebno o apokrifnim apokalipsama su u tolikoj opreci, da je nemoguće stvoriti jedan jasni uvid i sud, ako čovjek sâm temeljito ne pregne u apokrife. Ne sumnjam u osobna, subjektivna uvjerenja ovih auktora kao ni u njihovo mišljenje, da imaju jasnu sliku. Jedni vele, da su apokalipse plod proučavanja proroka jednako kao što je proučavanje Thore urodilo Mišnom. Drugi niječu, da bi apokalipse uopće nosile na sebi kakav biljeg židovstva. Po jednima je unutarnja evolucija Starog Zavjeta i nacijonalnog židovskog shvaćanja urodila kršćanstvom, koje ne bi bilo drugo nego samo neka veća apokaliptična manifestacija. Po drugima su apokalipse filozofski plod historije židovske, helenske, rimske i drugih naroda. Uvjeren sam sa mnogim katol. auktorima, da su apokalipse većinom židovska literarna djela. Grci o tim stvarima nijesu mogli pisati, a niti Rimljani, koji u svemu pokazuju, da ovise o Grcima. Temelji se apokalipsa nalaze kod proroka, koje su poznavali jedini Židovi; samo su obradili pitanja drugog i nižeg reda kao važnija i temeljna. Ne može se zanijekati barem konfuzni nekakav i daljni upliv Zaratustre, Zandaveste i drugih istočnih religija, ali ove bi trebalo ispitati u pojedinom slučaju, koji se navodi.

Apokrifna apokaliptika je umjetno izgrađeni niz proročanstva, koja na temelju starih činjenica u prošlosti govore o budućnosti; na karnalnoj interpretaciji proročanstva grade svoje snove i apliciraju ih budućem Mesiji, koji će spasiti židovski narod ispod »goimskog« jarma.

---

[129] To dobro naglašuje Dr. Székely u svom djelu, u kojem je sakupio sve, što je našao. Malo ili gotovo ništa nije dao sa svoje strane. Htio je Székely dati početnicima priručnik, ali taj po mom mišljenju, ne odgovara. Bolji je Frey, navlastito Lagrange, radi izvrsne metode; uzima pojedini elemenat, obrađuje ga i napokon aplicira Starom ili Novom Zavjetu.

Anonimnost je apokalipsa označio Charls potrebnom oznakom. Pače mnogi zahtjevaju i pseudonimnost. Calmes tvrdi za Danijela, da je nastao u 2. stoljeću prije Krista i ta apokalipsa da je podmetnuta proroku Danijelu na dvoru babilonsko-perzijanskih vladara iz 6. stoljeća pr. Krista. »Viđenja Danijelova su istinski događaji prošlosti, a u knjizi im je dan apokaliptički oblik za budućnost«. Stalno je, da apokaliptički pisci nijesu bili nadahnuti; zato ispred svojih vizija ne postavljaju svoga imena nego ih pače podmeću drugim historijskim ličnostima, koje su poznavali samo *Židovi. Ideja ima svakakovih, što je čitač mogao razabrati iz na*voda citiranih pisaca. U koliko su dobre i zdrave, uzete su iz proroka. Pače imade u apokalipsama i mnogo interpolacija od samih kršćana ili onih, koji su poznavali kršćanske knjige. Interpolacije nije teško raspoznati na temelju općih principa tekstualne kritike. Vrijeme njihovog postanka teče od god. 150. pr. K. do 120. po K. jer se rabinska literatura i Talmudi iza toga razvijaju. I ova literatura cvate od zaključenog Talmuda palestinskog u 4. stoljeću i babilonskog u 5. stoljeću poslije Krista.

5. Otkrivenje sv. Ivana i apokrifi.

Vischer pretjeruje, kad govori o stalnoj sukladnosti Otkrivenja sv. Ivana i drugi apokrifnih apokalipsa onog doba, kad vidi u onom puku i jednostavnu obradbu židovskih djela. Premda se Otkrivenje sv. Ivana (historijski i eshatološki) odlikuje kao novost, nad sve židovske apokalipse uzvišena, ipak moramo priznati, da upotrebljava i mnoge misli (to se razumije apokaliptičke) i način izražanja kao one. Tim se elementima služi u obliku tropa i simbola, da izrazi kršćanske misli.[130] Tako je sv. Ivan uzeo mnoge apokaliptičke misli i načine izražavanja, kako je bilo uobičajeno kod apokaliptičara. Na pr.:

Zvijezde mjesto duhova Otkr. 9, 1. kao kod Hen. Etiopski 18, 21; Hen. Slov.; Ascens. Is.

Anđeli vjetrova i voda Otkr. 6, 8; 9, 11 kao Hen. Slav. i Otkr. Baruhn. Sotona kao zmaj na raznim mjestima našeg Otkrivenja, a i pod raznim imenima u apokrifima. U Otkr. grčkom Baruhovom je kao u mitu babilonskom kozmijska zvijer, koja obitava trećinu neba, jede meso zlih ljudi i pije morsku vodu, a trbuh joj je orcus. Sveci i anđeli prikazuju Bogu molitve ljudi Otkri. 5, 8; 8. 3 sl. (Tob. 12, 12) kao i u Otkr. grčk. Bar. Životinje s mnogo očiju i šest krila Otkr. 4, 5. uz prijestolje Božje (Seraphim) kao kod Hen. Sl.

Ali još više ideja, za koje kritičari vele, da su u kanonsko Otkrivenje uzete iz apokrifa, nalazimo još ranije u svetom Pismu, neke već u prvim knjigama, Tako:

---

[130] Székely, nav. dj. bilješka na str. 30.

Nebeski dvor Otkr. 4. i sl. prikazan kao divna palača i sjajna dvorana s ognjenim prijestoljem, svijetlom i okruženo bezbrojnim anđelima kao kod Hen. 14, 71, Hen. Sl., Otkr. Baruh., IV. Ezdra, Otkr. Abr. i dr; još prije 3 Kr. 22, 19; Iz 6, 1 sl.; Ezek. 1—10; Dan. 7 9 sl.

Nebeski hram Otkr. 8, 3—11, 19; 14, 15—15, 5. 8; 16, 1 sl. sa svojim bogatstvom i ljepotom nadvisuje Salamunov kao i Test. Lev., Parab. Henoh. 53, Ode Salam., Ascens. Moys. hebr. već davno prije Ex 25. 9. 40; 26, 30; Num. 8. 4; Iz. 6, 1 sl.; Ezek. 40 sl.; Ep. Hebr. 8. 5 sl.

Jeruzalem u nebu iz početka Otkr. 3, 12; 21, 2. 10. ali i Gal. 4, 26, Hebr. 12, 22. i apokrifi Hen. 90, 38; Hen. Sl. 55; Otkr. Bar.; 4 Ezd. 4, 7.

Knjige nebeske, u kojima se opisuju tijek i tajne svijeta, odluke i sudovi Božji, sudbina i udes ljudi Otkr. 3, 5; 5, 1; 20, 15; 21, 27 sl. u apokrifima Hen. 81, Hen. Sl., Jubil., Test. Lev. Ascens. Iz i dr. kod Ps. 138, 16; Dan. 7, 10; Hebr. 12, 23.

Posebno knjiga života, dobrih i zlih, sveci i griješnici Otkr. 3, 5; 13, 8; 20, 12. 15; 21, 27. kao u Hen. 47. i 81; Hen. Sl., Jubil., Otkr. Bruha, Test. Abr., ali i u Ex. 32, 32 sl., Ps. 68, 29; Dan. 7. 10 (?); 12, 1, Lk. 10, 20; Filip. 4, 3; Hebr. 12, 23.

Anđeli se nazivaju vojnicima, exercitus, militia, Otkr. 19, 14. kao Hen. Etiop. i Sl. Molitva Manas., ali i u 3 Kr. 22, 19; 2 dnevn. 18, 18; Iz. 24, 21; Lk. 2, 13.

Veliko mnoštvo anđela Otkr. 5, 11 i Hen. 40, 60. 71, Otkr. Bar. 21, 48 kao i Man. 7, 10; Mat. 26, 53.

Anđeli pred licem Božjim Otkr. 1, 4; 3, 1; 4, 5; 5, 6; 8, 2 (15, 1) i u Parab. Hen., Jubil., Test. Lev. i Jud. kao i kod Iz. 63, 9; Tob. 12, 15.

Mihovil vođa i doglavnik Otkr. 12, 7. i u Hen. Etiop. i Sl., Otkr. Bar. grčk., Ascens. Iz. ali i Dan. 10, 13; 12, 1; Jud. 9. zaštitnik izraelskog naroda, prinosi molitve Bogu Otkr. 5, 8; 8, 3; Tob. 12, 12.

Anđeo smrti i ponora Otkr. 6, 8; 9, 11; kao Otkr. Bar. Ascens. Iz., Test. Abr. i dr. kao kod Job 28, 22 Abadon i maveth, ponor i propast ili šeol i smrt.

Anđeli osvetnici Otkr. 7, 2 sl.; 9, 15; 12, 7 sl.; 14, 14 sl. 16; 20, 1 sl., ali već u Ex. 12, 29; 4 Kr. 19, 35. U apokrifima ovi na zemlji kažnjavaju ljude Božjim kaznama, bore se za Mesiju i mrcvare njegove neprijatelje.

Đavoli se u apokrifima spominju kao pali anđeli; u Parab. Hen. kao u Otkr. 12, 8 sl. kao i kod Iz. 14, 12 sl.; 24, 21; Mat. 25, 41.

Sotona napasnik i tužitelj Otkr. 12. 10. kako kod Parab. Hen. 40, Jubil., Test. 12. patrijarka, Mučen. Izai. ali i Job. 1, 9; 2, 4 sl.; 10, 48; Zah. 3, 1.

Milenij Otkr. 20, 2 sl. i Hen. Sl., 4 Ezd 7, Ep. Barn. ali i Ps. 89, 4; 2 Ptr. 3. 8.[131]

---

[131] Tekst. Abr. računa sa 7 doba svijeta. Apokrifi uzimaju ovih 7 epoha prema danima stvaranja svijeta, prema kojima bi svijet trajao 6 Božjih dana — 6 milenija, kojima se dodaje 7. kao dan Gospodnji —

Obnova svijeta, popravak ili uništenje, novo nebo i zemlja Otk. 20. 21. Većinom moralna obnova i u Bibliji Iz. 65, 17; 66, 22 i u apokrifima Hen. 91; Jub. 1. 4. 19; Parab. Hen. 45.; Sibil 4. i 7. i dr. — Mat. 19, 28; 2 Petr. 3, 13.

Kazne i muke na svijetu i ljudima Otkr. pogl. 6. 9. 16. kao kod Hen., Jub., Otkr. Bar. 4 Ezdra i dr., ali i kod Joela 2; Amos 4 i sl.; Mat. 24, 6 sl; Mk. 13, 7 sl.; Lk. 21, 9 sl.; 1 Kor. 7, 26. Glad, ratovi, kuga, potresi na više mjest u Otkr. 5 i dr. kao i u mnogim apokrifima i u Bibliji. Progonstva i bijeg u pustinju 1 Mak 2, 28 sl.; 2 Mak. 6, 11. *Sunce, mjesec i zvijezde Otkr. 6, 12. 13. 14., Sibil. knj. 2. 3. 5. 8.*; sv. Pismo: Iz. 13, 10; 34, 4; 50, 3; Ezek. 32, 7; Joel 2, 2 sl. 30; Amos 8, 9; Sof. 1, 15; Mat. 24, 29; Mk 13, 24. 25; Luk. 21, 25 sl.; Dj. Ap. 2, 20.

Nebo će se sklopiti kao knjiga Otkr. 6, 14; Sibil. knj. 3. i 8. Otkr. Petr., ali i Iz. 34, 4.

Antikrist ili antimesija dobiva ovo ime prvi put u poslanicama sv. Ivana, kojim se označuje đavolski čovjek, utjelovljena zloba, Božji i Mesijin protivnik, koji će osnovati na koncu svijeta kraljevstvo protiv Crkve. Bit će pobijeđen od Krista. Personifikacija bezbožne vladavine. Ideja probuđena kod Židova pojavljuje se u raznim formama kao i kod kršćana.[132]

Sličnost nauka, barem na oko, u Otkrivenju i u apokrifima još ne dokazuje, da je onaj uzet iz ovih, pa da su i prije nastali. Apokaliptičari nijesu svoje nauke sami izmišljali, nego su ih našli i prerađivali prema bibliji, pučkoj priči, pjesmi, spekulaciji, imagi-

---

doba Mesijino »et regnabunt cum Christo mille annos« Otkr. 20,4. Zanimivo je, da već Talmud govori o 6000 godina za svijet, od kojih zadnje 2000 pripisuje u doba Mesije. I Židovi i kršćani su računali različito od postanka svijeta.

[132] Ovim ne ulazim u posebnosti o antikristu kao o individuumu ili kolektivnom shvaćanju, različitim tipovima Mesijinih protivnika, političkih i religioznih. O svemu daje kratku sintezu, ali vrlo lijepo Lemmonyer O. P. u Dictionaire Apologetique, col. 146—150.

Charls, The Ascension of Isaie str. LI—LXXIII veli, da treba razlikovati obzirom na nauk o antikristu: I. tri odijeljena mita: a) Kneza svjetovnoga, Božjeg protivnika (draco, satan); b) Mit-Beliala, sotona ili zmaj babilonski, transformiran po Židovima; c) Mit Nerona, koji se ponovno javlja.

II. a) Konfuzija prvog mita s drugim, ali prije Nerona, kako u 2 Solunj. 2, 1—12. i Otkr. 11, 7.

b) Prvi sa trećim poslije Nerona, kako u Otkr. 13, 1 al. i 17, 8 sl.

III. Konfuzija svih triju mita.

Neki tumače Otkr. 13. kao i Dan. 7, 7. o četvrtoj životinji za Antikrista-Rim, mali rog, progonitelj svetih. Jednako rimsko carstvo i 13, 17. U posl. sv. Iv. razno.

naciji, pučkom vjerovanju i savremenoj povijesti, a možda po apokaliptičkoj tradiciji, za koju se najviše zauzimaju racijonalisti. Bez sumnje su auktori davali obilje apokaliptičke materije iz savremenih događaja, čime se i opravdava njihova anonimnost kao i pseudonimi. Na apokaliptičku se tradiciju navezuje i tumači je i Dr. S z e k e l y, kad se per analogiam pozivlje na 2 Sol. 2, 5. gdje se i sv. Pavao poziva na svoj nauk od prije, koji međutim nije upisan.[183]

Način izražavanja, ako je i sličan, pače i jednak, u Otkrivenju i u apokrifima, zar ne možemo zaključiti, da su se istočni narodi u to doba tako općenito izražavali govoreći o nekim stvarima? I u današnjim su jezicima neke figure permanentne. Kod nekih stvari nose tragove najveće starine, da se po sebi izgovarane u dnevnom jeziku razumijevaju vrlo teško: znak davne tradicije, koju pisci upotrebljavaju u raznim značenjima.

Da je sv. Ivan i slijedio apokrife, ništa ne smeta. On je u tom slučaju upotrebio simboličku formu apokaliptičke literature, koja je u ono doba bila najsavremenija. Sadržaj Otkrivenja nije plod fikcije, dugog maštanja i samovoljnog opisivanja. Sâm Bog je svome proroku postavio pred oči ova viđenja ili misli. Dodirne točke s prorocima, koje su poznate od prije ili već postale vulgarnima po eshatološkoj židovskoj tradiciji, ne protive se inspiraciji, jer Bog ulijeva nove species i na temelju prijašnje spoznaje. Duh je Božji tu, a forma je nebitna i ovisi o sekundarnom auktoru. Gen. 27, 22: הקל קול יעקב והידים ידי עשו[184]

[183] »Ipsi loci N. T. eschatologici (M a t t h. c. 24; M c. c. 13; L c. c. 21; 2 T h e s s. c. 2; A p o c. c. 11) sententias ac locutiones continere videntur amplioris doctrinae, quae traditionem completam ac cohaerentem, qua illustrentur supponunt, lectoribus aliunde notam. Ad doctrinam suam eschatologicam ore traditam expresse provocat S. Paulus (2 T h e s s. 2. 5). S t r. 90.

[184] Slično govori i pok. već danas P. S e m e r i a u R e v u e B i l i q u e 1893. str. 296., kad naglasuje mogućnost lakog riješenja akatoličkog stanovišta gledom na literarnu imitaciju u inspiriranim knjigama, kad se radi o formi.

Prikazi, izvještaji, bilješke.

Krčka porodica Ferchie i teolog o. Mato Ferkić.

1. O. Josip Milošević, provincijal naših franjevaca konventualaca, koji je umr'o u Zagrebu 28. siječnja 1926. kao prvi gvardijan samostana otvorenog 4. listopada 1922. na sv. Duhu kod Zagreba, napisao je god. 1906. u knjizi 164. (str. 1—36) »Rada« Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti opsežnu i učenu studiju pod natpisom: »Život i djela fra Mate Ferkića iz Krka, konventualnog franjevca (1583—1669)«. Milošević je držao »za ugodnu i rodoljubnu dužnost opisati njegov život i djela, tim više što on našem narodu nije gotovo ništa poznat«. U istom cilju je on god. 1913. u Cresu, gdje je njegova provincija do izgona 4. ožujka 1919. imala nutarnju gimnaziju, novicijat i bogoslovlje, ustrojio za redovnički pomladak »Zbor duhovne mladeži F e r k i ć«.

Po o. Miloševiću ušao je dr. Ferkić s par rečenica u »Povjesne crte«... Ivančićeve, str. 229, i među »Znamenite i zaslužne Hrvate 925—1925« (Zagreb 1925, str. 78), ali u »Crtice iz hrvatske književne kulture Istre« (Napisao prof. Vjekoslav Spinčić, izdala nadb. tiskara u Zagrebu 1926) nijesu ga pustili ući, premda je jedan naš odličan radnik bio sastavljaču poslao gotov članak o Ferkiću. Istina, u ostavini o. Ferkića ne nalazimo djela ni sastavaka na hrvatskom jeziku; no on je bio naše krvi i jezika, na sveučilište u Padovu bio je pozvan iz našeg Krka, gdje je kao gvardijan ispovijedao i propovijedao našem narodu na njegovu jeziku, Krčaninom je bio po rodu, rođenju i redovničkom posinovljenju, pa se kao takav (Veglensis) najradije i potpisivao. Na Krk je mislio cijeli život, pa i praveći oporuku. Tko bi pak znao, kolikim je našim mladićima na padovanskoj univerzi on bio mentorom i mecenom? Ta naši su đaci, osobito pravnici, sve do polovice XIX. vijeka rado polazili na nauke u Padovu.[1] On je pronio učenim svijetom našu zemlju kao neki drugi naši velikani, koji su djelovali u tuđini i pisali na stranim jezicima. U Ferkiću imamo još jedan dokaz, da naši pređi nijesu samo znali mišicama štititi zapadnu kršć. kulturu, nego da su je

[1] Posljednji otočanin, koji je svršio sveučilište u Padovi, bio je inžinir dr. Mate Vitezić iz Vrbnika, koji je umr'o na Sušaku 25. studenoga 1910.

umom pomogli i izgrađivati. To nam služi na čast i diže ugled pred svijetom.

2. Prije o. Miloševića pisao je u našim stranama o Ferkiću nešto malo Talijanac dugogodišnji krčki liječnik dr. Ivan Krstitelj Cubich, rodom iz Gorice (Gorizia, sada u Italiji) u svojima »Notizie storiche sull'isola di Veglia« I. dio str. 149—151, štampanim u Trstu 1875, za koga Milošević nije znao. Po Kubiću je Ferkić doživio 90. godinu svoga života, bacivši mu rođenje za dvije godine natrag. Kao gvardijan u Krku da je obnovio samostan ugradivši u nj sa sjevera gradske zidine. Ferkićevu sliku, koja je stajala nad nutarnjim vratima sakristije samostanske crkve sv. Franje da su odnijeli Napoleonovi Francuzi. U inače vrlo manjkavom popisu Ferkićevih djela navodi »De creatione scripturali cum Sanctis Augustino et Bonaventura. Patavii 1658«, koga Milošević nema. Dalje pripovijeda, da je Krčanin javni bilježnik Markantun Impastari osobno u Padovi u samostanskoj knjižnici tragao za životopisnim podacima i djelima Ferkićevim i da je isti Impastari ljubomorno čuvao jednu sliku (ritratto a stampa) Ferkićevu, povrh koje se čitao motto: »Nunquam victus«, ispod napis: »Hospes in hoc vultu spirat sapientia. Illa viget, qualis Vegla vivus erat«, naokolo slike pak majuskulama ovo:

»Universitate Patavina — Theologus publicus Aet. — Ann: LXXXII. Ad. R. P. Mag. — Matthaeus Ferchius — Veglensis: Ord. Min. Con. In.«

Podno nadgrobnog spomenika Ferkićeva u svetištu sv. Antuna u Padovi da se čitaju i ove riječi: »Sac: Theol: in via Scoti CCLXXV et Mes: CC. P. P. ex Con: Ordine Archigymn: Claris: Heroum hactenus professi sunt MDCXIX.« Konačno dr. Kubić donosi u II. dijelu na str. 111 pjesmu štampanu u Mlecima 1664, kojom je Ferkića živa slavio i zvao kući Grk s Cipra krčki biskup (1640—1653) Konstantin de Rubeis (Rossi). Evo je:

O Ferchi decus additum Liburnis
Et Veglae iubar, et iubar sophorum,
Non solum Patavina quot palaestra,
Sed quot Palladiae dedere Athenae,
Et quot Graecia docta procreavit,
Quid semper Patavi moraris, urbem
Paternam quasi dixerim perosus?
Sol numquam spatio recurrit illuc,
Formosum iubar afferens eois.
Ergo, Tu quoque sol scientiarum,
Naturam celer aemulare solis,
Et caras patriae recursa ad oras...

II

1. Sam se Ferkić potpisivao Ferchius ili Veglensis (Krčanin) ili zajedno Ferchius Veglensis. Pod tim je imenom poznat u uče-

njačkom svijetu.[2] Talijani ga u duhu svoga jezika zovu Ferchio, a Hrvati — ne znaju, kako bi ga zvali. Evo što o tome piše pok. Milošević: »Pored svega toga čini mi se opravdanim zvati ga Ferkićem, i evo razloga. Popitao sam se u Krku, dali ima tamo koje prezime, koje odgovara ovome. Trud moj i prijateljâ nije imao povoljnog uspjeha. Ne samo u gradu Krku, dapače ni na cijelom otoku nemá prezimena, koje bi se ikako sudaralo s ovim. Još je čudnije, da u maticama grada Krka nema o toj obitelji nikakvog spomena, premda znamo, da je naš fra Mato tamo rođen i kršten. — Ja mislim, da se je koja obitelj tamo doselila i stanovala u gradu Krku i da je iščezla bez potomaka. Pa zbilja u primorju hrvatskome, pak i u križevačkom kotaru ima i danas Ferkića, i vjerojatno je, da se je odonud preselila koja obitelj, s tim više, što znamo, da je otac našega fra Mate posjedovao nešto zemlje, od koje je živio, a fra Mate je bio sin jedinac, i tako iščeznu s njim obitelj Ferkićeva u Krku. Kad je postao književnikom, on je skrivao svoje ime, kako su to običavali činiti humaniste onoga vremena.«

Dok je fra Mate Krku pronio ime svijetom, Krk mu eto ne zna za rod i koljeno, pa ni za rodbinsko ime! No ako ga ne pozna sadašnji materijalistički Krk, dobro ga pozna onaj stari kršćanski Krk, koji živi u prašnim arhivima, gdje se o njemu govori samo s poštovanjem i s ponosom kao o Teologu kat' exohen. Padre Teologo jest sinonim za Ferkića.

Njegovo je krštenje ubilježeno u matici rođeno-krštenih grada Krka na listu 152b pod slovom P ovim talij. riječima: »1583. A' di 23. Gen(nai)o Pietro, Matt(e)o fi(glio) de Zuanne Ferchie, alias Curto, p(rocreat)o con Frane sua mo(glie), battezzato da me *P(re) Simon Jurich, tenuto da Ni(col)ò Lamprenzo q(uondam)* Steff(an)o et Ant(oni)a r(elitta) q(uondam) Beseda«. Fra Mate je dakle rođen 1583, a ne 1581 kako piše Kubić, i to najvjerojatnije 23. siječnja, a ne 24., kako pogrješno tvrdi Milošević. Na Krku je naime hvalevrijedni običaj, da se novorođenče što prije nosi na sv. krst, i to još istoga dana podvečer, ako je rođeno u ranim jutarnjim urama, inače slijedeći dan. Stoga, iako matice ne navode dana rođenja, možemo, oslanjajući se na rečeni običaj, mirne duše reći, da se rodio isti dan koji je bio kršten, t. j. 23. siječnja 1583. Na krstu je dobio imena Petar i Matej; ovo je posljednje zadržao i u redu, dok je prvo po djedu Petru napustio. Otac mu se zvao Ivan (po mletačku Zuanne), nadimkom Kurto=Kratki, Mali, a mati Franjica (Frane, Franetta, Franceschina). Krstio ga Hrvat pop Šime Jurić, komu se roditelji doseliše iz Like (starohrvat. župa u sjevernoj kopnenoj Dalmaciji između rijeka Zrmanje i Krke), a kumovali su Nikola Lamprenco pok. Stjepana i Antica udova pok.

---

[2] Isusovac Pavao Geny u svojem »Brevis conspectus historiae philosophiae«, ed. 3. Romae 1928, zove ga »Matthaeus Ferchio Velianus«.

Besede.[3] Obiteljsko mu je ime Ferchie. To prezime, i to samo u tom obliku, dolazi u maticama župe Krk dosta često. Krivo bi dakle mislio, koji bi s Miloševićem držao, da je obitelj našega fra Mate došla odnekale u Krk i tu s njime izumrla. Već na prvoj volantnoj, vrlo oštećenoj i izjedenoj, stranici jasno čitam: ... »de m(istr)o Bare Ferchie p(ro)creata con sua moglie... da me Pre Franc(esc)o Rimano, tenuta p(er)....« i na početku četvrte (kao uvezane prve) stranice iste kožom ukoričene knjige opet: ... »de m(istr)o Bartolomio Ferchie p(ro)creata con D(onna) Mare sua consorte... da Pre France(sc)o Rimano, tenuta p(er) m(istr)o Zuanne Mattasol... Palmier«. I tako to ide dalje kroz čitavu knjigu, koja svršava god. 1619, a počinje g. 1565. Ima u njoj krštenja obavljenih i prije g. 1565, što znači, da su se matični slučajevi i prije naredbe tridentskog sabora u Krku bilježili u bilo kakvu knjigu, iz koje je svježije (najstariji datira iz g. 1562, u koliko je meni palo u oko) slučajeve revni Archipresbyter Capituli Cathedralis kao gradski župnik i voditelj matica prenio u ovu knjigu. Sve su matice pisane talijanskim jezikom, a abecednim redom po početnom slovu krsnog imena djetetova, što otešćava njihovu porabu. Dan se rođenja redovito ne bilježi. Dakako da ime Ferchie dolazi i u maticama vijenčanih i umrlih, u koliko su do nas doprle. U maticama preminulih I čitam zadnji put to ime pod slovom L 29/4. 1700, a u maticama krštenih III. 10/5. 1742. Neki Antun Ferchie imao je stan u kući samostana sv. Franje na velikom trgu u Krku još g. 1741. i plaćao je L 4 s. 3 najamnine na godinu.[4] Danas tog imena na Krku više nema.

---

[3] Beseda (Besjeda) je nadimak obitelji Randa (Randić?), koje u Krku više nema.

[4] Bartoli na listu 212. — O. Felix Maria Bartoli, doktor teologije, rođen u Krku 8. maja 1679. i ovdje umr'o 5. veljače 1744., kao starac ispisao je g. 1740—1743. u jednu knjigu s 300 listova važnije isprave o krčkom samostanu sv. Franje i druge iz g. 1248—1603. Do lista 101 poredao ih je hronološkim redom, koji se poremetio, kad je počeo iznositi dokumente iz općinskog arhiva. Tako je na pr. najstarija listina iz g. 1248. došla na listove 179/180. Isprave su prepisane iz samostanskoga i gradskog arhiva, a najviše iz notarskih knjiga. Najčešće rade o samostanskim dobrima, nekretnim i pokretnim, o samostanskim pravima i dužnostima (misama), o crkvenim i državnim naredbama glede redovnika i sl., no ima tu i drugih dokumenata opće važnosti za javni život na otoku Krku, tako da se bez njih ne može pisati o političko-crkvenoj i kulturno-vjerskoj prošlosti Krka. Ima i dosta bilježaka prepisačevih. Kad su njemu zbog slabosti sile smalaksale, nastavili su njegov rad drugi. Bartoli je bio i provincijalom, a u krčkom samostanu gvardijanom bar g. 1714. i 1715. Ne zna se zašto, Bartoli je bio napustio Krk i sklonio se u Poreč. Zato duždž Alvise Pisani 26. travnja 1738. kasira njegovu odreku na posinovljenju u Krku i njegovo novo posinovljenje u porečkom samostanu te mu dukalom 28. istoga mjeseca naređuje, da se vrati u Krk, gdje će kao bivši provincijal

2. Jesu li Ferchie u Krku starosjedioci ili došljaci? Poznata su nam mnoga krčka imena iz frankapanskoga doba, no ovo ne. Ali u drugoj polovici XVI. vijeka oni su u Krku već domaći. Dok se za došljake, koji stanuju u gradu, osobito u notarskim knjigama kaže, odakle su došli, n. pr. 1476 Helena Sirsa (Širca) de Vinodolio habitatrix Veglae«,[5] »1487 Jurcho de Selze habitator Veglae,«[6] Ferchie su već »cives et habitatores Veglae«. »Messer Antonio Ferchie Cittadino Veglense« kupuje 27/12. 1591. jedan vrt uz svoju kuću u ulici sv. Marka[7], a 30/X 1593. u ulici sv. Uršule pravi oporuku »Ser Zuanne Ferchie del q(uonda)m Piero Cittadino Veglense.«[8] Da su u Krku već odavna, dokazuje i njihova razgranjenost. Po matici krštenih živjele su u drugoj polovici XVI. vijeka u gradu ove obitelji: g. 1562 Mate Ferchie sa ženom Uršom, 1565 cipelar Bare F. sa ženom Marom i brojnom djecom, 1568 Ivan F. i žena mu Augusta, 1570 Antun F. sa ženom Marom, 1570 Nikola F. i žena Kata Barbarosa, 1574 Antun F. i žena mu Kata s brojnom djecom, 1577 Franjo Ferchie (Curto) sa ženom Franjicom, početkom ove iste g. 1577 oženio se Matin otac s Franjicom, 1583 Bartul F. i žena Marija, 1584 Bare F. i njegova žena Agneta (Janja), Blaž F. sa suprugom Margaritom. Da nam se sačuvala onodobna knjiga vjenčanih, bilo bi toga jamačno više. U to doba dakle Ferchie su u Krku zavičajni, pripadnici, građani (cives, cittadini), i to već tako dugo, da se više ne zna, odakle su došli, i da su im Krčani međuto obrnuli ime na svoju.

3. O njihovoj raširenosti svjedoče i krčki arhivi, u kojima ime Ferchie dolazi i u nekim varijantama. Navest ću i neka njemu srodna i slična imena, onodobna i sadašnja, što će nam pomoći kasnije utvrditi prvotni hrvatski oblik porodičnog imena fra Matina.

---

i osobito sposoban čovjek biti od pomoći gvardijanu Ostrogoviću. Ta se kopijalna knjiga čuva u samostanskom arhivu pod signaturom 23. F VIII, a mi ćemo je u ovoj radnji zbog kratkoće citirati sa »Bartoli«.

Bartolijevim se trudom obilno koristio pok. dr. Ivan Crnčić u svojim povijesnim radovima, a mnoge je isprave i štampao. Tako u dodatku »Najstarijoj povijesti krčkoj, osorskoj, rapskoj, senjskoj i krbavskoj biskupiji« 17 pisama, a u knjizi XX Starina Jugoslavenske Akademije znan. i umjetnosti u Zagrebu 1888., str. 1—21, pod naslovom: »Što je pisama sakupio P. Blagoslav Bartoli«, 31 ispravu (većinom u izvatku).

Pored ove čuva se u istom arhivu pod signaturom 24 F. VIII druga kopijalna knjiga, uvezana poput prve u kožu, s indeksom, u kojoj su na 152 lista ispisane isprave od god. 1300. do 1774., a nijesu unesene u prvu. Auktor je nepoznat, no Crnčić je takoder iz nje uzeo neke isprave kao Bartolijeve. Mi ćemo je u radnji citirati pod imenom »Kopijalna knjiga«.

[5] Bartoli 69 b.

[6] Bartoli 182 b.

[7] Bartoli 270.

[8] Bartoli 274 b. — To je otac fra Matin.

U spisima biskupa Petra Bembo (1564—1589) čita se, da je u svibnju 1581. u Krku na javnoj dražbi crkvene desetine na otočiću Plavniku dostao Bare Ferchie, a na generalnoj viziti istog biskupa g. 1586. bio je u Krku kao contestis pod prisegom na zapisnik ispitan Antonius Farchia, koji se istovremeno zove također Antonio Figlio de Ferchia. Na istoj se viziti u Miholjicama kod Omišlja spominje žena Matija Kurtina, a prije smo vidjeli, da su Matina oca nazivali Kurto. U spisima Bembova nasljednika i rođaka Ivana kneza a Turre (1589—1622) nalazi se svjedodžba, da je o. Mate Ferchia Veglensis bio sin Ivanov, a da je njegova sestra Marija bila udata za Franju Samane (Šamanić) alias Rossin (Rušin) i da je 21. ožujka 1604. rodila sina Ivana, koga je 23. ožujka 1604. krstio kanonik (kasniji arhidjakon) Franjo Florentin. Krizmao ga je biskup Ivan, a kumovao mu na sv. potvrdi Antun Jurić (već potalijančeni Juriceo, danas Giuriceo). Na generalnoj viziti god. 1590. u Omišlju Andrija Volzimonte tuži biskupu Ivanu župnika Antuna Bozanića i nudi mu za svjedoka, među ostalima, Mandu »moglie di Zuanne Farcich«. Istom su zgodom u Vrbniku o vladanju svećenika biskupu Ivanu svjedočile Mare Ferfnich te njezine kćeri Kata i Safta (Jelisava) udata u Risiki. G. 1609. spominje se i Zuanne Ferfnich. U spisima bisk. suda u Krku 30. listopada 1676. stoji, da je »Capo Lorenzo Zipon« (Gipponi) tražio od kanonika Nikole Torre račun o novcima primljenim »dal q(uondam) R(everendissi)mo Padre Teologo Ferchie« na uhar svoje unuke »nominata Ferchia al presente D(onna) Lorenza monacha in San Benedetto«. U knjizi kaptolskih kongregacija čita se, da je na sjednici 4. lipnja 1635. Pre Zuan Antonio Ferchi bio izabran za pisara stolnog kaptola i crkve, a 5 dana kasnije isti kao novoimenovani kanonik polaže pred kaptolom vjeroispovijest. Iz sjednice 20. kolovoza 1639. bio je kanonik Antun Ferchie aliter Rossini (bez sumnje onaj isti) zajedno sa arhidjakonom i kapitularnim vikarom S. V. Ivanom Coloce poslan u Mletke, da u parnici protiv Herkula Zutinis brani kaptolsko pravo vlasništva na posjed u Kambonu, što ga je bila oporučno namrla kaptolu Klara Grabbia Zottinis zajedno s kapelom sv. Ane kod benediktinki u gradu.

Bartolijev zbornik (kopijalna knjiga) zove našega Matu talijanski samo Ferchio, a njegove rođake samo Ferchie, no u noti na listu 212 i u notarskim ispravama na listovima 252, 253, 270, 274b i 281b (dva puta) ostavlja ime Ferchie i za njega i za njegovu porodicu. Na listu 151b u diobnoj pogodbi obitelji Cicer 15. I. 1540. nastupa kao jedna stranka »Joannes filius Ive Ferrich cum Donna Mare eius uxore, sorore praefati Nicolai (Cicer)«. U drugoj pak kopijalnoj knjizi 24 F. VIII. dolazi g. 1642—1655. kao javni notar Augustin Ferchie alias Rossino ili Rossini. Isto ime nosi g. 1642. jedan orguljaš u Krku, po svoj prilici jedna te ista osoba. U Matino doba susrećemo u Krku i imena Farsia ili Tarsia, a u XVIII vijeku također Fergolo, Ferecina, Fercachich, Ferghina i Ferchinich.

I danas obiluju Hrvati nalik imenima. Frgačića imamo n. pr. u Vrbniku i Baški, Frkovića u selu Frković kod Ledenica i u Lici, Frkića u selu Kamenskom kod Karlovca, Fržića u Križevcima, Sfarčića u Milni na Braču, Farčića u Blatu i Veloj Luci na Korčuli, Frkatovića u Tuzli, Ferka u Osijeku, Ferića u Davoru, Fršića u Bosni. Već toliko dostaje, da zaključimo na hrvatski korijen imena Ferchie. Možemo ćak ustvrditi, da ono prvotno nije tako glasilo niti izgledalo, nego da su mu Krčani po svojem narječju izmijenili oblik i izgovor.[9]

Na hrvatsko podrijetlo imena Ferchie upućivalo bi i njihovo prijateljevanje sa hrvatskim došljacima u Krku. Tako je n. pr. Matin otac 21. rujna 1586. držao na sv. krstu Nikolu Bartula sina Franje Barića s Merga, 6. rujna 1588. Jelenu kćer nekoga Nikole iz Hreljina i 25. rujna 1595. Dinku Matejku kćer Nikole Starešina iz Bakra, a njegova druga žena Nikica kumovala je na krstu 24. siječnja 1591. Franjici Margariti kćerci nekoga Nikole Bakranina, dok je Bare F. 6. travnja 1574. kumovao krštenju Paškve Kate kćerke Jakova iz Vinodola zvanoga Zare (Car), 24. kolovoza 1567. Lucije kćeri Nikole iz Senja i t. d.

4. Ime Férchiè nosi kadikad na **e** u prvom slogu znak ´, a običnije u drugom slogu na završnom **e** znak `. To nijesu naglasci, nego znakovi kratkoće. Izgovaralo se dakle to ime oštro i kratko F r ć e. Da se drugi (završni) slog c h i e izgovarao kao naše ć e, svjedoče drevna i današnja krčka imena i nazivi s istim dočetkom i izgovorom, na pr. Boće (nadimak prije za obitelj Dobrilović, sada za Depikolo zvane), Poleće (lokalitet Polecchie), Kokoreće (lokalitet Coccorecchie). Dočetak na **a** ne smeta, jer se i danas slog **chia** ovdje izgovara kao **ća**, na pr. Brussichia izgovara se Brusića, a znači Brusićku ili Brusićevu (ženu ili kćer Brusićevu), Cornichia izgovara se Kornića, župa Kornić kod Krka; Basalchiala, izgovaraj Bazalćala (lokalitet tik Krka, u čijem starom dijalektu Basalca znači Crkva). Što i za muški spol mjesto dočetnog **e** dolazi koji put **a**, valja pripisati uplivu hrvatskoga i talijanskog jezika, u kojima su prezimena na **a** (na pr. Šabalja, Frkulja, Brajša) mnogo češća od onih na **e** (na pr. Rade, Pleše). Hrvatskom je uplivu podleglo i slovo **e** u prvom slogu dobivši u zamjenu **a** na mjesto staroslovenskog poluvokala **jer.** I danas naši otočani, osobito u crkvi, pjevaju carkva mjesto crkva, sarce mjesto srce. Daljnjim razvojem jezika postalo je međutim jedno i drugo suvišno, jer slijedi sonant **r.**

---

[9] To je narječje u Krku izumrlo istom pred kojih sto godina, no u nazivima mnogih lokaliteta i u nekim riječima živi još i danas. Na pr. lokalitet Remaur, veliki potok; kamarda, poljska kuća, kućica, staja; giobba, četvrtak. Filolozi zovu taj dijalekat »dalmatinskim«, jer su njime govorili ostaci rimskih kolonista i poromanjenih starosjedilaca, koji su se pred slavenskom bujicom bili spasili i stisli u varoši i mjesta u primorju i na otocima bizantske Dalmacije (Sr. Šišićevu »Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara«, str. 275.)

Imena na **chie=će** nalazimo u krčkoj davnini više, na pr. Starchie, Jadrichie, Dunchie, Matticchie, Ranchie, Dobrinchie, Dominchie. Ovo posljednje dolazi i u obliku Domince (izgovori Dominče) i u obliku Domincich (Dominčić), kako također Starcich (Starčić) za Starchie, Dobrincich (Dobrinčić) za Dobrinchie. Strčić i Dobrinčić i danas žive na otoku Krku. Zašto to navodim? Zato da čitalac sam dođe do zaključka, da staro krčko **chie** odgovara hrvatskom **čić**, pa da je dosljedno ime **Ferchie** moralo prvotno izgledati i glasiti **Frčić**. Na taj nas zaključak sili također istodobno prezime Farčić u Omišlju, kako smo vidjeli prije, koje još i danas živi izvan o. Krka, a koje bi prema sadašnjem razvoju hrv. jezika i pravopisa imalo glasiti i izgledati **Frčić**. Ime Frčić dolazi i u jednoj narodnoj muslimanskoj pjesmi iz Bosne.

Sve dosele navedeno nuka nas na zaključak, da o. Milošević nije pogodio pravo, kad je prezime Ferchius pohrvatio u Ferkić, gdje je **e** pred **r** posve suvišno, kako nam svjedoče Frkići u Kamenskom kod Karlovca. Pače se ne ustručavam ustvrditi, da je porodično ime fra Matino prije doseljenja njegova roda u romanski Krk glasilo **Frčić**. Tvrda kost za talijanska usta! Još ranije moglo je ono glasiti **Sfrčić**, što bi potvrđivalo i danas živo prezime Sfarčić. Pa mogao bi imati pravo i onaj moj odlični domorodac, koji mi je poručao, da je u frankapansko doba postojalo u Vrbniku prezime Svrčić i da bi možda to bilo prvotno ime Fra Matina roda. God. 1555. spominje se u Vrbniku pop Bartul Fegričić i god. 1609. pop Petar Frkošić, bilo je ondje i Hršćića i Svečića ili Cvetčića, ali na Svrčića nijesam naišao.

III

1. Među brojnim obiteljima Ferchie vrlo ih malo ima s nadimkom Kurto, što ga nosio otac fra Matin. S tim nadimkom u maticama krštenih dolaze samo još Franjo Ferchie sa ženom Franjicom (g. 1577) i Franjica, koja je 1598. vanbračno s nekim Mlečaninom rodila kćer Mariju. Po tome bismo mogli zaključiti, da je već Matin djed Petar F. nosio taj nadimak, i da je fra Mate imao strica Franju, u koga je bila jedinica neudata kći Franjica. U toliko bi o. Milošević imao pravo, kad veli, da je s fra Matom iščezla njegova porodica u Krku, ako to naime razumijemo tako, da je njegovom smrću izumrla samo grana Kurto roda Frčić. Vidjeli smo naime prije, da su se u Krku Ferchie inače održali bar do polovice XVIII vijeka.

Svi su krčki Ferchie bili niska roda i poljodjelci, koji su se nuzgredno bavili i kojim obrtom, kako to biva i danas u Krku, jer krševita zemlja ne daje dosta hrane za čitavu godinu. Bare F. bio je na pr. postolar, a Ivan F., otac Matin, zove se u maticama krštenih na dva mjesta (1581 i 1585) pomorac (mornar, marinaro). Bit će, da je na »braceri« ili »trabakulu« kojeg krčkog »parona« služio kao prosti mornar. Kad je lađa ležala raspremljena u luci,

on je obrađivao polje. Nije dakle zbog plave krvi bio fra Mate g. 1629. primljen u padovanski Collegium Theologorum »more nobilium«.[10]

Ni mati mu nije bila bogatija. Dne 9. siječnja 1577. Dominika udova pok. Nikole Schina[11] daruje per donationem propter nuptias njoj (»a Donna Frane sua Nezza, moglie di Z(uan)ne q(uondam) Piero Férchie questi giorni prossimi passati maridata«) u ruke njezina muža Ivana svoju kuću, gdje sama stanuje, a doprinosi samostanu sv. Franje za jednu pjevanu obljetnicu 16 soldi godišnje daće, kako je bio oporučno naredio 15. ožujka 1512. Nikola de Dalia zvan Trus, a potvrdila njegova snaha Mare oporukom 10. lipnja 1554.[12] Tako su Matini roditelji došli do vlastite kućice, koja se nalazila u ulici sv. Uršule, sada na gornjem dijelu ulice dra. Dinka Vitezića. Prema onomu, što sam u starim spisima i ispravama ovdje ondje čitao, držim, da je ta kuća stajala na položaju, gdje se sada stere vrt Josipa Morića sjeverno kući br. 220 (prije 154). Tu se bez dvojbe rodio naš fra Mato.

Djevojačko nam ime Matine matere nije poznato. Možda kako spomenutoj darovateljici Škina, a možda Štekljin, jer je kanonik Bernardin Štekljin (Stechglin, Steclin) po smrti Matina oca upravljao Matinim dijelom baštine, koji se sastojao u pokućstvu, nekretninama i novcu (»Mobili, Stabili, et Danari«), i fra Mato kao klerik dao je 2. junija 1600. Štekljinu odriješnicu« (laudò et rettificò tutti li lasci lasciati... contenuti nel Testamento, et Codicilo, et polizza di Pugno di esso q(uondam) suo Padre..«).[13] I njezinoj drugoj kćeri Nikici Mariji kumovala je na krstu Franjica žena Franje Štekljina.

Franjica je Ivanu F. rodila osim Petra Mata dvije kćeri: Paškvu i Nikicu Mariju; ova je bila krštena 21. kolovoza 1586. a ona 4. aprila 1580. O Paškvi ne znamo više ništa, a Nikica Marija bit će ona Marija, koja se vrlo mlada udala za Franju Šamanića zvanoga Rušin i imala sina Ivana, koji je kanio stupiti u svećenički stalež.

Matina majka umrla je mlada, jer se zadnji put spominje kao kuma na krstu Matu sinu de Perca dne 4. veljače 1588, a već 29. srpnja iste godine drži na krstu Nikolu Štekljina Franjina druga

---

[10] Milošević, str. 2, opaska 2. — I u vizitaciji provincijala Ivana Vočića g. 1591. označen je Matin otac kao »nauta«.

[11] Bartoli 253. — Ime Škina (leđa) našao sam u Krku i g. 1643. i 1655. No mogao bi to biti i nadimak, jer Bartoli na listu 214 opaža, da su istu kuću nastavali najprije neki Dalia detto Trus ili Trous (Travaš?), onda Ivan Kurto (otac fra Matin), pa njegov zet Franjo Rušin (Šamanić).

[12] Bartoli 89.

[13] Bartoli 281 b. — Inače je ovaj Steklin (Štiglić?) do svoje smrti (početkom 1619.) bio generalni prokurator gradskih bratovština. Na njegovo je mjesto stolni kaptol u sjednici 21. ožujka 1619. izabrao kanonika Bartula Brakovića.

žena Ivana Ferchie imenom Nikica (Colotta, Nicoletta). No ni ova nije dočekala starosti, jer 4. siječnja 1599. dolazi upisana kao krsna kuma Dinki kćeri Dinka Tarsia iz Lokmartina Kata treća žena Ivana Ferchie alias Curto, koja je 20. junija 1601. već kao udova kumovala na krstu Ivanu sinu Ivana Sonte (Suonte). Matin se otac dakle ženio tri puta i god. 1601. bio je već mrtav. Dan smrti ne možemo ustanoviti službeno, jer matice mrtvih sačuvale su nam se u Krku istom od 1668. amo. Međutim ništa ne smeta, da ostanemo pri Miloševićevu datumu 27. studenoga 1599, jer je fra Mato kao klerik već 23. svibnja 1600. svomu zetu Franji Šamaniću dao na pet godina u zakup za godišnjih 40 L sva svoja dobra »così arrativi, come Neresiati, Vignati, et Brajdati«,[14] a nakon 9 dana, kako smo gore vidjeli, učinio je obračun o privremenom upravljanju istim dobrima i novcem s Bernardinom Štekljinom, koji je kao susjed i možda rođak bio valjda ovršitelj oporuke njegova oca Ivana. Ivan je bio regbi slaba zdravlja, jer je prvu oporuku pred notarom Ivanom Marijom Biasina pravio 30. listopada 1593. u jedan sat po ponoći bolestan na smrt, koju je kasnije, kako smo prije natuknuli, dopunjavao kodicilom i vlastoručnom policom. Tom prvom oporukom, od koje se sačuvao samo jedan odlomak, preporučivao je svoga sina Matu franjevcima konventualcima, da ga uzgoje i poduče, te bi jednom kao redovnik misnik služio Bogu i molio za upokoj njegove duše, a neka mu se dade dio dobara očevih i materinih.[15]

2. Izgubivši u 6. godini svoga života mater, dok mu je otac brodario morem, naš se Mato dao lako i rado sklonuti, da stupi u krčki samostan, koji ga je posinio. Primio ga je u red i nakon kušnje preobukao u Krku 10. ožujka 1591. provincijal magister Ivan Vočić Krčanin. No novicijat i teologiju svršio je u Italiji; u Rimu je g. 1611. doktorirao. U Krku ga nalazimo g. 1627 i 1628 kao gvardijana, da već početkom 1628. bude imenovan profesorom na sveučilištu u Padovi. Dekretom dužda Ivana Cornera od 3. kolovoza 1627, koji je dr. Mato u krčkom samostanu prezentirao 29. rujna 1627, bile su o. Mati kao novoimenovanom gvardijanu i njegovim povremenim nasljednicima zbog siromaštva samostana oproštene sve državne pristojbe inače propisane za potvrdu izbora i za uvedenje u posjed gvardijana, a to uslijed njegove spomenice (memoriale).[16] Odlukom istoga nadnevka vlada je Mati na njegovu molbu dopustila, da može svome pretšasniku[17] isplatiti dug od 400 L u 8 godina po 50 L, jer da je i dug narastao kroz više

[14] Bartoli 281 b.

[15] Bartoli 274 b.

[16] Kopijalna knjiga, listovi 15 i 118.

[17] Iz pogodbi ispisanih na listovima 17 i 25b iste kopijalne knjige izlazi jasno, da je to bio magister o. Bonaventura Renaldis, koji je 12. lipnja 1627. bio još gvardijanom.

godina.[18] Iako je o. Mate bio već 20. siječnja 1628. imenovan profesorom u Padovi, ipak se još 29. srpnja iste godine nalazio u krčkom samostanu u društvu s jedinim o. Ivanom Lombardićem, također Krčaninom, koji ga je naslijedio u gvardijanatu, »per non esser altri sacerdoti«.[19] To ističem, jer Milošević ne zna, gdje se o. Mate zadržavao god. 1625—1628, a Kubić i Bartoli netačno vele, da je bio gvardijanom u Krku g. 1626 i 1627.

I u tuđini se o. Mato zanimao za Krk. Regbi, da je on ovdješnji samostan od svoje profesorske plaće podupirao novčano. Stoga se smatrao ovlaštenim, da se mletačkoj vladi potuži na prilike u samostanu. Na njegovu tužbu senat 26. kolovoza 1644. pozivlje provincijala, da u smislu postojećih naredbi ne pusti, da stranci budu gvardijani ili da drže ključeve blagajne i shraništa. Neposlušne redovnike, koji nijesu sinovi onoga samostana, neka providur otstrani iz Krka i otpremi provincijalu, ako su mletački podanici, strance pak neka naprosto istjera.[20] Dužd Fran Molin odredio je 7. siječnja 1647, da u krčkom samostanu mogu biti samo 3 misnika, 1 klerik i 1 brat lajik.[21] Istomu samostanu dao je fra Mato novaca za čitanje sv. misa, tako da je na pr. 5. rujna 1669. gvardijan Marko Dešković (Descoveo) mogao dijelom toga novca (L 60) kupiti 15 ovaca i dati ih »na zlato« Ivanu Škrbe u Skrpčićima.[22] Glavnica mora da je bila znatna, jer se g. 1726. u tabeli reduciranih zakladnih misa u samostanskoj crkvi navode za njegovu dušu 44 tihe mise i jedna pjevana na dan 9. rujna kao na obljetnicu smrti (jer se nije mogla vršiti dan prije radi blagdana Male Gospe). Tihe mise trebalo je čitati na 10. dan svakoga mjeseca (u veljači na 12) po 3, samo u listopadu i studenom po 6 i u prosincu 5 sv. misa.[23] Godine 1790. bile su one stegnute na jednu pjevanu misu,[24] koja se pjevala još 1837. na 10. rujna. Po najnovijoj redukciji pjeva se »za oca Mata Ferchio« u rujnu još samo jedna sv. misa.[25]

Dobivši 1665. penziju, bio je Ferkić na kapitulu držanom u Krku g. 1666. izabran za provincijala, te je u tom svojstvu odobrio

---

[18] Kopijal. knjiga 15 b.

[19] Kopijal. knjiga 17 b.

[20] Kopijal. knjiga 28.

[21] Kopijal. knjiga 121.

[22] Kopijal. knjiga 111 b.

[23] Kopijal. knjiga 116 b i 117. — Tu se na 29. kolovoza čita: »Ann(iversari)o per la q(uonda)m Magnifica Elisabetta Frangipani. M(essa) C(antata) No 1.« Za tu je obljetnicu Jelisava, žena Ivana Frankapana, oporukom dd. Venetia 19/8. 1484. ostavila crkvi sv. Franje 100 zlatnih dukata (Bartoli 74).

[24] Sravni u samostanskom arhivu svešćić F. VIII, 32/1.

[25] Vidi tablu zakladnih misa u sakristiji.

pogodbu, kojom je krčki samostan svoju oranicu kod kapele sv. Jelene na Kimpu zamijenio s arhiđakonom Lovrom Nave za njegova dva zemljišta kod kapele sv. Danijela na Pornibi.[20]

Kao takav umr'o je na Malu Gospu g. 1669. I oporučno je krčkom samostanu namr'o dar od 120 lira, koje je samostan doista primio, makar okasno, preko mletačkih dikastera. Do g. 1739. taj je novac evidentiran u samostanskoj knjizi dužnika, sign. 25 F. VIII.

3. Od njegovih djela posjeduje samostanska knjižnica na Košljunu ona, što ih o. Milošević nabraja pod rednim brojevima 10, 13, 16 (evulgatum a Petro M. Rusca, Patavii in 8° Pasquati 1647) i 19, a knjižnica Vitezićeva u Vrbniku ima samo djelo pod Miloševićevim brojem 18. U krčkim pak bibliotekama (Algarotti i sv. Franje) nema ni jedno.

4. U početku smo natuknuli, da je nad nadvratnikom nutarnjih (na dno kloštra) vratiju sakristije crkve sv. Franje stajala Ferkićeva slika. Ondje se i danas čita u kamen uklesan napis u majuskulama sa gore produženim početnim slovima:« Ferchius (mjesto Ferchium) Hic Stantem — Ne Iam Mirere Viator — Stat Colvmen Patriae — Relligionis Honos«, a nad njim se vidi obrubljena kamenim vijencem udubina visoka 68 cm, široka 57 cm i duboka 8 cm. Prazninu vrlo manjkavo napunja jedan mramorni krilati anđelak. Tu je stajala po Kubiću slika (ritratto) Ferkićeva, koju da su odnijeli Francuzi, dok o. Milošević ne zna, da li je to bila slika ili poprsje. Prema plitkoći niše teško bi u njoj stajalo drveno ili kameno poprsje, pa smo spremniji vjerovati dru Kubiću. Izgleda, da je Kubić o toj slici znao više, pa da ne oda nekoga drugoga, prišio je krađu Francuzima. Nije li možda slika, koju je on vidio u kući M. A. Impastarija i s nje snimio napise, upravo ona ista što je prije bila u onoj udubini? Impastarijev rod još sada živi, ako sam dobro čuo, u Miljama (Muggia) kod Trsta. Inače se drži, da su tu sliku Bog zna kamo odnijeli minoriti, kad su napustili Krk. Naprotiv toga stoji povjesna činjenica, da posljednji krčki konventualci nijesu napustili Krka, nego leže pokopani u samostanskoj crkvi. To su bili lajik fra Ivan Duda, koji je od 38 godina svoga vijeka umr'o 11. prosinca 1775, onda o. Anđeo Polli, koji je umr'o od 50 godina dne 2 veljače 1777 M. V. (po mletačkom brojenju), i konačno u dobi od 40 godina o. Vinko Krčanin 3. travnja 1781. Za ovoga kažu župne matice: »Da parechi anni rimasto solo superstite nel Convento de Conventuali in Città, dopo 15 giorni d' infermità munito de SS. Sacramenti, passò a miglior vita, attaccato essendo stato da Peripneumonia.« Tada su oblasti samostan zatvorile i uzele ključeve, koje su predale oo. Trećorecima Porta i Glavotoka, kad su ovi na temelju dukala dužda Pavla Reniera od 29. travnja 1783. bili

---

[20] Kopijal. knjiga list 54.

iste godine uvedeni u posjed samostana i crkve sv. Franje. Konventualci su prema tomu ovdje ostavili sve, dakle i Ferkićevu sliku, pa i svoj arhiv, t. j. obje kopijalne knjige i druge manje stvari, među kojima se nalazi jedna bilješka, prema kojoj bi krčki samostan bili posjetili sv. Franjo Asiški g. 1212. i sv. Antun Pad. g. 1216.[27]

Župe požeškoga arhiđakonata g. 1332.—1335.

Kraljevina Hrvatska imala je u srednjem vijeku, naročito uoči turskih provala, bogatu duhovnu kulturu i bujan crkveni život. To se vidi iz velikog broja samostana, župa, crkvi i svećenika.

Po svome sredovječnom crkvenom životu osobito je zanimljiv požeški kraj, više nego drugi hrvatski krajevi. U njemu je postojala kao neka crkvena država, koju su organizirali križari da suzbijaju invaziju bosanskih patarena. Tu se nalazio zborni kaptol sv. Petra. Bilo je više samostana i opatija. Tadašnji požeški arhiđakonat obuhvatao je područje između Papuka i Save, Cernika i Gorjana. Na tome području bilo je oko 100 župa. U pogledu crkvene uprave spadao je P. A. pod pečušku biskupiju.

Župe P. A. poznate su nam iz spisa, koji je sastavljen kod pobiranja Papine desetine g. 1332., 1334. i 1335. U spisu se nabrajaju župe i župnici te se kaže, koliko je koji župnik i koje godine platio banovaca ili groša u ime Papine desetine. Neke se župe spominju samo kod jednog pobiranja, neke kod dvaju, a neke kod svih triju.

Iz spisa se lako vidi, da je P. A. imao velik broj župa, ali se teško razabire, gdje su se nalazile pojedine župe. Većina župa zapisana je, od popisivača tuđinca, tako iskrivljenim i zagonetnim imenom te ne možemo nikako znati koja mjesna imena danas od-

---

[27] Ta čudna bilješka glasi: »† Anno Domini 1212 In visitando aliqua loca inveni Romithorium in portu Vegla dictum ibique per Fratrem Leonem reliquimus signum nostrum in dicta E(ccl)esia S. Mariae, et tradi(di)mus ipsam Fratri Maxentio regendam. Fr. Franciscus As(s)isiatis.

Anno 1216. Per Fratrem Antonium Patavinum hunc (sic!) locum confirmatum fuit fratri Maxentio et suc(c)essoribus subiectum. Fr. Antonius Patavinus olim Ulys(s)iponensis.

In Ch(ris)ti Nomine Amen. In Capitulo Chersi celebrato 1539.

Nos Fr. Nicolaus Difnico Min: Pro(vincia)lis Dalmatiae Per Guardianum S. Francisci Veglae, ut venerationi mandetur, et posteris memoriam (!) remanetur (!) mandamus ut diligenter custodienda fiat à Suc(c)essoribus nostris, et sigilo firmamus provintiae.

L.+S. Fr. Nicolaus Difnico Min. Pro(vincia)lis Dalmatiae.«

govaraju tima županama. A onda, uslijed 150-godišnjeg turskog vladanja i doseobe pravoslavnog življa, zaboravljena su mnoga stara mjesna imena i nastala nova.

Pa ipak, vrlo je zanimljivo pitanje gdje su se nalazile tolike župe. Bilo je već više pokušaja (Csanki, Bösendorfer, Ćuk) da se nekako pronađu i odrede mjesta gdje su g. 1332.—1335. stajala župska sjedišta. Proučavala su se zato stara mjesna i plemićka imena te današnji mjesni nazivi, ali s malo koristi. Ovim putem nije otkrivena ni polovica župskih sjedišta.

Mi smo u svojoj raspravici udarili novim i uspješnijim putem. Proučili smo sve isprave, od najstarijih do najnovijih, koje se tiču župa požeškoga kraja. Na temelju toga proučavanja zaključili smo, koja su župska sjedišta u P. A. g. 1332. — 1335. sigurna, a koja su vjerojatna.

Sigurna su nam župska sjedišta ona, kojih imena, zapisana u spisu prigodom pobiranja Papine desetine, sasvim sigurno odgovaraju današnjim mjesnim imenima ili se dadu lako i sigurno objasniti.

Vjerojatnim župskim sjedištima u P. A. zovemo ona mjesta, za koja se istom kasnije sigurno znade da su imala župu ili porušenu crkvu. Dakako, činimo to iz vrlo važnih razloga: 1) Ako se u popisu od g. 1332—1335. nalazi oko 60 nejasno zapisanih župa, onda je vjerojatno, da su te župe postojale tamo, gdje se kasnije jasno i sigurno spominju stare župe. 2) Ako g. 1332.—1335. P. A. ima oko 100 župa, i ako u brdskoj ruševačkoj okolici na svakih 5 km dolazi sigurno po jedna župa, vjerojatno je, da su tada i u drugim dijelovima P. A. dolazile župe tako nagusto. 3) Ako su u nekim mjestima postojale župe za turskog vladanja — u vrijeme ljutih vjerskih progona, onda je vjerojatno, da su tu bile župe i g. 1332.—1335. — u doba mirnog i bujnog vjerskog života. 4) Ako su g. 1332.—1335. postojale župe u mjestima, gdje nema od njih nikakve uspomene, barem je vjerojatno, da su postojale tamo, gdje su nam nakon izgona Turaka ostale porušene crkve ili stare crkve, od kamena sagrađene.

I tako, polazeći ovim novim putem, mi smo otkrili skoro sve sredovječne župe požeškoga kraja. Njihov veliki broj jedva danas možemo razumjeti. Npr., na području današnje ruševačke župe postojalo je g. 1335. osam župa. Ovako veliki broj župa bio je i potreban i to upravo ovdje, da se može lakše suzbijati bogumilsko krivovjerje, koje je u 13. i 14. stoljeću ljuto zarazilo Bosnu i već počelo pomalo prodirati u došešku županiju.

Samo od sebe nameće nam se pitanje: Kako je narod mogao uzdržavati tolike župe i svećenike? Zacijelo, svećenstvo se uzdržavalo skromno od crkvene desetine. A narodu to uzdržavanje nije bilo nemoguće, jer je tu stanovao samo hrvatski i samo katolički narod, duboko odan svojoj vjeri i Crkvi, a manje opterećen — bar u neku — poreznim obvezama prema državi i drugima.

Sigurna župska sjedišta:

1. **Požega.** 1332. god.: Posga, 1334.: Posogavar, 1335.: Pozegavar. Kod svakoga pobiranja Papine desetine platio je požeški župnik Nikola 50 banovaca.

2. **Brestovac.** 1335. Brestog. — Brestovacz 1597. (spominje se kod nekog sudskog procesa).

3. **Pribinje,** danas Požeški Skenderovci. Tu se spominje g. 1332 i 1335. župa »Sv. Martina« i njezin župnik Ivan, koji je u ime papine desetine platio 1332. g. 23 banovca, a 1335 g. 5 groša. — God. 1597. Pribinische Marthon.

Uspomena na župu sv. Martina sačuvala se u Kapeli sv. Martina, koja se g. 1673. i kroz cio 18. vijek nalazila u okolišu sela Skenderovaca. Među međašima sela Skenderovaca navodi se g. 1702. i mjesto »Sv. Martina«.

4. **Crkvenik** kod Kamenskoga. 1334. Cerkemkoh, 1335. Cherkuenkek. Današnji potok Brzaja zvao se u Srednjem vijeku Crkvenik. — Kod sudskog procesa g. 1597. spominje se: Cherkenyk.

5. **Kamengrad.** Župa sv. Đurđa de Oueo 1332. Nježin župnik Bartol platio 27 banovaca.

6. **Stražeman,** župa sv. Mihajla. 1332. Strasoniia, 1334. Strazelme, 1335. Strazembla. Župnik Petar platio 1332. g. 25 banovaca, 1334. g. 3 groša. Župnik Ivan platio 1335. g. 4 banovca. Crkva sv. Mihajla za turskog vladanja bila porušena. Nova je sagrađena oko g. 1730.

7. **Velika.** 1332. Subcastrum Velka. — Franjevački samostan postojao tu već oko 1266. godine (Ćukovo mišljenje). — U srednjem vijeku bile su ovdje tri crkve: sv. Augustina, sv. Pavla i sv. Marka. Crkve sv. Pavla i sv. Marka spominju se g. 1660., a za crkvu sv. Augustina veli se g. 1780. da je obnovljena »ex antiquis ruderibus ab immemorabili existentibus.« — G. 1597.: Alsowelike.

8. **Kaptol.** Zborni kaptol i župska crkva sv. Petra. G. 1334. platio je župnik »Sv. Petra« Bartol 8 banovaca. God. 1660. nalaze se u Kaptolu dvije crkve: jedna sv. Petra »sub ipsa arce«, a druga unutar turskoga grada. Obje te crkve potječu iz Srednjeg vijeka.

9. **Kutjevo.** 1334. Gucho; 1335. Godko. Župnik Bartol platio 1334. g. 20 banovaca, a 1335. g. 15 banovaca. — Tu je bila opatija i dvije crkve B. D. Marije.

10. **Gradište.** 1332. Grastischa. Župa sv. Nikole. Župnik Petar (cantoricus) platio 20 banovaca. — 1702. stajale su tu ruševine stare sredovječne utvrde i crkve.

11. **Stari Grad** kod današnje Sapne. 1332. Vetus Castrum, 1334. i 1335. Owar. Župnik Dionizije platio 1332. g. 19 banovaca, 1334. g. 25, 1335. g. 29 b.

12. **Dobra Rijeka.** 1335. Brareka. Nalazi se u kraju oko gornje Londže.

13. **Granica.** 1334. Granicha. Župa sv. Martina. Imala je već, 1339. zidanu crkvu.

14. **Motičina.** 1332. Mocca, 1334. Mochocyna. — God. 1730. postoji stara zidana crkva Sviju Svetih.

15. **Našice.** 1334. Nelche, 1335. Nexe. Župnik Egidije kod prvog pobiranja desetine platio 5 penza, a kod drugog 4 banovca. — God. 1730. nalazila se na našičkom groblju vrlo stara sredovječna crkva presv. Trojstva. — G. 1597.: Nekche.

16. **Podgorač.** 1334. Pogorach. Župnik Pavao platio 60 banovaca.

17. **Gorjani.** 1332. Gorra. 1334. Gara. Župnik Blaž platio 1332. g. 1 marku, a 1334 ½ marke. — 1597.: Gara.

18. **Selci** kod Đakova. 1334. Zeulche. Župa i crkva spominje se tu god. 1660.

19—20. **Nevna,** danas Levanjska Varoš, imala je dvije župe. 1332. Nemia, 1334. Neyna. Župnik platio 40 banovaca g. 1332. Zvao se Nikola. — G. 1597. kod nekog sudskog procesa: Nywna.

21. **Imrevci** ili Mala Paka kod sv. Imre. 1332. Stus Hemricus, 1334. Stus Emericus. Župnik Grgur platio kod svakog pobiranja desetine 15 banovaca.

22. **Paka** ili Mala Paka kod sv. Katarine. 1332. i 1335. S. Katherina, a 1334. capella S. Katherine. Župnik Henzlin platio 1332. 12 banovaca, 1334. 15 b., 1335. 30 b. — Još g. 1723. zna se u Imrevcima da se to selo u davna vremena zvalo »Pačica«. God. 1730. stajala je na groblju pod Imrevaca(!)na ruševinama stare crkve(!) kapela sv. Katarine(!).

23. **Ruševo,** župa sv. Nikole. Crkva sv. Nikole spominje se g. 1251. — Župa 1335.: Crussawa. Župnik Kristofor platio 5 banovaca. Iza izgona Turaka iz Slavonije sagrađena je na ruševinama stare crkve kapela sv. Nikole koja je za obnove župe g. 1779. postala župskom crkvom i pod imenom sv. Nikole ostala do g. 1785. — Župa »Voholan«, što se spominje 1332., znači valjada isto što i Ruševo, jer je njezin župnik također Kristofor i jer su u Ruševu imali posjede plemići Voje. — Kod nekog sudskog procesa g. 1597. župa »de Horswa«.

24. **Djedina Rijeka.** 1334.: Domiaryka, župnik Ivan platio 10 ban.; 1335.: Dynnareka, župnik Pavao platio 8 b. Župa sv. Mihajla »de Diuortha«, što se spominje g. 1332., odnosi se valjada na Djedinu Rijeku, jer se župnik te župe zove Ivan i jer je nakon izgona Turaka na današejnm djedorječkom groblju, na ruševinama stare crkve, sagrađena kapela sv. Mihajla. Župa se spominje i g. 1464.

25. **Svilna,** župa sv. Đurđa, danas Buk. 1334. Ziwnay, 1335. Ziwnia. Župnik Grgur platio g. 1334. 2 groša, a g. 1335. 7 banovaca. Župa se spominje g. 1464. i g. 1613. Crkva je bila na istom mjestu, gdje je danas bučka župska crkva, ali selo Buk nalazilo se podalje od ceste — u brdima prema Vrčnom-Dolu.

26. **Resnik.** 1334.: Resimigh. Župnik Martin platio 10 banovaca. Selo i crkva nalazi se podalje od ceste među brdima, južno od današnjeg sela Resnika. Župa se tu spominje i 1597. Na mjestu ne-

kadašnjega Resnika — među šumama i vinogradima — postojala je g. 1730. i 1746. drvena kapelica.

27. **Sesvete,** župa Sviju svetih. 1332.: Neg Omnium Sanctorum.

28. **Sveti Nikola,** danas Pleternica. 1335.: S. Nicolaus. Župnik Pavao platio 6 groša.

29. **Gnojnica,** kod današnjeg potoka Gnojnice, između Zagrađa i Odvoraca. 1335.: Gloynissa. Župnik Ivan platio 4 groša. — Sredovječna crkva sv. Đurđa u Gnojnici spominje se g. 1660. i kroz cio 18. vijek u zapisnicima kanonskih vizitacija.

30. **Frkljevci.** 1335.: Vrko.

31. **Brčino.** 1335.: Brechin; župnik Grgur platio 18 banovaca. Sredovječna crkva B. D. Marije (Snježna Gospa) u Brčinu spominje se g. 1660. i 1694. kao župska crkva. — G. 1597.: Berchijna.

32. **Glogovica.** 1335.: Glogovia; župnik Visenko platio 10 ban. Sredovječna crkva sv. Stjepana, dobro sačuvana još g. 1660., služila je još i g. 1730. kao župska crkva. — 1597.: Galgova.

33. **Sv. Benedikt.** 1334. i 1335: S. Benedictus; župnik Martin platio 10 banovaca. Župska crkva sv. Benedikta nalazila se na brežuljku kod Podcrkavlja i Dubovika, gdje je danas groblje. Sredovječna crkva sv. Benedikta dobila je ime — čini se — po Benediktu Boriću, koji je oko g. 1250. imao u ovom kraju plemićka imanja. God. 1660. bila je ta crkva u dobrom stanju. Sjedište župe sv. Benedikta nalazilo se u 18. stoljeću u Duboviku, gdje je župnikovao Vid Došen, pjesnik pjesme »Jeka planine«.

34. **Petnja.** 1335.: Piugna. Župa se nalazila na potoku Petnji kod današnjega Pođvinja.

35. **Ratkov Potok** ili Grad-Potok, danas Ratkovica. 1334.: Gradpotaca. Sredovječna crkva sv. Mihajla Arkanđela nalazila se na brežuljku — na groblju kod Ratkovice. God. 1660. spominje se kao župska crkva, od kamena sagrađena, dobro opskrbljena.

36. **Vrbova,** župa Sviju svetih. 1332.: Ordua, 1334.: Orbua. Župnik Andrija platio je g. 1332 30 banovaca. — Zanimljivo je da je g. 1775., kad je Vrbova preseljena k cesti, sagrađena u selu kapela Sviju svetih.

37—38. **Zapolje** imalo je dvije župe: jednu sv. Matije, a drugu sv. Nikole. 1332.: Zapola i Zubula. 1334.: Zapula, altera Zapula. Župnik župe sv. Matije, imenom Nikola, platio je g. 1334. 30 banovaca; Pavao, župnik župe sv. Nikole, platio je g. 1332. 28 ban., a g. 1334. 40 veronskih banovaca. Crkva sv. Nikole spominje se g. 1660. Tada, pa i stotinu godina kasnije, služila je kao župska crkva.

39—40. **Ljupina** je također imala dvije župe: jednu sv. Ivana, a drugu B. D. Marije. 1332.: Lupma, 1335.: Lupinka. Župnik župe B. D. Marije platio je 1332. 10 b. Zanimljivo je da Ljupina oko g. 1750. ima tri kapele.

41. **Poljanska.** 1332. i 1334.: Polina, 1335.: Polena. Župnik Nikola platio 70 b. g. 1332. God. 1702 i 1730. nalazi se tu crkva sv. Ivana Krst. bez krova i porušeni samostan.

42. **Rudina,** opatija sv. Mihajla kod Podvrškog i Čečavca, koju su utemeljili i posjedima nadarili plemići Desislavići oko g. 1250. 1335.: Rodyna.

43. **Orljavac.** 1335.: Orihowa. — 1702. kod ruševina staroga grada nalazi se crkva sv. Roka.

Vjerojatna župska sjedišta:

44—48. **Sv. Martin.** Požeški arhidakonat imao je sedam župa pod imenom sv. Martina, zaštitnika kršćanskih vitezova-križara. Već smo spomenuli dvije takve župe: u Granici i današnjim Skenderovcima. Preostaje nam dakle još pet župa sv. Martina kojima ne možemo znati sjedišta iz isprave o pobiranju Papine desetine niti iz drugih suvremenih isprava. Treba zato zaviriti u mlađe dokumente koji nam daju pravo da smijemo s velikom vjerojatnosti ustvrditi da su župe sv. Martina postajale još i u ovim mjestima:

(44) **Našice.** God. 1730. nalazila se kod Našica stara crkva sv. Martina (vizitator veli: »penes oppidum Našice Ecclesia antiqua S. Martini cum tecto, in qua in festo S. Martini celebretur«). Ova je crkva zacijelo postojala u Srednjem vijeku i bila župska crkva.

(45) **Cernik.** Blizu Cernika, uz cestu prema Požegi, stajale su g. 1660., 1730. i 1746. ruševine stare sredovječne crkve sv. Martina.

(46) **Bučje.** God. 1660., 1693 i 1694 spominje se kod Bučja stara župska crkva sv. Martina, solidno sagrađena i dosta prostrana.

(47) **Vrčin-Dol.** Tu se g. 1660. nalazila na groblju župska crkva sv. Martina, koja je kasnije zapuštena. Župa se ovdje spominje 1581 i 1597;

(48) Za jednu župu sv. Martina ne znamo gdje se nalazila. Dvije su župe toga imena bile u mjestima »Luna« i »Brega« pa ako kada odgonetnemo ta mjesna imena, onda ćemo možda saznati i gdje se nalazila ta nepoznata župa sv. Martina.

Sv. Đurađ. Pod imenom sv. Đurđa dolazi u Požeškom arhidakonatu šest župa. Spomenuli smo župe toga imena u Svilni, Gnojnici i Kamengradu. Pored njih bile su još dvije župe u mjestima »Sv. Đurađ« (1334.) i jedna u mjestu »Sv. Đurađ de Buda« (1332).

(49) Župa sv. Đurđa bila je u mjestu »Sv. Đurđu«, u današnjoj Kuli. Spominje se 1334. Imala je zidanu crkvu, koju su Turci do temelja porušili i od njezina kamena napravili široku kulu. Iza izgona Turaka sagrađena je tu kapela sv. Đurđa.

(50) Župa sv. Đurđa bila je zacijelo i u Vrbovi (pored već spomenute župe Svịju Svetih), jer je tu g. 1660. stajala stara prostrana sredovječna crkva sv. Đurđa — na groblju, podalje od ceste, gdje se nalazilo selo Vrbova prije seobe k cesti.

(51) Župa sv. Đurđa bila je još i u mjestu »Sv. Đurđu«, koje je ležalo negdje iza Krndije u Podravini i g. 1730. imalo staru crkvu sv. Đurđa. Čini se da će to biti današnji sv. Đurađ kod Drave.

52—55. **Sv. Marija.** Župe Bl. Dj. Marije bile su četiri. Dvije se spominju g. 1332.: »B. V. de Pohaca« i »Oslna«, a dvije 1334.: »B. Virgo« i »S. Maria.«

(52) Župa B. D. Marije u K o b a š u spominje se g. 1660. i 1693. Stara Župska crkva nalazila se uz Savu, podalje od sela, pokraj ruševina nekadašnjeg manastira.

(53) Župa B. D. Marije u D u b o v c u, sjeverno od Nove Kapele, spominje se g. 1694. Župska crkva ove župe, sagrađena usred groblja na brdu Dubovcu, potječe iz Srednjega vijeka.

(54) Župa B. D. Marije nalazila se za pobiranja Papine desetine također negdje kod Bogičevaca i Okučana (tako misli J. Ćuk).

(55) Gdje je bila četvrta župa B. D. Marije , ne možemo sigurno kazati. Neke nas činjenice upućuju da bi bila u P a k r a c u. Tu su g. 1730. ležale ruševine crkve B. D. Marije. Međa između zagrebačke biskupije i požeškog arhiđakonata išla je negdje pokraj Pakraca, koji se nidje ne spominje u popisu župa zagrebačke biskupije. Možda župa Požeškoga arhiđakonata »B. V. de Pohaca« znači u iskrivljenom obliku: Pakrac. Doduše, posjed u Pakracu imao je prior vranski, danas dostojanstvenik (prelat) zagrebačke biskupije, ali to ništa ne smeta, jer je iza izgona Turaka velik dio pečuške biskupije potpao pod zagrebačku.

56—58. **Sv. Mihael.** Dvije župe dolaze pod imenom »Sv. Mihael«, a jedna kao »Turpuc de S. Michaele«. Jedna bi župa sv. Mihajla mogla biti u Vrhovini (kod Trnave), jer je tu g. 1660. postojala župa s crkvom sv. Mihajla od kamena. Ostale dvije župe sv. Mihajla možda su bile u Požeškim Mihaljevcima i Pleterničkim Mihaljevcima.

59—60. **Sv. Marko.** Za jednu župu sv. Marka kažu (Ćuk i dr.) da se nalazila istočna od Pleternice. Druga bi župa sv. Marka mogla biti južno od Velike, gdje se g. 1660. nalazila stara crkva sv. Marka kamo je narod još u doba turskoga gospodstva dolazio u velikim procesijama na zavjet.

61—62. **Sv. Stjepan.** Župa sv. Stjepana nalazila se negdje sjeverno od Cernika. Bila je ili u B a ć i n - D o l u, gdje su kapelu sv. Marije Magdalene, sagrađenu »supra antiqua murata rudera« zvali neko vrijeme kapelom sv. Stjepana. Ili u A p a t o v c u gdje je g. 1730. stajala kapela sv. Stjepana »penes quam antiqua apparent quaedam rudera«. Ne znam zašto Ćuk kaže da je župa sv. Stjepana bila u Podvorškom. Čini nam se vrlo vjerojatno da je u Srednjem vijeku imao župu i Baćin-Dol i Opatovac (dakako, ne jednokoga naslova).

63. **Sv. Ilija.** Možda je ta župa bila u O r u b i c i, jer se tu već g. 1695, spominje župa, a 1709. crkva sv. Ilije. — No treba primjetiti da je crkva sv. Ilije g. 1730. stajala i u Stupniku (na starome mjestu, prije preseobe).

64. **Sv. Margareta.** Župa sv. Margarete bila je u mjestu »Pochocala«, koje nam zasada nije moguće odgonetnuti. Možda se ta

župa nalazila u L u ž a n i m a koji su g. 1660. imali župu, a g. 1730. crkvu sv. Margarete. Čini se, kao da se ovim neobičnijim naslovom crkve htjela sačuvati uspomena na nekadašnju župu i crkvu.

65—66. **Sv. Križ.** I ako je požeški kraj imao više posjeda, koji su pripadali križarima, ipak nam je poznata samo jedna župa »Sv. Križa« (1335.), ali ni za nju ne znamo pravo gdje je stajala. God. 1730. spominje se crkva sv. Križa u O r a h o v i c i »cum turri antiqua« i kapela sv. Križa u T i s o v c u, sagradena »supra antiqua murata rudera«. Čini nam se vjerojatno da je župa postojala i u jednom i u drugom mjestu. Možda će župa »Roholtan« (1332.) i »Rochalka« (1334.) odgovarati Orahovici, gdje su nekoć vladali knezovi Iločki »Rahocaj« i gdje se u starom gradu nalazila oveća gotska kapela. Priznajemo da bi ruševine u Tisovcu mogle potjecati od grada (utvrde) Tvrdića, koji je u Srednjem vijeku stajao kod Tisovca.

67—68. **Sv. Ivan.** God. 1332. spominje se crkva sv. Ivana »in Terra Regis.« Nije lako odrediti gdje je bila ta »Kraljeva zemlja«, jer je hrvatskomadžarska kraljica imala tada više posjeda u požeškom kraju. Znamo ipak za dvije sredovječne crkve sv. Ivana. Jedna je bila u Š t i t n j a k u, gdje su još g. 1673. stajale ruševine »antiquae ecclesiae aliquis rudera.« Druga crkva sv. Ivana bila je u Č a g l i n u, trgovištu »zgoljnih Hrvata«, gdje su g. 1702. na groblju ležale znatne ruševine stare crkve.

69. **Koprivnica.** Današnja Koprivnica, jugozapadno od Pleternice, odgovaraće zacijelo sredovječnoj župi »Gobrinza«, koja se spominje 1335. U Koprivnici ležale su g. 1730. ruševine stare crkve, na kojima je sagradena kapela Sviju svetih.

70. **Torau.** Tu je bez svake sumnje postojala u starini župa, jer još 1702. i 1730., medu selima Tornem i Borinjakom, nalazila se dosta sačuvana starinska crkva: imala je zidove i toranj, ali bez krova. Čini se, da će župa u današnjem Tornu odgovarati župi »Prigina (Pribinje)«, koja se spominje g. 1334. (Već smo spomenuli Pribinje u današnjim Skenderovcima), jer je sredovječnji pribinjski posjed obuhvatao i današnji Toran. Štaviše, upravo u današnjem Tornu bio je utvrđeni plemićki dvorac, od kojega su g. 1702. stajale samo ruševine.

72. **Giletinci** (kod Cernika) dobili su ime od plemića Giletića. Tu je bila župa »Gylen« (1334).

73. **Hruševac** (kod Gornjih Vrhovaca) odgovara župi »Hrurzoa« (1335).

74. **Trenkovo** (ili Mitrovica) odgovara župi »Volica«, jer se tu negdje prostirao posjed roda Volice.

75. **Vratna** ili »Waresna«, kažu historiografi, nalazila se istočno od Pleternice.

76. **Ruščica** (kod Broda) odgovara župi »Rubitha« (1332.).

77. **Terra Senua.** Možda je od toga starinskog imena postalo današnje ime: Feričanci.

78. **Drava.** To je sigurno iskrivljeno ime, jer se požeški arhidakonat nije protezao do rijeke Drave. Možda to ime znači plemićki posjed »Orava« kod Kamenskoga ili Orljavu.

79. **Willet.** Možda Vilić-selo.

80. **Parumptian** — villa circa castrum Cruciferrum. Križari su imali utvrđenu rezidenciju u Požegi. Izvan Požege mogli su, na području požeškog arhidakonata, imati još utvrdu na svom posjedu kod današnjeg V e t o v a. Tu je g. 1660. stajala ruševna crkva sv. Kuzme i Damjana, sagrađena od kamena, dakako prije turske provale.

81—102. Do sada još nam nikako nije moguće bilo odgonetnuti ova imena sredovječnih župa: Olma, Stimuas dictas mensas, Gumia, Horcica, Braschana; Dubchaca (Dubočac nije, a Duboka — nije puno vjerojatno); Druchum, Gravichan, Crancha, Sucurconchum, Peseya, Euscut, Azirias i Agrias, Erdewasd, Padya (možda Padež kod Požege?), Halsa, Mugra, Peguinere, Zehisuhoh, Tupylek, Elzca.

Mjesto da se uzalud mučimo ispitivanjem iskrivljenih i zaboravljenih sredovječnih mjesnih imena, mi ćemo iznijeti mjesta gdje su u davna vremena sigurno stajale crkve i uz njih se — barem vrlo vjerojatno — nalazile župe.

(81) **Vrhovci.** God. 1702 i 1730. nalazile su se tu ruševine crkve sv. Ivana Krstitelja.

(82) **Pavlovci** kod Vilić-sela. God. 1673. spominje se ovdje kapela sv. Pavla. Bila je bez krova. Na njezinim ruševinama sagrađena je kasnije malena kapelica.

(83) **Podgorje.** God. 1660. i kasnije spominje se tu stara crkva sv. Katarine, sagrađena od kamena.

(84) **Tominovac.** Između Tominovca i Vetova nalazile su se g. 1702. ruševine stare crkve, sagrađene u davna vremena.

(85) **Mitrovac** kod Kutjeva. Između Mitrovca i Tominovca ležale su g. 1702. ruševine stare crkve.

(87) **Zoljan.** God. 1730. postojale su ovdje ruševine stare crkve sv. Katarine.

(88) **Oriovac.** God. 1746. veli tradicija u Oriovcu da je tu u stara vremena stajala crkva, posvećena sv. Emeriku.

(89) **Pavlovci** (u župi matičevićkoj). God. 1730. stajale su kod ovoga sela ruševine crkve sv. Nikole.

(90) **Lipovac.** Već god. 1275. i 1277. spominje se ovdje crkva sv. Luke i uz nju groblje. God. 1660. kaže se da je ta crkva u davna vremena od kamena sagrađena.

(91) **Škrabutnik** (u matičevićkoj župi). Tu su se g. 1730. nalazile ruševine stare crkve sv. Katarine.

(92) **Oštri Vrh.** u župi Staro Petrovo selo, imao je g. 1730. ruševine stare crkve sv. Ladislava.

(93) **Cernik.** Župa sv. Leonarda u Cerniku spominje se g. 1660. Sredovječna cernička župska crkva nalazila se zacijelo unutar utvrde, tamo gdje su g. 1730. ležale ruševine, na kojima je sagra-

đena crkva sv. Petra i Pavla. — 1597. crkva B. D. Marije »de Chernjek«.

(94) Drežnik. G. 1730. nalazile se tu ruševine crkve sv. Grgura, a do njih drvena kapelica istoga naslova.

(95) **Prvča.** God. 1730. na starim ruševinama nalazila se tu kapela Sviju svetih.

(96) **Deževci.** God. 1702. tako je ovdje crkva već bila razrušena, da su joj se samo temelji vidjeli.

(97) **Drenovac.** Župa sv. Dimitrija u Drenovcu spominje se g. 1660. Malo je čudnovato da se ime te župe ne može razabrati iz popisa župa od g. 1332.—1335. Istina, crkva sv. Dimitrija nalika je na utvrdu, ali mi, poradi više razloga, držimo, da je oduvijek bila crkva.

*

Izvori i literatura: 1) Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia I., 1. Budapestini 1887. — 2) Zapisnici kanonskih vizitacija arhiđakonata Gvešća, Since i Vlaška u Nadb. arhivu u Zagrebu. — 3) Koller: Historia Episcopatus Quinque, ecclesiarum IV., Posonii 1796. — 4) Csanki: Körösmegye a XV—ik században, Budapest 1893. — 5) Bösendorfer: Crtice iz slavonske povijesti, Osijek 1910. — 6) Ćuk, u »Radu« Jgsl. Akademije 231., str. 38—101. — 7) Smičiklas: Dvijestogodišnjica oslobođenja Slavonije, II., Zgb. 1892. — 8) Jelenić, u Starinama, 36. — 9) Buturac, u Croatia Sacra, 2. — 10) Vanino, Vrela i prinosi I., Sarajevo 1932., str. 99. — 11) Fermendžin: Acta Bosne, Zagreb 1892. — 12) Kempf, u Vjesniku zem. arkiva X. — 13) Krčelić: Historiarum Cathedralis Ecclesiae Zagrabiensis.

Jos. A. Buturac.

Nova iskapanja u okolici Genezaretskoga jezera.

Palestina je sveta zemlja i Kršćanima i Židovima, a i mnoga se muslimanska tradicija prislanja sad u ovaj, sad u onaj kra staroga Kanaana. Koliko se je samo stotinama godina prolilo krvi, kad se radilo o tome, tko će biti gospodar te zemlje: za posjed Palestine otimaju se Hebreji i Egipćani, Asirci i Babilonci, Rimljani, križari i Turci, Francuzi i Englezi. Ali ljudi pera nalaze u tim krajevima plodno tlo za svoja istraživanja, pa se navlastito u ovim zadnjim godinama mnogo uložilo i truda i novca, da se što bolje ispitaju i istraže u prvom redu oni predjeli i mjesta, koja se odnose na događaje iz novozavjetne povijesti. U našim danima vode ta istraživanja u okolini Genezaretskog jezera Salezijanac O. Dr. A. Mader i Dr. M. A. Schneider. Nedavno je njima pošlo za rukom, da se prigodom iskapanja namjere na neke ruševine, koje su u uskoj vezi sa dva važna biblijska događaja.

Svezak 90. sadrži raspravu dra S. Euringera pod naslovom »Die äthiopischen Anaphoren des hl. Evangelisten Johannes des Donnersohnes und des hl. Jacobus von Sarug nach drei bzw. Vier Handschriften«.

Djela svete Terezije od Isusa. III. Svezak. S knjigom o Osnucima samostana, s Izvještajima, Opomenama, Pjesmama i Pismima sv. Terezije od Isusa, dovršen je zamašan posao oko izdavanja kompletnih djela ove velike svetice i duhovne naučiteljice. Na našem eto jeziku, u biranom prijevodu pruža se čitateljima takvo duhovno blago, da je o njemu skoro suvišna svaka pohvala. Međutim, kako je bio ukratko prikazan I. i II. svezak, treba da se nešto reče i o sadržaju ovog trećeg i posljednjeg sveska Svetičinih djela. Sva ona visoka pouka, koju je čitatelj primio iz onih dvaju pređašnjih svezaka, u ovom mu postaje nekako jasnija, bliža, razumljivija. Sa visine svojih zanosa kao da je Svetica sišla na zemlju te nam iskreno i prijateljski priča sve radosti i bolove, sva nerazumjevanja i razočaranja, ali zato i sva zadovoljstva, utjehe i uspjehe u svome životu i radu. U velikim svojim djelima Terezija bi htjela da sebe sakrije ili bar učini što manjom i nepoznatijom. No iz njih se tako neodoljivo izvija njena veličina i plemenitost, a ujedno se tako snažno ističe duh Božji tako bogat i tako mnogostruk. Svaka stranica u ovim djelima pravi je biser i književne ljepote i psihološkog opažanja i nadasve razboritog savjetovanja.

Kako su mnogi čekali s nabavkom »Djela sv. Terezije od Isusa«, dok ne bude dotiskan i ovaj treći, posljednji svezak, produžena je svima još za neko vrijeme pretplatnička pogodnost od Din 120.— za sva tri sveska. Kasnije će im dakako knjižarska cijena biti Din 180.—. Javlja se to svima, koji reflektiraju na nabavu, te ih se upozoruje na to, prije nego mine ova tako povoljna prilika. Za pakovanje i poštarinu priložiti valja još Din 9.— Tko želi imati sva tri dijela i vezana u zeleno platno sa *zlatnim naslovom, dodat će gornjoj svoti Din 45.*— Narudžbe prima: Dominikanska naklada »Istina« Zagreb, Maksimir (Ček broj 33.236).

Congressus iuridicus internationalis. Od 12. do 16. novembra 1934. održati će se u Rimu pri Papinskom Pravnom Institutu (Pontificium Institutum Utriusque Iuris) međunarodni pravnički kongres, na kojemu će se raspravljati naročito o ovim predmetima:

1. Relationes inter Ius canonicum et varia Iura orientalia (praesertim ius hebraicum).
2. Vis doctrinae christianae in Iure romano evolvendo.
3. Relationes inter Patrologiam et Ius romanum.
4. Ius romanum et Ius ecclesiasticum orientale.
5. Ius *ecclesiasticum in postremo Imperio Romano, peculiari habita* ratione cum Iure Iustiniano.
6. Tempora Decretalium.
7. Relationes inter Ius civile et Ius canonicum in Iure communi.
8. Decretales Gregorii IX et Codex Iuris Canonici.
9. Relationes inter Ius canonicum et leges variarum Civitatum.
10. Ecclesiae opera in historia internationali Iuris publici.

SADRŽAJ:

I. ČLANCI:

II. PRIKAZI, IZVJEŠTAJI, BILJEŠKE:

III. RECENZIJE: